

Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym wobec uchodźców, uchodźców-repatriantów oraz osób przesiedlonych wewnątrz

Przewodnik po metodach zapobiegania
i przeciwdziałania

Maj 2003

WYSOKI KOMISARZ
NARODÓW
ZJEDNOCZONYCH
DS. UCHODźCÓW

Publikacja została wydana ze środków ONZ

Polska wersja *Przewodnika* została wydana
przez Przedstawicielstwo UNHCR w Warszawie
al. Róż 2, 00-556 Warszawa
tel. 0-22 628 69 30, 625 61 46
fax 0-22 625 61 24
www.unhcr.pl

© Prawa autorskie: Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców, 2003.

Wszystkie prawa zastrzeżone. Niniejszy dokument może być cytowany, tłumaczony, kopiowany w całości lub części, pod warunkiem podania źródła. Treści nie można jednak wykorzystywać w celach komercyjnych.

Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym wobec uchodźców, uchodźców-repatriantów oraz osób przesiedlonych wewnątrz

Przewodnik po metodach zapobiegania
i przeciwdziałania

Maj 2003

WYSOKI KOMISARZ
NARODÓW ZJEDNOCZONYCH
DS. UCHODźCÓW

SPIS TREŚCI

Przedmowa	1
Wstęp	3
Rozdział 1: Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym: ogólny zarys zjawiska	7
Rozdział 2: Zasady przewodnie	31
Rozdział 3: Zapobieganie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym	39
Rozdział 4: Przeciwdziałanie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym	59
Rozdział 5: Szczególna sytuacja dzieci-uchodźców	77
Rozdział 6: Plan działania	95
Rozdział 7: Monitoring i ocena	105
Rozdział 8: Prześladowania z powodu płci. Zwalczanie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym w procedurze nadawania statusu uchodźcy	117
Aneks	
Załącznik 1: Kodeks postępowania UNHCR	133
Załącznik 1.1: Kluczowe zasady kodeksu postępowania	139
Załącznik 2: Formularz zgłoszenia przypadku przemocy	141
Załącznik 3: Formularz sprawozdania miesięcznego na temat przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym	155
Załącznik 4: Formularz wywiadu i badania lekarskiego	157
Zalecana literatura	163

PRZEDMOWA

W każdej społeczności na świecie żyją ludzie, których dotknęły akty przemocy. Bezprawne działania grup zbrojnych w różnych sytuacjach konfliktowych są dobrze znane opinii publicznej, tymczasem podobne akty dokonywane za zamkniętymi drzwiami prywatnych domów nierzadko pozostają w ukryciu. Wśród osób najbardziej narażonych na akty przemocy, w tym przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, znajdują się uchodźcy i osoby przesiedlone wewnętrznie, które nie mogą liczyć na ochronę ze strony własnego rządu.

Wiemy, że do aktów przemocy na tle seksualnym i płciowym najczęściej dochodzi w środowiskach, w których nie ma poszanowania dla praw człowieka. Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym stanowią w istocie pogwałcenie tych praw. Najbardziej bezbronne wobec wszelkich aktów bezprawia – kobiety i dzieci – najczęściej też cierpią z powodu przemocy na tle seksualnym i płciowym.

Niniejszy Przewodnik zawiera praktyczne porady dotyczące planowania strategii i podejmowania działań zapobiegających i przeciwdziałających aktom przemocy. Znajdują się tu także podstawowe informacje z dziedziny ochrony zdrowia, bezpieczeństwa, regulacji prawnych oraz praw człowieka, które mają znaczenie w kontekście tych strategii i działań.

Przewodnik ten został opracowany w porozumieniu z organizacjami współpracującymi z UNHCR w dziedzinie ochrony uchodźców: władzami państwowymi, agendami międzyrządowymi i organizacjami pozarządowymi. Chcielibyśmy, by stanowił pomoc dla funkcjonariuszy UNHCR i organizacji partnerskich zaangażowanych w ochronę uchodźców oraz osób przesiedlonych wewnętrznie. Został już sprawdzony w 32 krajach przy udziale ponad 60 partnerów.

Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym stanowi poważny problem – musimy stawić mu czoła. Opracowaliśmy szereg narzędzi, które umożliwiają zapobieganie przemocy oraz udzielanie pomocy jej ofiarom. Skuteczne wykorzystanie tych narzędzi zależy tylko od nas – wszystkich osób, które pracują z uchodźcami i osobami przesiedlonymi wewnętrznie.

Ruud Lubbers

Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców

WSTĘP

Historia *Przewodnika*

Dokument *Przemoc seksualna oraz przemoc na tle płciowym wobec uchodźców, uchodźców-repatriantów oraz osób przesiedlonych wewnątrznie. Przewodnik po metodach zapobiegania i przeciwdziałania* po raz pierwszy został wydany przez UNHCR w 1995 roku. W tym czasie wyraźnie widoczna stała się skala problemu przemocy seksualnej, wymagająca opracowania kompleksowego podejścia oraz podjęcia rozsądnych, wspólnych działań. Wcześniej nie znalazła ona właściwego odbicia w publikacjach UNHCR. Ten pierwszy *Przewodnik* przyczynił się do zwiększenia świadomości społecznej i zrozumienia istoty problemu oraz stworzył podstawy do rozwoju programów profilaktyki i przeciwdziałania. Jednak przemoc na tle seksualnym i płciowym wobec uchodźców, zwłaszcza kobiet i dzieci, nie słabnie. Podtrzymują ją nierówne relacje między płciami w społecznościach uchodźczych; jest stosowana jako broń i środek egzekwowania władzy; stanowi zarówno przyczynę przymusowych wysiedleń, jak straszliwy skutek następującego w ich wyniku załamania tradycyjnych struktur rodzinnych i wspólnotowych. Zdarza się, że aktów przemocy dopuszczają się ludzie, którym powierzono zadanie ochrony uchodźców i osób wysiedlonych.

Od roku 1995 znacznie wzrosła nasza wiedza na temat podziału zadań między osoby, instytucje i państwa odpowiedzialne za ochronę osób wykorzenionych i realizację celów *Przewodnika*. Przez te lata UNHCR, inne agencje ONZ, organizacje rządowe i pozarządowe, uchodźcy, uchodźcy-repatrianci oraz osoby przesiedlone wewnątrznie oceniali programy i działania zalecane w *Przewodniku* w kontekście konkretnych sytuacji kryzysowych. Ten proces został następnie podsumowany podczas konferencji dotyczącej doświadczeń różnych instytucji w dziedzinie zapobiegania i przeciwdziałania przemocy na tle seksualnym i płciowym w warunkach uchodźstwa, która odbyła się w Genewie w marcu 2001 roku.

Uczestnicy konferencji wskazali słabe punkty dotychczasowych programów. Zwrócili też uwagę na konieczność modyfikacji *Przewodnika* z 1995 roku, tak aby zawierał on aktualne informacje o tym, co już udało się zrobić, oraz proponował udoskonaloną – międzyagencyjną i wielosektorową – strategię przeciwdziałania przemocy na tle seksualnym i płciowym wobec uchodźców, uchodźców-repatriantów oraz osób przesiedlonych wewnątrznie. Zalecili ponadto: wzmocnienie zaangażowania instytucjonalnego (dzięki opracowaniu kodeksu postępowania pracowników organizacji humanitarnych), określenie minimalnych standardów działania w zakresie zwalczania przemocy seksualnej i na tle płciowym, poprawę dystrybucji funduszy i zarządzania personelem oraz włączenie zasady równości płci do praktyk zaangażowanych instytucji. Wyraźnie też podkreślili potrzebę udziału społeczności uchodźczej we wszystkich etapach realizacji programu: planowania, wprowadzania w życie, monitorowania oraz oceny jego efektów.

Niniejszy, nowy *Przewodnik po metodach zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej oraz przemocy na tle płciowym wobec uchodźców, uchodźców-repatriantów oraz osób przesiedlonych wewnątrz* został opracowany, zgodnie z zaleceniami konferencji genewskiej, w wyniku konsultacji z udziałem licznych organizacji. Wskazówki, które zawiera, zostały sprawdzone w praktyce przez ponad 60 instytucji partnerskich działających w 32 krajach na całym świecie.

Cel *Przewodnika*

Przewodnik został opracowany dla pracowników UNHCR, innych agencji ONZ, organizacji międzyrządowych i pozarządowych oraz instytucji państwowych w krajach udzielających uchodźcom schronienia, którzy zajmują się pomocą uchodźcom oraz innym osobom pod ochroną UNHCR. Ma on także służyć radą samym uchodźcom. Książka zawiera analizę podstawowych przyczyn i czynników sprzyjających przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym oraz wskazówki dotyczące działań praktycznych, jakie można podjąć w celu zapobiegania i przeciwdziałania przemocy. *Przewodnik* przedstawia nowe podejście do problemu, ponieważ wskazuje, że przemoc na tle seksualnym i płciowym sprzyja nierówna relacja władzy między płciami. Społeczna zmiana tej sytuacji wymaga tworzenia koalicji strategicznych – między kobietami i mężczyznami, lokalnymi i międzynarodowymi organizacjami pozarządowymi zaangażowanymi w ochronę praw człowieka, UNHCR, innymi agendami ONZ oraz państwami. Konieczne jest także włączenie społeczności uchodźców, zwłaszcza kobiet i dziewcząt, w planowanie, realizację i ocenę programów zapobiegających i przeciwdziałających przemocy na tle seksualnym i płciowym.

Wskazówki zawarte w *Przewodniku* można dostosowywać do nowych potrzeb, w różnych kontekstach i sytuacjach. Dzięki temu stanowi on podstawę do opracowania skutecznych strategii zapobiegania i przeciwdziałania przemocy; nie zawiera natomiast wyczerpujących instrukcji działania pasujących do każdej możliwej sytuacji. Zapobieganie i przeciwdziałanie tak złożonemu problemowi, jakim jest przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym, wymaga współpracy: międzyinstytucjonalnej, interdyscyplinarnej i wielosektorowej. *Przewodnik* zachęca zatem do refleksji oraz dyskusji, zarówno między współpracownikami, jak na szerszym, międzyinstytucjonalnym, forum. Ma on też uzupełniać, a nie zastępować, inne materiały szkoleniowe.

Treść Przewodnika

Rozdział 1	Zawiera ogólny zarys i podstawowe informacje na temat przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, jej podstawowych przyczyn i skutków oraz sprzyjających jej czynników.
Rozdział 2	Przedstawia główne zasady, na których opierają się wszelkie działania zapobiegające i przeciwdziałające przemocy na tle seksualnym i płciowym, oraz zarys wielosektorowej strategii opartej na współpracy.
Rozdział 3	Prezentuje zalecane strategie prewencyjne zmierzające do ograniczenia lub wyeliminowania przyczyn i czynników sprzyjających przemocy seksualnej.
Rozdział 4	Opisuje tworzenie wielosektorowych systemów zwalczania przemocy na tle seksualnym i płciowym.
Rozdział 5	Szczegółowo zajmuje się kwestią pomocy dzieciom, które padły ofiarą przemocy seksualnej lub są na nią narażone.
Rozdział 6	Krok po kroku przedstawia opracowanie planu działania odpowiedniego do sytuacji.
Rozdział 7	Omawia mechanizmy monitorowania i oceny oraz przykłady wskaźników skuteczności podejmowanych działań zapobiegawczych.
Rozdział 8	Wyjaśnia pojęcie prześladowania z powodu płci i zasady stosowania go w pracy z osobami ubiegającymi się o status uchodźcy.

Wszędzie, gdzie to możliwe, *Przewodnik* proponuje listę dodatkowych źródeł informacji na wybrane tematy. Ich tytuły są również podane w rozmieszczonych w tekście ramkach zatytułowanych: „**Patrz także:**”. Wzory formularzy przydatnych w określonych sytuacjach zostały zamieszczone w Aneksie. Na końcu *Przewodnika* znajduje się szczegółowa lista zalecanych lektur.

Kluczowe pojęcia

Niniejszy *Przewodnik* ma zastosowanie w sytuacjach, które mogą dotyczyć uchodźców, uchodźców-repatriantów (osób powracających do domu po okresie życia na uchodźstwie), osób przesiedlonych wewnątrz (w granicach własnego kraju) i/lub osób ubiegających się o status uchodźcy. Jakkolwiek mandat i działania UNHCR mogą się różnić w zależności od tych kwalifikacji terminologicznych, to inne instytucje, takie jak władze krajów udzielających schronienia, organizacje pozarządowe lub inne agencje ONZ, mogą zapewnić ochronę i pomoc zarówno uchodźcom, jak osobom przesiedlonym wewnątrz.

Dla wygody zatem pojęcie „**uchodźca**” obejmuje tu także osoby ubiegające się o status uchodźcy, uchodźców-repatriantów oraz osoby przesiedlone wewnątrz, zarówno płci żeńskiej, jak męskiej, i dzieci, i dorośli. Podobnie, określenie „środowisko życia uchodźców” dotyczy sfer

tranzytu, ośrodków recepcyjnych, obozów dla uchodźców, miejsc zatrzymania osób starających się o status uchodźcy, ośrodków tymczasowego pobytu podczas akcji repatriacyjnych oraz ośrodków dla osób przesiedlonych wewnętrznie. Większość zaleceń związanych ze środowiskiem życia uchodźców dotyczy zarówno otoczenia wiejskiego, jak miejskiego; tam, gdzie istnieją istotne różnice wynikające z odmienności tych środowisk, zostało to zaznaczone.

Pojęcie „**ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą**” wskazuje na jednostki (ewentualnie grupy), które ucierpiały z powodu przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. „Ofiary” należy traktować ze współczuciem i nalezną wrażliwością; użycie pojęcia „osób doświadczonych przemocą” służy podkreśleniu ich siły i odporności. Niekiedy jednak ofiara przemocy pozostaje ofiarą pomimo własnych wysiłków i pomocy z zewnątrz. Także w pewnych okolicznościach prawnych pojęcie „ofiara” bywa odpowiednie i/lub wymagane do zachowania zgodności z odpowiednimi przepisami prawa w przypadku dążenia do uzyskania zadośćuczynienia. Jednak w innych kontekstach słowo „ofiara” może stigmatyzować i sugerować bezsilność, czego wszystkie zainteresowane strony próbują uniknąć. W celu uwzględnienia wszystkich tych wymiarów w *Przewodniku* stosowane są oba określenia.

Mężczyźni i chłopcy bardzo często padają ofiarą lub doświadczają przemocy seksualnej, jednak statystyka dowodzi, że większość ofiar przemocy/osób doświadczonych aktami takiej przemocy to kobiety i dziewczęta. By uświadomić i podkreślić ten fakt, w *Przewodniku* używa się wobec **ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą zaimków rodzaju żeńskiego**.

Pojęcie „**zaangażowane podmioty**” odnosi się do jednostek, grup, organizacji i instytucji zajmujących się zapobieganiem i przeciwdziałaniem przemocy seksualnej oraz przemocy na tle płciowym. Takimi podmiotami mogą być uchodźcy, społeczności lokalne, pracownicy lub wolontariusze agencji ONZ, organizacje pozarządowe, instytucje rządowe krajów udzielających schronienia, ofiarodawcy i inni członkowie wspólnoty międzynarodowej.

ROZDZIAŁ 1

PRZEMOC SEKSUALNA I PRZEMOC NA TLE PŁCIOWYM: ZARYS ZJAWISKA

Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym stanowi pogwałcenie praw człowieka. Utrwała stereotypowy podział ról płciowych pozbawiający jednostkę godności ludzkiej i hamujący jej rozwój. Przeważająca większość ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą seksualną to kobiety i dziewczęta.

Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym to znacznie więcej niż napady na tle seksualnym i gwałty. Choć przejawia się ona także w kontekście publicznym, to przede wszystkim jest zakorzeniona w postawach jednostek przyzwalających na przemoc w rodzinie, społeczności i państwie. Przed opracowaniem programów zapobiegających przemocy seksualnej i zwalczających ją, należy zrozumieć jej podstawowe przyczyny i skutki.

Zadaniem UNHCR, jako agencji Narodów Zjednoczonych, jest zapewnienie międzynarodowej ochrony uchodźcom. UNHCR, wraz z poszczególnymi państwami, ponosi więc także odpowiedzialność za ochronę uchodźców przed przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym.

Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym: kilka faktów

- Szacuje się, że na całym świecie 40-70% zabójstw kobiet popełniają ich partnerzy życiowi, często w ramach relacji opartej na przemocy.
- Na całym świecie co najmniej jedna na trzy kobiety jest bita, zmuszana do współżycia płciowego lub pada ofiarą innego rodzaju przemocy.
- Globalna skala handlu ludźmi od 1995 do 2000 roku wzrosła o niemal 50%, a Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (IOM) szacuje, że w ciągu jednego roku handlarze ludźmi przemycają przez granice około 2 milionów kobiet.
- Ponad 90 milionów kobiet i dziewcząt w Afryce to ofiary okaleczenia narządów płciowych.
- Co najmniej 60 milionów dziewczynek, które w innym przypadku byłyby zdolne do przeżycia, zginęło w różnych populacjach, głównie w Azji, w wyniku zabiegów usuwania płodu płci żeńskiej, zabijania niemowląt lub braku właściwej opieki.
- W ostatnich latach przypadki masowych gwałtów wojennych miały miejsce w Bośni, Kambodży, Liberii, Peru, Somalii i Ugandzie. Zespół odpo-

wiedzialny za gromadzenie informacji dla Wspólnoty Europejskiej szacuje, że podczas wojny w Bośni zgwałcono 20 tysięcy Muzułmanek.

- Badanie przeprowadzone w Sierra Leone wykazało, że w 94% gospodarstw domowych osób przesiedlonych wewnątrz kraju doszło do ataków na tle seksualnym włącznie z gwałtem, torturowaniem i niewolnictwem seksualnym.
- Co najmniej 250 tysięcy, a być może nawet 500 tysięcy kobiet zgwałcono podczas aktów ludobójstwa w Rwandzie w 1994 roku.

Na podstawie *Violence Against Women: The Hidden Health Burden*
(Bank Światowy, 1994)

Fact Sheet on Gender Violence: A Statistics for Action Fact Sheet
(L. Heise, IWTC, 1992)

oraz *Progress of the World's Women* (UNIFEM, 2000)

Ochrona uchodźców przed przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym

Wszyscy ludzie rodzą się równi pod względem swej godności i swych praw.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka
Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych
10 grudnia 1948 roku

Zapobieganie i zwalczanie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym to kwestie powiązane bezpośrednio z ochroną praw człowieka.

Prawa człowieka są uniwersalne, niepodzielne, współzależne i wzajemnie powiązane. Każda jednostka, bez względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, przekonania polityczne lub inne poglądy, pochodzenie narodowe lub społeczne, stan majątkowy, urodzenie lub status ma prawo do szacunku, ochrony oraz przysługujących jej praw człowieka i wolności. Państwa mają obowiązek zapewnić równy dostęp do wszelkich praw ekonomicznych, społecznych, kulturowych, obywatelskich i politycznych kobietom i mężczyznom, dziewczynkom i chłopcom.

Akty przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym naruszają szereg praw człowieka, gwarantowanych przez międzynarodowe instrumenty praw człowieka, między innymi:

- prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa każdej osoby;
- prawo do korzystania z najwyższego możliwego poziomu ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego;
- prawo do wolności od tortur oraz karania lub traktowania w sposób okrutny, nieludzki lub poniżający;
- prawo do swobodnego poruszania się, wolności opinii i jej wyrażania oraz prawo do zrzeszania się;
- prawo do zawierania małżeństwa za swobodnie wyrażoną pełną zgodą oraz równe prawa w odniesieniu do zawierania małżeństwa, podczas jego trwania i po jego ustaniu;

- prawo do nauki, ubezpieczeń społecznych i rozwoju osobistego;
- prawo do uczestnictwa w życiu kulturalnym, politycznym i publicznym, równy dostęp do usług publicznych, pracy oraz równego wynagrodzenia za tę samą pracę.

Niektóre instrumenty prawa międzynarodowego odnoszą się bezpośrednio do kwestii przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wobec kobiet i dziewcząt. Są to: **Konwencja o likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet**, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w 1981 roku, **Deklaracja ONZ o eliminacji przemocy wobec kobiet**, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w roku 1993, oraz **Deklaracja pekińska i Platforma działania**, przyjęte w Pekinie w 1995 roku; traktują one wszelkie formy dyskryminacji jako przemoc wobec kobiet i dziewcząt oraz potwierdzają odpowiedzialność państw za jej zwalczanie. Najnowszy dokument, **Statut Rzymski Międzynarodowego Trybunału Karnego**, definiuje gwałt, niewolnictwo seksualne, wymuszoną prostytucję, wymuszanie ciąży, sterylizacji i wszelkie inne poważne formy przemocy seksualnej jako zbrodnie przeciwko ludzkości. **Rezolucja nr 1325 Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych** (2000) podkreśla odpowiedzialność państw za eliminację bezkarności zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych, włącznie z przemocą seksualną i innymi formami przemocy wobec kobiet i dziewcząt.

[Komitet Wykonawczy UNHCR] potępia przemoc na tle płciowym oraz wszelkie formy dyskryminacji z powodu płci wobec uchodźców płci żeńskiej oraz wysiedlonych kobiet i dziewcząt. Wzywa Państwa do zapewnienia tym osobom ochrony praw człowieka oraz nietykalności fizycznej i psychicznej oraz do uświadomienia im tych praw.

Zalecenie Komitetu Wykonawczego nr 85 (XLIX), 1998

Organizacja Narodów Zjednoczonych, organizacje humanitarne i ochrony praw człowieka dzielą z państwami odpowiedzialność za zabezpieczenie praw człowieka. Zadaniem UNHCR, jako agencji ONZ do spraw uchodźców, jest zapewnienie uchodźcom ochrony międzynarodowej i poszukiwanie trwałych rozwiązań ich problemów. Tak więc UNHCR i państwa dzielą odpowiedzialność za uchronienie uchodźców przed przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym.

Definicja ochrony obowiązująca w UNHCR:

Wszelkie działania zapewniające kobietom, mężczyznom, dziewczętom i chłopcom, którymi zajmuje się UNHCR, równy dostęp do praw i równe korzystanie z nich, zgodnie z odpowiednimi regulacjami prawnymi (międzynarodowym prawem humanitarnym, prawami człowieka i prawami uchodźców).

Wszędzie, gdzie nie podjęto dotąd żadnych działań w celu zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, UNHCR w ramach swej podstawowej działalności powinien przyjąć rolę lidera koordynującego i tworzącego odpowiednie programy ochrony i pomocy. Obejmuje to między innymi działania na rzecz praw uchodźców, zapewnienie państwom doradztwa w zakresie przyjmowania ustaw państwowych zgodnych ze standardami międzynarodowymi oraz wszel-

kie wysiłki zmierzające do minimalizacji ryzyka handlu ludźmi, które zwiększa się w przypadku wysiedleń.

Handel ludźmi oznacza nabór, transport, przesyłanie, ukrywanie lub przyjmowanie osób, z zastosowaniem gróźb lub siły lub innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd lub nadużycia władzy lub wykorzystania bezbronności, lub przyjmowanie lub udzielanie świadczeń pieniężnych lub korzyści w celu uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad drugą osobą celem jej wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, co najmniej, wykorzystywanie prostytucji uprawianej przez inne osoby lub inne formy wykorzystywania seksualnego, zmuszanie do pracy lub świadczenia usług, niewolnictwo lub praktyki zbliżone do niewolniczych, zniewolenie lub usuwanie organów.

Protokół o prewencji, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, listopad 2000

Patrz także:

- *Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej (2000),*
- *Statut Rzymski Międzynarodowego Trybunału Karnego (1998),*
- *Deklaracja pekińska i Platforma działania (1995),*
- *Deklaracja ONZ o likwidacji przemocy wobec kobiet (1994),*
- *Konwencja o zakazie stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub karania (1984),*
- *Konwencja o likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (1979),*
- *Międzynarodowa konwencja praw obywatelskich i politycznych (1966),*
- *Międzynarodowa konwencja praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych (1966),*
- *Statut biura UNHCR – rezolucja nr 428 (IV) (1950),*
- *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948).*

Czym jest przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym?

Przemoc seksualna, przemoc na tle płciowym i przemoc wobec kobiet to pojęcia, których często używa się wymiennie. Wszystkie te określenia odnoszą się do takich pogwałceń podstawowych praw człowieka, które utrwalają stereotypowe role płciowe, przeczące prawu jednostek do godności i samookreślenia oraz hamujące ich rozwój. Obejmują one wyrządzenie krzywd fizycznych, psychicznych lub seksualnych, które utrwalają podrzędną pozycję kobiet i umacniają władzę i kontrolę sprawowaną przez mężczyzn.

Przemoc na tle płciowym ma przemożny wpływ na życie kobiet i dziewcząt, które stanowią większość ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą, ale hamuje ona też rozwój mężczyzn i chłopców. Eliminacja przemocy na tle płciowym i nierówności płci umacnia całą wspólnotę.

Określenie „**przemoc na tle płciowym**” jest używane w celu odróżnienia przemocy w sensie ogólnym od przemocy wobec jednostek lub grup z powodu płci. Przemoc na tle płciowym została zdefiniowana przez Komitet CEDAW jako przemoc stosowana wobec kogoś z powodu jego/jej płci. Obejmuje ona działania wywołujące cierpienie lub szkody fizyczne, psychiczne lub seksualne, groźby podjęcia takich działań, przymus oraz inne formy naruszenia wolności.

Określenie „**przemoc wobec kobiet**” odnosi się do wszelkich aktów przemocy na tle płciowym, które powodują lub mogą spowodować wyrządzenie krzywdy fizycznej, seksualnej lub psychicznej kobietom i dziewczętom bez względu na to, czy dokonywane są publicznie czy prywatnie. Przemoc wobec kobiet jest formą przemocy na tle płciowym i obejmuje przemoc seksualną.

„**Przemoc seksualna**”, obejmująca **seksualny wyzysk i wykorzystywanie**, dotyczy wszelkich działań, usiłowań lub gróźb natury seksualnej, które powodują lub mogą spowodować szkody fizyczne, psychiczne i emocjonalne. Przemoc seksualna to jedna z form przemocy na tle płciowym.

UNHCR stosuje łączne pojęcie **przemocy na tle seksualnym i płciowym**, uznając, że choć większość ofiar przemocy/osób doświadczonych taką przemocą stanowią kobiety i dzieci, także mężczyźni i chłopcy są na nią narażeni.

Rozszerzona definicja przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym stosowana przez UNHCR i organizacje partnerskie

na podstawie 1 i 2 Artykułu Deklaracji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych o likwidacji przemocy wobec kobiet (1993) oraz Zalecenia nr 19, par. 6, 11. Sesji Komitetu CEDAW)

...przemoc na tle płciowym to przemoc stosowana wobec osoby z powodu jej płci kulturowej lub biologicznej. Obejmuje ona akty wyrządzające szkody fizyczne, psychiczne lub seksualne, groźenie takimi aktami, przymus i inne formy naruszenia wolności. [...] Ofiarami przemocy na tle płciowym mogą być kobiety, mężczyźni, chłopcy i dziewczęta, jednak to kobiety i dziewczęta są jej ofiarami najczęściej. [...] przyjmuje się, że obejmuje ona następujące formy, choć się do nich nie ogranicza:

- a) fizyczną, seksualną i psychiczną przemoc występującą **w rodzinie**, w tym maltretowanie, wykorzystywanie seksualne dzieci w domu rodzinnym, wymuszanie posagu, gwałt małżeński, okaleczanie genitalne kobiet oraz inne tradycyjne praktyki szkodliwe dla kobiet, przemoc w związkach pozamałżeńskich i przemoc związaną z seksualnym wyzyskiem;
- b) fizyczną, seksualną i psychiczną przemoc **w ramach wspólnoty społecznej**; do form takiej przemocy należą: gwałt, molestowanie seksualne, wykorzystywanie seksualne i zastraszanie w miejscu pracy, placówkach edukacyjnych i innych miejscach publicznych, handel kobietami i zmuszanie do prostytucji;
- c) fizyczną, seksualną i psychiczną przemoc **dokonywaną lub tolerowaną przez państwo**, zarówno w sferze prywatnej, jak publicznej.

Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym wynika przede wszystkim z nierównych relacji władzy. To one utrwalają przemoc i sprzyjają jej akceptacji w rodzinie, życiu społecznym i państwie. Rozróżnienie na sferę prywatną i publiczną nie powinno służyć jako pretekst do uznania, że przemoc domowa nie stanowi formy przemocy seksualnej. Wyłączenie kobiet i dziewcząt z życia publicznego zwiększa tylko ich bezbronność wobec przemocy w rodzinie. **Przemoc domowa** wzmacnia dyskryminację płciową i podtrzymuje podrzędną pozycję kobiet wobec mężczyzn.

Patrz także:

- *Population Reports: Ending Violence against Women* (John Hopkins University School of Public Health, 1999),
- *Violence against Women: The Hidden Health Burden* (Bank Światowy, 1994).

Definicja kluczowych pojęć

Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym to nie tylko napaści i gwałty na tle seksualnym. Aby zrozumieć jej podstawowe przyczyny i konsekwencje, należy zdefiniować i odróżnić pojęcia płci kulturowej i biologicznej.

Płeć biologiczna (sex) obejmuje cechy biologiczne mężczyzn i kobiet. Mają one charakter wrodzony, a różnice między nimi ograniczają się do fizjologicznych funkcji rozrodczych.

Płeć kulturowa (gender) to pojęcie oznaczające cechy społeczne przypisywane mężczyznom i kobietom. Są one konstruktami tworzonymi na podstawie wielu czynników, takich jak wiek, religia, pochodzenie narodowe, etniczne i społeczne. Występują w zróżnicowanych formach, zarówno wewnątrz kultur, jak pomiędzy nimi, i definiują tożsamość, status, role, obowiązki i relacje władzy wśród członków każdego społeczeństwa i kultury. Płeć kulturowa zostaje przyswojona w procesie socjalizacji. Nie jest ani statyczna, ani wrodzona – ewoluuje zgodnie ze zmianami środowiska społecznego, politycznego i kulturowego.

Płeć kulturowa jest wyuczona, a tym samym zmienna.

Ludzie rodzą się jako istoty płci żeńskiej lub męskiej (płeć biologiczna); uczą się być dziewczynkami i chłopcami, a potem stają się kobietami i mężczyznami (płeć kulturowa). Płeć kulturowa opisuje, co to znaczy być chłopcem lub dziewczynką, mężczyzną lub kobietą w określonej społeczności lub kulturze. Społeczeństwo wychowuje w duchu oczekiwanych postaw, zachowań, ról i działań. Płeć kulturowa definiuje role, obowiązki, ograniczenia, możliwości i przywileje mężczyzn i kobiet w każdym kontekście. Ta wyuczona postawa jest nazywana **tożsamością płciową**.

Na całym świecie położenie kobiet jest trudniejsze niż mężczyzn pozostających na tym samym poziomie społecznym i ekonomicznym. Role i tożsamości płciowe zwykle wiążą się z nierównościami i brakiem równowagi władzy między kobietami i mężczyznami. Przemoc wobec kobiet i jej akceptacja przez społeczeństwo i różne kultury stanowi jeden z przejawów tej nierówności.

Szeroko zakrojony plan zapobiegania i przeciwdziałania przemocy powinien koncentrować się na rolach i potrzebach zarówno kobiet, jak mężczyzn – i na tym, jak obie płcie mogą przyczynić się do zmiany. **Skupienie uwagi jedynie na kobietach zwykle prowadzi do sytuacji, w której odpowiedzialność za zapobieganie przemocy i zwalczanie jej ponoszą ofiary tej przemocy/osoby nią doświadczone.**

Przemoc to środek kontroli i opresji; może obejmować użycie siły psychicznej, społecznej lub ekonomicznej, przymus lub ucisk, a także wyrządzenie krzywdy fizycznej. Może ona przyjąć formę jawnego ataku fizycznego czy groźenia komuś bronią lub pozostać w ukryciu, przybierając formę zastraszenia, groźby, prześladowania, wprowadzania w błąd lub innych sposobów wywierania nacisku psychicznego lub społecznego. Osoba, której dosięga przemoc, jest zmuszona do postępowania zgodnie z oczekiwaniami prześladowcy lub działania wbrew swojej woli ze strachu.

Przypadek przemocy to akt lub szereg aktów wyrządzenia krzywdy przez sprawcę lub grupę sprawców określonej osobie lub grupie osób. Może obejmować różne w formie i wielokrotne akty przemocy dokonywane w określonym czasie, o zróżnicowanym trwaniu: kilka minut, godzin, dni lub całe życie.

Maltretowanie to nadużycie władzy, którego sprawca zyskuje kontrolę lub przewagę nad ofiarą, wyrządzając jej krzywdę fizyczną lub psychiczną lub budząc strach przed jej wyrządzeniem. Ofiara maltretowania traci swobodę podejmowania decyzji i jest zmuszona postępować wbrew swej woli.

Przymus to zmuszanie, lub próba zmuszenia drugiej osoby, do zachowywania się wbrew jej woli, z użyciem gróźb, nalegań słownych, manipulacji, wprowadzania w błąd, nacisku norm kulturowych lub władzy ekonomicznej.

[Przemoc wobec kobiet] stanowi przejaw historycznie nierównych relacji władzy między kobietami i mężczyznami, które doprowadziły do dominacji mężczyzn i dyskryminacji kobiet oraz uniemożliwiły pełny rozwój kobiet. Przemoc wobec kobiet to jeden z kluczowych mechanizmów utrzymywania ich podrzędnej pozycji w stosunku do mężczyzn.

Deklaracja NZ o likwidacji przemocy wobec kobiet, 23 lutego 1994

Władza to tyle, co decydowanie. Sprawowanie władzy ma wpływ na wszelkie relacje. Gdy jednostka wykorzystuje władzę do podejmowania decyzji dotyczących jej życia, dokonuje aktu potwierdzenia akceptacji i szacunku dla siebie, co prowadzi z kolei do poszanowania i akceptacji innych – jako równych. Władza wykorzystywana z intencją dominacji nakłada obowiązki, ogranicza, zabrania i służy decyzjom dotyczącym życia innych ludzi. Aby zapobiegać przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym oraz skutecznie ją zwalczać, należy zatem zanalizować i dobrze zrozumieć relacje władzy między mężczyznami i kobietami, kobietami i kobietami, mężczyznami i mężczyznami, dorosłymi i dziećmi oraz pomiędzy dziećmi.

Populacje doświadczone kryzysem humanitarnym są uzależnione od ochrony i pomocy instytucjonalnej. Pracownicy organizacji humanitarnych, agend rządowych i instytucji bezpieczeństwa znajdują się w uprzywilejowanej pozycji, ponieważ mogą podejmować decyzje mające wpływ na dobro osób, którym pomagają. O **wykorzystywaniu i nadużyciu** mówimy wówczas, gdy ta nierówność władzy zostanie wykorzystana na szkodę osób, które nie są w stanie negocjować lub podejmować decyzji z równorzędnej pozycji. Wykorzystywanie i nadużycie mogą przybrać różne formy: ucisku fizycznego lub psychicznego, bądź innych środków przymusu (groźby, nagabywania, wprowadzania w błąd lub wymuszenia), które zmierzają do uzyskania świadczeń seksualnych lub innych korzyści w zamian za usługi.

Z perspektywy instytucjonalnej seksualne wykorzystywanie i nadużycia ze strony pracowników organizacji humanitarnych świadczą o niewydolności tych instytucji, których rola ma polegać na zapewnianiu ochrony i opieki.

Raport Stałego Komitetu Międzyagencyjnego na temat ochrony przed nadużyciami i wykorzystywaniem seksualnym podczas kryzysów humanitarnych
Rzym, 9 kwietnia 2002

Zgoda następuje wtedy, gdy jednostka dokonuje świadomego wyboru, zgadzając się dobrowolnie i bez przymusu na zrobienie czegoś. Określenie „wbrew woli” podkreśla brak świadomej zgody. Nie można mówić o zgodzie, gdy ktoś zgadza się na coś pod wpływem gróźb, użycia siły lub innych form przymusu, uprowadzenia, wprowadzenia w błąd lub błędnej interpretacji.

Stosowanie gróźb w celu uzyskania korzyści lub obietnica zapewnienia korzyści w celu uzyskania zgody także stanowi nadużycie władzy; żadne porozumienie osiągnięte w taki sposób nie może być uznane za zaakceptowane świadomie. O zgodzie nie może być mowy także w przypadku, gdy jednostka nie osiągnęła określonego prawem (ustawowego) wieku, który umożliwia samodzielne wyrażanie zgody, lub gdy zostaje dzieckiem, zgodnie z odpowiednim prawem (patrz rozdział 5).

Sprawca to osoba, grupa lub instytucja, która bezpośrednio dopuszcza się przemocy lub nadużycia innego rodzaju bądź wspiera i toleruje ich stosowanie w stosunku do określonej osoby lub grupy osób. Sprawcy dysponują faktyczną lub domniemaną siłą, możliwością podejmowania decyzji i/lub władzą, a tym samym mogą sprawować kontrolę nad ofiarami.

To mit, że sprawcami przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym są zwykle osoby obce. W rzeczywistości większości aktów przemocy dokonują ludzie znani ofiarom, którzy wcześniej planują swoje działania.

Przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym dopuszczają się także członkowie rodziny i społeczności lokalnej. Państwa i instytucje tolerują i podtrzymują przemoc seksualną i przemoc z powodu płci, o ile nie podejmują działań zwalczających i zapobiegających praktykom dyskryminacyjnym, takich jak tworzenie odpowiednich instrumentów prawnych i politycznych. Z kolei w przypadku wojny i konfliktu uzbrojeni członkowie walczących ugrupowań często dopuszczają się aktów przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

Sprawcami przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym są często ci sami ludzie, do których osoby doświadczające tego rodzaju przemocą zwracają się o pomoc i ochronę.

Najczęściej w przypadku przemocy na tle seksualnym i płciowym mamy do czynienia z ofiarą przemocy/osobą doświadczoną przemocą – płci żeńskiej, oraz sprawcą – płci męskiej. Większości aktów tego rodzaju przemocy wobec chłopców i mężczyzn także dopuszczają się sprawcy płci męskiej.

Partnerzy życiowi (mężowie, narzeczeni, partnerzy). W większości społeczeństw przyjmuje się, że rola partnera życiowego płci męskiej polega na podejmowaniu decyzji i sprawowaniu władzy nad partnerką. Niestety, ta władza zbyt często jest egzekwowana na mocy dyskryminacji, przemocy i nadużyć.

Członkowie rodziny, bliscy krewni i przyjaciele. Dziewczęta są często narażone na przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym w warunkach domowych. Podobne przypadki pogwałcenia praw człowieka, począwszy od zaniedbywania, a kończąc na kazirodztwie, nie zawsze są zgłaszane, ponieważ w roli sprawców występują ojcowie, ojczymowie, dziadkowie, bracia i/lub wujowie. Niebezpieczne praktyki tradycyjne także dokonują się za wiedzą, a niekiedy przy udziale, członków rodziny, bliskich krewnych i przyjaciół.

Wpływowi członkowie społeczeństwa (nauczyciele, przywódcy, politycy). Przywódcy i inni członkowie społeczeństwa sprawujący władzę mogą jej nadużywać poprzez akty przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. W takim przypadku ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą, biorąc pod uwagę pozycję, zaufanie społeczne i wpływy sprawcy, w mniejszym stopniu jest skłonna do zgłoszenia aktu przemocy.

Członkowie sił bezpieczeństwa i żołnierze, w tym wojska pokojowych sił zbrojnych. Żołnierze często sprawują władzę absolutną. Zwykle są uzbrojeni, a ich zadaniem jest zapewnienie społeczności lokalnej bezpieczeństwa. W określonych sytuacjach mogą bezkarnie zatrzymywać i aresztować ludzi i bywa, że to wykorzystują. Żołnierze i członkowie sił bezpieczeństwa często mają możliwość przyznawania i odbierania uchodźcom praw i przywilejów. Przekraczanie granic, przechodzenie przez punkty kontroli granicznej oraz zwracanie się o przydział dóbr i usług do sił zbrojnych może zwiększać ryzyko przemocy seksualnej lub przemocy na tle płciowym, zwłaszcza w przypadku kobiet-uchodźców.

Pracownicy pomocy humanitarnej. Międzynarodowy, lokalny oraz tworzony przez samych uchodźców personel organizacji humanitarnych, w tym organizacji pozarządowych, agend ONZ i ministerstw krajów udzielających schronienia uchodźcom, ma ogromną władzę w środowisku życia uchodźców. Członkowie tego personelu to z perspektywy uchodźców ludzie bogaci, wpływowi i sprawujący władzę. Niestety, zdarzają się przypadki nadużycia tej władzy przez pracowników dopuszczających się aktów przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. To bardzo ważne, aby wszyscy pracownicy pomocy humanitarnej przechodzili odpowiednie szkolenia; należy też uczulić ich na problem przemocy seksualnej i prze-

mocy na tle płciowym – i zawsze pociągać do odpowiedzialności za niewłaściwe zachowanie. (Patrz Załącznik 1, *Kodeks postępowania UNHCR, 2002*).

Instytucje. Praktyki dyskryminacyjne występujące w procesie świadczenia usług społecznych pomagają w utrzymaniu i zwiększaniu nierówności płci. Blokowanie dostępu do informacji, opóźnianie lub odmowa pomocy medycznej, nierówne wynagrodzenia za tę samą pracę i utrudnianie postępowania sądowego to tylko niektóre formy przemocy instytucjonalnej.

Patrz także:

- *Raport Stałego Komitetu Międzyagencyjnego na temat ochrony przed nadużyciami i wykorzystywaniem seksualnym podczas kryzysów humanitarnych (2002)*,
- *Kodeks postępowania UNHCR (2002)*.

Formy przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym

Poniższa tabela opisuje niektóre z najbardziej rozpowszechnionych form przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Lista ta nie jest ani wyczerpująca, ani zamknięta; stanowi praktyczne narzędzie do wykorzystania w odmiennych kontekstach, pozwalające rozpoznać różne formy przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Jej akty zostały ujęte w ramach pięciu kategorii:

- przemoc seksualna,
- przemoc fizyczna,
- przemoc emocjonalna i psychiczna,
- niebezpieczne praktyki tradycyjne,
- przemoc społeczno-ekonomiczna.

Przemoc seksualna

Typ działania	Opis/przykłady	Potencjalni sprawcy
Gwałt i gwałt małżeński	Penetracja dowolnej części ciała ofiary lub sprawcy przez narządy płciowe sprawcy lub ofiary, lub wprowadzenie do otworu analnego lub genitalnego ofiary dowolnego przedmiotu lub innej części ciała za pomocą siły, groźby użycia siły, pod przymusem, wykorzystując opresyjność środowiska lub dokonana wobec osoby niezdolnej do wyrażenia świadomej zgody (Międzynarodowy Trybunał Karny – MTK).	Każda osoba dysponująca siłą, władzą lub sprawująca kontrolę, włącznie z mężem, partnerem życiowym lub opiekunem.
Nadużycia seksualne wobec dzieci, gwałt i kazirodztwo	Każde działanie, w którym wykorzystywane jest dziecko w celu zaspokojenia seksualnego. Wszystkie stosunki/relacje seksualne z dzieckiem.	Osoba, którą dziecko darzy zaufaniem, w tym rodzic, rodzeństwo, członek dalszej rodziny, przyjaciel, lub osoba obca: nauczyciel, przedstawiciel starszyzny, przywódca lub innego rodzaju opiekun. Każda osoba dysponująca siłą, władzą lub sprawująca kontrolę nad dzieckiem.
Wymuszona sodomia/gwałt analny	Wymuszony/narzucony stosunek analny, zwykle przez mężczyznę w stosunku do mężczyzny lub kobiety.	Każda osoba dysponująca siłą, władzą lub sprawująca kontrolę.
Próba gwałtu lub wymuszenia sodomii/ stosunku analnego	Próba wymuszenia/narzucenia stosunku; bez penetracji.	Każda osoba dysponująca siłą, władzą lub sprawująca kontrolę.
Nadużycia seksualne	Faktyczne lub potencjalne naruszenie integralności fizycznej o charakterze seksualnym, włącznie z dotykiem w nieodpowiedni sposób, z użyciem siły bądź w sytuacji braku równości lub przymusu.	Każda osoba dysponująca siłą, władzą lub sprawująca kontrolę, członkowie rodziny/ społeczności, współpracownicy włącznie z przełożonymi, osoby obce.
Wykorzystywanie seksualne	Wszelkie nadużycie bezbronności ofiary, nierówności władzy lub zaufania do celów seksualnych; kategoria ta obejmuje czerpanie korzyści doraźnych, społecznych lub politycznych z wykorzystywania seksualnego drugiej osoby (MTK). Wykorzystywanie seksualne stanowi jeden z celów handlu ludźmi (erotyczne show, wymuszone strip-teasy i/lub nagość, małżeństwa pod przymusem, zmuszenie do rodzenia dzieci, zatrudnienie w pornografii lub prostytucji, wymuszanie stosunków seksualnych w zamian za dobra, usługi, pomoc, niewolnictwo seksualne).	Każda osoba dysponująca siłą, władzą lub sprawująca kontrolę, włącznie z pracownikami pomocy humanitarnej, żołnierzami/ urzędnikami punktów kontroli granicznej, nauczycielami, przemysłowcami, sieciami handlu ludźmi.
Wymuszona prostytucja (określana też	Wymuszony/egzekwowany pod przymusem handel usługami seksualnymi w zamian za zasoby materialne, usługi i pomoc, zwykle sto-	Każda osoba zajmująca pozycję uprzywilejowaną, posiadająca pieniądze lub sprawująca kontro-

Typ działania	Opis/przykłady	Potencjalni sprawcy
jako wykorzystywanie seksualne)	sowany wobec najbardziej bezbronnych kobiet lub dziewcząt, niezdolnych do zaspokojenia podstawowych potrzeb własnych lub swoich dzieci.	lę nad zasobami materialnymi i usługami, postrzegana jako posiadająca władzę, w tym pracownicy pomocy humanitarnej.
Molestowanie seksualne	Wszelkiego rodzaju niepożądane, zwykle powtarzające się i nieodwzajemnione próby zbliżenia seksualnego, niepożądane zainteresowanie seksualne, żądanie świadczenia usług seksualnych, insynuacje seksualne lub innego rodzaju werbalne lub fizyczne zachowania natury seksualnej, prezentacja materiałów pornograficznych – gdy te zachowania mają związek z pracą, stanowią warunek zatrudnienia lub prowadzą do stworzenia zastraszającego, wrogiego lub nacechowanego napastliwością środowiska pracy.	Pracodawcy, przełożeni i koledzy, każda osoba dysponująca siłą, władzą lub sprawująca kontrolę.
Przemoc seksualna jako broń wojenna i narzędzie tortur	Zbrodnie przeciwko ludzkości natury seksualnej, włącznie z gwałtem, niewolnictwem seksualnym, wymuszaniem aborcji lub sterylizacji lub wszelkie inne formy uniemożliwiania narodzin dziecka, wymuszanie ciąży, wymuszanie porodu oraz wymuszanie wychowywania dzieci. Przemoc seksualna jako forma tortur jest zdefiniowana jako każde działanie lub groźba natury seksualnej, powodująca dotkliwy ból lub cierpienie fizyczne lub psychiczne, podejmowane w celu uzyskania informacji, zeznań lub ukarania ofiary lub osoby trzeciej, zastraszania ofiary lub osoby trzeciej lub eksterminacji, w całości lub częściowo, grupy narodowościowej, etnicznej, rasowej lub religijnej.	Często popełniane, sankcjonowane i zlecane przez wojsko, policję, grupy zbrojne i innych uczestników konfliktów.

Przemoc fizyczna

Typ działania	Opis/przykłady	Potencjalni sprawcy
Napaść fizyczna	Bicie, popychanie, kopanie, gryzienie, przypalanie, okaleczanie lub zabójstwo z użyciem lub bez użycia broni; często stosowane w połączeniu z innymi formami przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.	Współmałżonek, partner życiowy, członek rodziny, przyjaciel, znajomy, osoba obca, każda osoba sprawująca władzę, członkowie stron konfliktu.
Handel ludźmi, niewolnictwo	Sprzedaż i/lub handel ludźmi w celu wymuszania aktywności seksualnej, pracy lub świadczenia usług, niewolnictwa lub praktyk zbliżonych do niewolnictwa, niewoli lub w celu usunięcia organów.	Każda osoba sprawująca władzę lub kontrolę.

Przemoc emocjonalna i psychiczna

Typ działania	Opis/przykłady	Potencjalni sprawcy
Maltretowanie/ upokarzanie	Słowne ataki nieseksualnej natury, które są obraźliwe, poniżające, upokarzające; zmuszanie ofiary przemocy/ osoby doświadczonej przemocą do uczestnictwa w upokarzających działaniach w sytuacji publicznej lub prywatnej; odmowa ponoszenia podstawowych kosztów utrzymania rodziny.	Każda osoba dysponująca siłą, władzą lub sprawująca kontrolę; często sprawcami są współmałżonkowie, partnerzy życiowi lub członkowie rodziny cieszący się autorytetem.
Zamknięcie/ więzienie	Izolacja od przyjaciół/rodziny, ograniczanie swobody ruchu, pozbawienie wolności lub blokowanie/ograniczenie prawa do swobodnego przemieszczania się.	Każda osoba sprawująca kontrolę lub władzę; często sprawcami są współmałżonkowie, partnerzy życiowi lub członkowie rodziny cieszący się autorytetem.

Niebezpieczne praktyki tradycyjne

Typ działania	Opis/przykłady	Potencjalni sprawcy
Okaleczenie kobiecych narządów płciowych (<i>Female genital mutilation</i> – FGM)	Rozcinanie narządów płciowych z powodów innych niż zdrowotne, zwykle wykonywane w młodym wieku; obejmuje: częściowe lub całkowite rozcięcie, usunięcie narządów płciowych, zszywanie ze względów kulturowych lub z innych przyczyn pozamedycznych; często wykonywane kilkakrotnie w ciągu całego życia, np. po urodzeniu dziecka lub w przypadku, gdy kobieta lub dziewczyna pada ofiarą ataku seksualnego.	Osoby wykonujące praktyki tradycyjne, przy wsparciu, aprobacie lub pomocy rodziny, grup religijnych i całych społeczności oraz niektórych państw.
Przedwczesny związek małżeński	Narzucony ślub poniżej wieku, w którym możliwe jest wyrażenie świadomej zgody (stosunki seksualne w takim związku ustawowo stanowią gwałt, ponieważ dziewczęta nie mają kompetencji prawnych do wyrażenia na nie zgody).	Rodzice, społeczeństwo i państwo.
Wymuszenie małżeństwa	Ślub narzucony wbrew woli ofiary przemocy/ osoby doświadczonej przemocą; często dochodzi do zapłacenia posagu rodzinie; w razie odmowy, ofiara narażona jest na przemoc.	Rodzice, społeczeństwo i państwo.
Zabójstwa i okaleczanie w obronie honoru	Okaleczenie lub zabójstwo kobiety lub dziewczyny, aby ukarać ją za czyny uznane za nieodpowiednie dla jej płci, uważane za hańbiące dla rodziny lub wspólnoty (np. wylewanie kwasu na twarz młodej kobiety, by ukarać ją za zhańbienie rodziny, za jakie uchodzi próba poślubienia innego partnera niż wybrany przez	Rodzice, mąż, inni członkowie rodziny, członkowie społeczności.

Typ działania	Opis/przykłady	Potencjalni sprawcy
	rodzinę), lub w celu ratowania honoru rodziny (jako odkupienie win członka rodziny płci męskiej).	
Zabijanie i/lub zaniedbywanie niemowląt	Zabijanie, odmawianie pożywienia i/lub zanie-dbywanie dzieci płci żeńskiej, ponieważ są uważane za mniej wartościowe w społeczeństwie od dzieci płci męskiej.	Rodzice, inni członkowie rodziny.
Uniemożliwianie kobietom lub dziewczętom nauki	Usuwanie dziewcząt ze szkoły, uniemożliwianie lub utrudnianie dziewczętom lub kobietom dostępu do podstawowej wiedzy technicznej, zawodowej lub naukowej.	Rodzice, inni członkowie rodziny, społeczność, niektóre państwa.

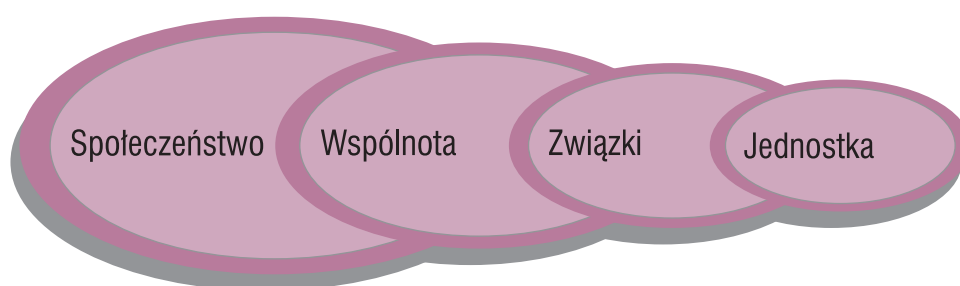
Przemoc społeczno-ekonomiczna

Typ działania	Opis/przykłady	Potencjalni sprawcy
Dyskryminacja i/lub odmowa dostępu do określonych możliwości i usług	Wyłączenie, odmowa dostępu do edukacji, opieki zdrowotnej lub pracy za wynagrodzeniem; odebranie praw majątkowych.	Członkowie rodziny, społeczeństwo, instytucje i organizacje, władze.
Wykluczenie społeczne/ ostracyzm z powodu orientacji seksualnej	Odmowa dostępu do usług, opieki społecznej lub odmowa możliwości korzystania z praw obywatelskich, społecznych, ekonomicznych, kulturowych i politycznych, nakładanie kar, praktyki dyskryminacyjne lub wyrządzanie krzywdy fizycznej i psychicznej oraz tolerowanie praktyk dyskryminacyjnych, publiczna lub prywatna wrogość wobec homoseksualistów, transseksualistów i transwestytów.	Członkowie rodziny, społeczeństwo, instytucje i organizacje, władze.
Praktyki ustawodawcze, powodujące utrudnienia	Odmowa możliwości korzystania z praw obywatelskich, społecznych, ekonomicznych, kulturowych i politycznych, głównie w stosunku do kobiet.	Członkowie rodziny, społeczność, instytucje i państwo.

Kiedy i gdzie dochodzi do przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym?

Do przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym może dojść w każdym miejscu i czasie. Jest ona wykorzystywana jako broń wojenna; dochodzi do niej w pozornie bezpiecznych warunkach domowych. Jak prawa i struktury rządzące społeczeństwem mają wpływ na zachowanie jednostek, tak postawy jednostek kształtują reakcje rodzin, wspólnot i społeczeństw na określone sytuacje. Poniższy rysunek przedstawia wyraźne powiązania między jednostką a społeczeństwem.

Z perspektywy *jednostki* – zakres wiedzy, bezpieczeństwo osobiste, dostęp do dóbr, usług i opieki społecznej oraz kontrola nad nimi, biografia jednostki i jej postawa wobec kwestii płci kulturowej, mogą wpłynąć na to, czy dana osoba padnie ofiarą przemocy/doświadczy przemocy, czy też będzie jej sprawcą.

Drugi poziom, poziom *związków społecznych*, odzwierciedla najbardziej bezpośredni kontekst, w jakim może dojść do stosowania przemocy: wśród konkretnych osób, nawet w rodzinie. Nierówności istniejące w relacjach władzy między jednostkami na tym poziomie prowadzą do ukształtowania pozycji nadrzędnych i podporządkowanych.

Poziom *wspólnoty* odzwierciedla dynamikę związków międzyludzkich kształtowanych pod wpływem socjalizacji w ramach takich instytucji lokalnych jak szkoły, placówki opieki zdrowotnej, grupy rówieśnicze i miejsce pracy. W przypadku uchodźców podobne instytucje ulokowane są także w obozie dla uchodźców lub w środowisku życia uchodźców, gdzie dostępność usług społecznych, a nawet sam układ obozu, może mieć bezpośredni wpływ na występowanie aktów przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

Społeczeństwo obejmuje normy społeczne i kulturowe dotyczące ról płciowych, postaw wobec dzieci, kobiet i mężczyzn, ramy prawne i polityczne kierujące zachowaniem oraz postawy wobec stosowania przemocy jako sposobu rozwiązywania konfliktów.

Widać jasno, że zmiany zachowań i postaw w którejkolwiek z tych sfer mogą mieć wpływ na wszystkie pozostałe. Działania zapobiegające przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym lub ją zwalczające powinny być zatem podejmowane na wszystkich tych poziomach.

Do przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym dochodzi wśród przedstawicieli wszystkich klas społecznych, kultur, religii, ras, płci i grup wiekowych.

Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym na poszczególnych etapach uchodźstwa

Podczas konfliktów zbrojnych dochodzi do naruszenia trwałych struktur społecznych. Kobiety i dzieci, uciekając z obszarów walk i szukając schronienia, są narażone na dodatkowe ryzyko przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Członkowie rodziny często zostają rozłączeni podczas uciezki, pozostawiając dzieci oddzielone od reszty rodziny i obarczając kobiety odpowiedzialnością za ochronę i utrzymanie domu. Poniższa tabela, sporządzona na podstawie zestawienia opracowanego przez S. Purdin, przedstawia formy przemocy, które mogą wystąpić na poszczególnych etapach uchodźstwa.

Etap	Typ przemocy
Podczas konfliktu, przed uciezką	Przemoc ze strony osób sprawujących władzę; handel usługami seksualnymi kobiet; ataki na tle seksualnym, gwałt, uprowadzenie przez uzbrojonych członków stron konfliktu, włącznie z siłami bezpieczeństwa; masowe gwałty i wymuszone zajścia w ciążę.
Podczas uciezki	Ataki na tle seksualnym ze strony bandytów, straży granicznej, piratów; porwanie przez przemytników i handlarzy niewolnikami.
W kraju azylu	Ataki na tle seksualnym, przymus, wymuszanie przez osoby sprawujące władzę; nadużycia seksualne w stosunku do dzieci oddzielonych od rodziny, znajdujących się w rodzinach zastępczych; przemoc domowa; ataki na tle seksualnym w trakcie pobytu w strefie tranzytowej, podczas gromadzenia opatu, noszenia wody itp.; usługi seksualne w zamian za przeżycie/wymuszona prostytutka; wykorzystywanie seksualne osób starających się o uzyskanie statusu prawnego w kraju azylu lub o dostęp do pomocy i zasobów, podjęcie niebezpiecznych praktyk tradycyjnych.
Podczas repatriacji	Nadużycia seksualne wobec kobiet i dzieci odłączonych od rodziny; nadużycia seksualne ze strony osób sprawujących władzę; ataki na tle seksualnym, gwałty ze strony bandytów, straży granicznej, wymuszona/przymusowa repatriacja.
Podczas reintegracji	Przemoc seksualna wobec powracających jako forma odwetu; wymuszanie aktów seksualnych w zamian za uregulowanie statusu prawnego, wyłączenie z procesu podejmowania decyzji; odmowa lub utrudnianie dostępu do zasobów, do prawa posiadania własnych dokumentów tożsamości oraz do odzyskania/posiadania własności.

Przemoc seksualna oraz przemoc na tle płciowym w poszczególnych etapach życia

Poniższa tabela, sporządzona przez L. Heise, opisuje formy przemocy, które mogą zagrażać kobietom na różnych etapach ich życia.

Etap	Typ przemocy
Przed narodzeniem	Usuwanie płodu z powodu płci; maltretowanie w okresie ciąży; wymuszona ciąża.
W niemowlęctwie	Zabijanie noworodków płci żeńskiej; przemoc fizyczna i emocjonalna; nierówny dostęp do żywności i opieki medycznej.
W dzieciństwie	Małżeństwa dzieci; okaleczanie narządów płciowych; nadużycia seksualne ze strony członków rodziny i obcych osób; nierówny dostęp do żywności, opieki medycznej i edukacji.
W okresie dojrzewania	Przemoc w okresie zalotów; usługi seksualne wymuszane warunkami ekonomicznymi (np. świadczone w zamian za opłacanie nauki); nadużycia seksualne w miejscu pracy; gwałt; napastowanie seksualne; wymuszenie związku małżeńskiego; handel ludźmi.
W wieku rozrodczym	Przemoc fizyczna, psychiczna i seksualna ze strony partnerów życiowych i krewnych; wymuszanie ciąży przez partnera; nadużycia seksualne w miejscu pracy; napastowanie seksualne; gwałt; przemoc wobec wdów, włącznie z odebraniem majątku i praktykami oczyszczenia seksualnego.
W starszym wieku	Przemoc wobec wdów, włącznie z odebraniem majątku; oskarżenia o czarownictwo; przemoc fizyczna i psychiczna ze strony młodszych członków rodziny; nierówny dostęp do żywności i opieki medycznej.

Przyczyny i skutki przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym

Aby opracować odpowiednie programy zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, należy przeanalizować przyczyny i skutki tej przemocy w każdym środowisku. Zrozumienie przyczyn będzie pomocne w opracowaniu skutecznych działań zapobiegawczych, natomiast zrozumienie skutków umożliwi udzielenie właściwej pomocy ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą.

PRZYCZYNY -> Działania profilaktyczne
SKUTKI -> Działania zaradcze

Przyczyny przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym

Przemoc seksualna oraz przemoc na tle płciowym przede wszystkim opiera się dyskryminujących płciowo postawach oraz praktykach społecznych, które spychają kobiety na pozycję podrzędną w stosunku do mężczyzn. Brak uznania dla społecznej i ekonomicznej roli kobiet i dla wartości ich pracy oraz przyjęty podział ról płciowych utrwała i wzmacnia przeświadczenie, że to mężczyźni sprawują władzę decyzyjną oraz kontrolę nad kobietami. Akty przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, zarówno indywidualne, jak zbiorowe, służą sprawcom do utrzymania przywilejów, władzy oraz kontroli nad innymi.

Rolę i tożsamość płciową determinuje płeć biologiczna, wiek, warunki społeczno-ekonomiczne, pochodzenie etniczne, narodowe oraz religia. Relacje między mężczyznami a kobietami, kobietami a kobietami oraz mężczyznami a mężczyznami są ponadto zróżnicowane ze względu na zakres władzy i kontroli, co prowadzi do utrwalenia przywilejów i relacji podporządkowania wśród członków społeczeństwa. Także brak świadomości w zakresie praw człowieka, równości płci, demokracji i wolnych od przemocy sposobów rozwiązywania problemów – podobnie jak lekceważenie tych wartości – wzmacnia te nierówności.

Czynniki ryzyka

Nierówność płci i dyskryminacja to podstawowe przyczyny przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, jednak w każdym środowisku występują liczne inne czynniki wpływające na formę i zasięg przemocy. Ich rozpoznanie jest konieczne do opracowania skutecznych strategii zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

Równy dostęp do pomocy i zasobów materialnych, ich właściwa kontrola oraz równoprawny udział kobiet w podejmowaniu decyzji – to podstawa wszystkich programów działania, zarówno wprost skierowanych na zwalczanie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, jak podejmowanych w nagłych przypadkach, oraz służących zaspokojeniu potrzeb populacji na etapie regeneracji i rozwoju.

Tabela na następnej stronie przedstawia niektóre przyczyny przemocy i czynniki, które zwiększają ryzyko doświadczenia przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, padnięcia jej ofiarą – lub zostania sprawcą.

Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym: przyczyny i czynniki ryzyka

Czynniki jednostkowe	<ul style="list-style-type: none"> • Utrata bezpieczeństwa. • Zależność. • Niepełnosprawność fizyczna lub psychiczna. • Brak alternatywnego sposobu zmiany statusu społeczno-ekonomicznego. • Używanie/nadużywanie alkoholu, narkotyków. • Traumatyczne przeżycia, stres spowodowany konfliktem, ucieczką, wysiedleniem. • Zachwianie ról w rodzinie i wspólnocie lokalnej. • Ignorancja/brak wiedzy na temat praw jednostki gwarantowanych w ustawodawstwie państwowym i międzynarodowym.
Normy społeczne i kultura	<ul style="list-style-type: none"> • Dyskryminacyjne tradycyjne praktyki i wierzenia kulturowe. • Wierzenia religijne.
Ramy prawne i praktyki w kraju udzielającym schronienia i/lub kraju pochodzenia	<ul style="list-style-type: none"> • Dyskryminacja i akceptacja przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. • Brak ochrony ustawodawczej praw dzieci i kobiet. • Brak prawa zakazującego przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. • Brak zaufania do stróżów porządku publicznego. • Stosowanie dyskryminacyjnych praw zwyczajowych i regulacji tradycyjnych. • Brak społecznej wrażliwości i brak kampanii potępiających przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym. • Praktyki dyskryminacyjne w administracji sądowej i służbach porządku publicznego. • Rezygnacja ze zgłaszania przypadków przemocy i brak wiary w wymiar sprawiedliwości. • Brak woli skutecznego oskarżenia sprawców w przypadkach zgłoszonych władzom. • Niska liczba oskarżeń w stosunku do liczby zgłoszeń. • Brak kobiet wśród stróżów porządku publicznego. • Brak środków i wyposażenia na lokalnym poziomie wymiaru sprawiedliwości. • Utrwalające nierówność płci prawo lub praktyki wymiaru sprawiedliwości.
Wojna i konflikt zbrojny	<ul style="list-style-type: none"> • Rozpad stałych struktur społecznych. • Narzucanie społecznościom władzy politycznej i kontroli. • Różnice etniczne. • Dyskryminacja społeczno-ekonomiczna.
Środowisko życia uchodźców, uchodźców-repatriantów oraz osób przesiedlonych wewnątrz	<ul style="list-style-type: none"> • Zanik struktur wsparcia społecznego i rodzinnego. • Lokalizacja geograficzna i środowisko lokalne (obszar o wysokim wskaźniku przestępczości). • Układ i struktura społeczna obozu (przeludniony, mieszkania wielorodzinne, struktura wspólnotowa). • Rozmieszczenie punktów medycznych, socjalnych itp.

- Zdominowanie przywództwa w obozie przez mężczyzn; proces decyzyjny oparty na nierówności płci.
- Brak dostępu do żywności, opału, pracy zarobkowej, prowadzący do przemieszczania się na tereny niezamieszkałe.
- Brak ochrony ze strony policji.
- Brak przedstawicieli UNHCR/organizacji pozarządowych w obozie.
- Brak patroli bezpieczeństwa.
- Brak procedur indywidualnej rejestracji i identyfikacji.
- Wrogość populacji lokalnej (uchodźcy postrzegani jako uprzywilejowani materialnie).

Skutki przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym

Ofiary przemocy/osoby doświadczone przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym są narażone na duże ryzyko wystąpienia poważnych problemów zdrowotnych i psychospołecznych, niekiedy na ryzyko śmierci, nawet w przypadku braku przemocy fizycznej. Pod żadnym pozorem nie można lekceważyć prawdopodobieństwa wystąpienia długoterminowych skutków traumatycznych przeżyć fizycznych i emocjonalnych.

Zrozumienie potencjalnych skutków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym przyczyni się do opracowania skutecznych strategii zwalczania tych skutków i zapobiegania dalszym problemom.

W poniższym podsumowaniu skutków tego rodzaju przemocy został zastosowany podział na różne sektory życia publicznego.

Zdrowie

Każda forma przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym niesie ze sobą poważne, potencjalnie zagrażające życiu, skutki zdrowotne.

Skutki śmiertelne:
<ul style="list-style-type: none"> • zabójstwo; • samobójstwo; • śmierć matki; • śmierć dziecka; • śmierć z powodu AIDS.

Skutki inne niż śmiertelne:		
Poważne skutki fizyczne	Przewlekłe skutki fizyczne	Skutki dla funkcji rozrodczych
uszkodzenie ciała szok choroba	niepełnosprawność dolegliwości somatyczne przewlekłe infekcje	poronienia niepożądana ciąża niebezpieczne zabiegi aborcji

zakażenie	przewlekłe bóle dolegliwości gastryczno- jelitowe zaburzenia łaknienia zaburzenia snu nadużywanie alkoholu /narkotyków	choroby przenoszone drogą płciową, w tym HIV/AIDS zaburzenia cyklu miesiączkowego komplikacje ciążowe zaburzenia ginekologiczne zaburzenia natury seksualnej
-----------	--	--

Skutki psychospołeczne:

Skutki emocjonalne i psychiczne	Skutki społeczne
stres po przeżyciu traumatycznym depresja lęk, strach gniew wstyd, brak poczucia bezpieczeństwa, niechęć do samego siebie, poczucie winy choroba umysłowa myśli i zachowania samobójcze	obarczanie winą ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą utrata roli/pozycji społecznej (np. pracy zarobkowej, opieki nad dziećmi) stygmatyzacja społeczna odrzućenie i izolacja społeczna feminizacja ubóstwa wzrost nierówności płci

- W większości społeczeństw występuje tendencja do obarczania winą ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą. Ta forma odrzucenia społecznego wywołuje dalsze skutki emocjonalne, takie jak wstyd, nienawiść do samego siebie i depresja.
- W obawie przed społeczną stygmatyzacją wiele ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą nigdy nie zgłasza przypadków jej popełnienia. Większość takich aktów pozostaje nie odnotowana.

Prawo/Wymiar sprawiedliwości

- Jeśli ustawodawstwo państwowe nie zapewnia dostatecznej ochrony przed przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym, lub w przypadku przejawów dyskryminacji w praktyce wymiaru sprawiedliwości i aparatu ścigania, ta przemoc pozostaje bezkarna.
- Społeczne postawy, które obwiniają ofiarę przemocy/osobę doświadczoną przemocą, często znajdują odzwierciedlenie w sądzie. Wielu sprawców przestępstw na tle seksualnym oraz na tle płciowym uchodzi karze lub otrzymuje lekkie wyroki. Zdarza się, że kara wymierzona sprawcy stanowi w istocie kolejne pogwałcenie praw i wolności ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą, gdy na przykład zmusza się ją do zawarcia związku małżeńskiego ze sprawcą. Ciężar przeżyć emocjonalnych ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą zostaje spotęgowany przez sugestię, że sprawca nie zrobił nic złego.

Bezpieczeństwo

- Ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą traci poczucie bezpieczeństwa, czuje się zagrożona, pozbawiona ochrony i obawia się dalszej przemocy.
- Policjanci i pracownicy sił bezpieczeństwa zajmujący się przypadkami handlu ludźmi są narażeni na akty zemsty.
- W sytuacji, gdy pracownicy policji i sił bezpieczeństwa nie są odpowiednio uwrażliwieni na potrzeby ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą – natychmiastowej opieki, okazania szacunku i zachowania godności – mogą wystąpić dodatkowe przeżycia traumatyczne wynikające z opóźnienia w udzieleniu pomocy lub obojętnego traktowania.

Do zapamiętania

- Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym stanowi naruszenie praw człowieka. UNHCR i poszczególne państwa wspólnie ponoszą odpowiedzialność za zapewnienie ochrony uchodźcom i innym osobom wysiedlonym. Zapobieganie i zwalczanie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wobec uchodźców stanowi zatem część strategii ochrony uchodźców.
- Kobiety i dziewczęta stanowią znaczącą większość ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym; jednak znajdują się wśród nich także mężczyźni i chłopcy.
- „Płeć kulturowa” definiuje, co to znaczy być chłopcem lub dziewczynką, mężczyzną lub kobietą w danym społeczeństwie lub kulturze.
- Szeroko zakrojony plan zapobiegania i przeciwdziałania przemocy powinien koncentrować się na rolach i potrzebach zarówno kobiet, jak mężczyzn – oraz na tym, w jaki sposób obie płcie mogą przyczynić się do zmian.
- Sprawcami większości aktów przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym są osoby znane ofiarom.
- Do przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym dochodzi wśród przedstawicieli wszystkich klas społecznych, kultur, religii, ras, płci i grup wiekowych. Programy i działania zapobiegające i przeciwdziałające przemocy tego rodzaju powinny być skupione zarówno na jednostkach, ich związkach społecznych, jak na wspólnotach lokalnych i na całym społeczeństwie.
- Zrozumienie przyczyn przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym będzie pomocne w opracowaniu skutecznych planów zapobiegawczych; zrozumienie skutków przemocy pozwoli z kolei na zapewnienie ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą odpowiednich środków zaradczych.

- Równy dostęp do pomocy i zasobów materialnych, ich właściwa kontrola oraz równoprawny udział kobiet w podejmowaniu decyzji – to podstawa wszystkich programów działania, zarówno wprost skierowanych na zwalczanie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, jak podejmowanych w nagłych przypadkach, oraz służących zaspokojeniu potrzeb populacji na etapie regeneracji i rozwoju.
- W żadnej sytuacji nie należy lekceważyć prawdopodobieństwa wystąpienia długotrwałych skutków traumatycznych przeżyć emocjonalnych i fizycznych.

ROZDZIAŁ 2

ZASADY PRZEWODNIE

Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym to zjawisko, które ma wpływ na jednostki, społeczności i instytucje. Ze względu na złożoność tego zagadnienia, przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym należy zwalczać we współpracy – łącząc różne sektory, organizacje i dyscypliny i zmierzając do stworzenia wspólnych strategii działania wobec tego rodzaju pogwałceń praw człowieka. Wszystkie podmioty zaangażowane w rozwój tych strategii powinny przyjąć wspólne zasady przewodnie oraz wyraźnie uświadomić sobie fakt, że przemoc seksualna oraz przemoc na tle płciowym stanowi pogwałcenie praw człowieka.

Zasady przewodnie, które powinny leżeć u podstaw wszelkich programów systemowych, to: pełne zaangażowanie społeczności uchodźczych w działanie; zapewnienie równoprawnego uczestnictwa kobiet i mężczyzn, dziewcząt i chłopców w planowaniu, realizacji, monitorowaniu i ocenie programów; zapewnienie skoordynowanego wielosektorowego działania z udziałem wszystkich podmiotów; dążenie do integracji i łączenia działań; budowanie poczucia odpowiedzialności za działania podejmowane na wszystkich szczeblach.

Zasady przewodnie, które powinny leżeć u podstaw wszelkich działań pomocy indywidualnej, to: zapewnienie fizycznego bezpieczeństwa ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą; zagwarantowanie poufności; poszanowanie dla potrzeb, praw i godności ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą oraz działanie w celu jak najlepszego zabezpieczenia interesu dziecka, zawsze gdy podejmowane są decyzje dotyczące najbardziej odpowiedniego sposobu działania zapobiegającego lub przeciwdziałającego przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

Walka z tak złożonym problemem, jak przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym, wymaga współpracy oraz połączenia wysiłków różnych sektorów, organizacji i przedstawicieli różnych dziedzin. Wszystkie podmioty zaangażowane w rozwijanie strategii zapobiegających i przeciwdziałających przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym powinny przyjąć wspólne zasady przewodnie jako podstawę wszelkich działań. Zasady te można podzielić na takie, które dotyczą opracowywania, realizacji i monitorowania programów oraz takie, które odnoszą się do ochrony i pomocy ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą bez względu na ich płeć i wiek (dodatkowe zasady przewodnie dotyczące dzieci zostały podane w rozdziale 5).

Zasady przewodnie**Działania i programy systemowe**

- Pełne zaangażowanie społeczności uchodźców.
- Zapewnienie równoprawnego uczestnictwa kobiet i mężczyzn, dziewcząt i chłopców w planowaniu, realizacji, monitorowaniu i ocenie programów.
- Zapewnienie skoordynowanych wielosektorowych działań z udziałem wszystkich zaangażowanych podmiotów.
- Dążenie do integracji i łączenia działań.
- Budowa poczucia odpowiedzialności za działania podejmowane na wszystkich szczeblach.

Pomoc jednostkom

- Zapewnienie fizycznego bezpieczeństwa ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą.
- Zagwarantowanie poufności.
- Poszanowanie dla potrzeb, praw i godności ofiar przemocy/osób dotkniętych przemocą oraz działanie na rzecz najlepszego zabezpieczenia interesu dziecka, zawsze gdy podejmowane są decyzje dotyczące sposobu działania zapobiegającego lub przeciwdziałającego przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.
- Zapobieganie dyskryminacji.

Wszystkie podmioty zaangażowane w program powinny także znać i stosować zasady przewodnie zawarte w innych dokumentach, takich jak kodeksy postępowania.

Zasady przewodnie: działania i programy systemowe

Pełne zaangażowanie społeczności uchodźców. Społeczność uchodźców powinna stanowić centrum wszelkich działań programowych zwalczających przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym. Zaangażowanie uchodźców w proces decyzyjny jest niezbędne. Rozpoznania w tym kontekście wymagają relacje władzy między płciami oraz inne napięcia władzy mające znaczenie dla danej społeczności.

Zapewnienie równoprawnego uczestnictwa kobiet i mężczyzn, dziewcząt i chłopców w planowaniu, realizacji, monitorowaniu i ocenie programów. Różnorodne grupy i jednostki tworzącej społeczność powinny uczestniczyć we wszystkich etapach działania w programie zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

Dążenie do integracji i łączenia działań. Działania zapobiegające i przeciwdziałające przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym powinny tworzyć wspólny nurt, włączony także w ramy istniejących programów i systemów. Nie należy im także nadawać statusu programów czy projektów specjalnych, ponieważ podważa to ich długoterminową stabilność.

Zapewnienie skoordynowanych wielosektorowych działań z udziałem wszystkich zaangażowanych podmiotów. Zaangażowanie klu-

czowych sektorów (opieka społeczna, służba zdrowia, ochrona, bezpieczeństwo) jest konieczne, by programy walki z przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym były skuteczne. Różne podmioty (rządy, organizacje pozarządowe i UNHCR) muszą podejmować działania wspólne, skoordynowane i powiązane.

Budowa poczucia odpowiedzialności za podejmowane działania na wszystkich szczeblach. Wszystkie podmioty zaangażowane w programy zwalczania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym powinny ponosić odpowiedzialność za swoje działania i za realizację uzgodnionych zadań i obowiązków.

Zasady przewodnie: pomoc jednostkom

Zapewnienie trwałego fizycznego bezpieczeństwa ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą i ich rodzinom. Ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą często jest przestraszona i potrzebuje zapewnienia bezpieczeństwa. W każdym przypadku należy upewnić się, że takiej osobie nie grozi dalsze niebezpieczeństwo ze strony sprawcy przemocy lub innych członków społeczności. Gdy to konieczne, należy zwrócić się o pomoc do służb ochrony obozu, policji lub innych stróżów prawa, urzędników terenowych lub innych władz. Należy także zadbać o bezpieczeństwo osób pomagających ofierze przemocy/osobie doświadczonej przemocą, takich jak rodzina, przyjaciele, pracownicy służb publicznych lub organizacji zajmujących się zwalczaniem przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

W każdej sytuacji zapewnienie poufności informacji osobie doświadczonej przemocą i jej rodzinie. Oznacza to, że wszelkim podmiotom zaangażowanym w udzielanie pomocy można ujawnić jedynie niezbędne informacje, zgodnie z prośbą i zawsze za zgodą ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą. Należy także zachować poufność informacji dotyczących sprawcy. Informacje dotyczące ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą, nie powinny być ujawniane w żadnym wypadku, jeśli zawierają imię i nazwisko tej osoby; wszelkie dane mogą zostać udostępnione stronom trzecim wyłącznie po uzyskaniu wyraźnej pisemnej zgody ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą (lub jej rodziców, w przypadku dzieci).

Wszelkie informacje w formie pisemnej powinny być przechowywane w zabezpieczonych, zamkniętych aktach. W przypadku przygotowywania sprawozdań lub statystyk do wiadomości publicznej, uprawnienia do udostępnienia tych danych powinien mieć tylko jeden przedstawiciel organizacji. Może on ujawniać wyłącznie ogólne informacje, a wszelkie dane dotyczące tożsamości (nazwisko, adres itp.) powinny zostać usunięte.

Osoby bezpośrednio zajmujące się przypadkami przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym powinny podpisywać zobowiązanie zachowania poufności.

Niekiedy podczas wywiadów z ofiarami przemocy/osobami doświadczonymi przemocą konieczna jest obecność tłumacza. W tych przypadkach zaleca się angażowanie tłumaczy spoza środowiska uchodźców oraz wyraźne określenie zakresu ich kompetencji. Ponieważ wyszkoleni i niezależni tłumacze nie zawsze są dostępni, organizacje powinny planować

odpowiednie zasoby finansowe i ludzkie, by w każdej chwili móc zapewnić wysokiej jakości usługi translatorskie.

Wszelkie podejmowane działania powinny opierać się na poszanowaniu dla potrzeb, praw i godności osobistej ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą.

- Zawsze gdy jest to możliwe, wywiady należy prowadzić w środowisku domowym z udziałem tłumaczy tej samej płci.
- Należy dołożyć wszelkich starań, by rozmowy i badania prowadziły osoby tej samej płci, co ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą (np. pracownica płci żeńskiej prowadzi wywiad z ofiarą przemocy/osobą doświadczoną przemocą płci żeńskiej).
- Należy uważnie słuchać.
- Należy zachować postawę wolną od ocen.
- Należy okazać cierpliwość, nie nalegać na udzielanie kolejnych informacji, jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą nie wykazuje gotowości do dzielenia się swoimi doświadczeniami.
- Wszystkie zadawane pytania powinny być istotne dla sprawy.
- Dziewictwo ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą nie ma znaczenia i nie należy podejmować tej kwestii.
- Wywiady powinny być zaplanowane tak, by ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą nie musiała powtarzać kilkakrotnie swoich wyjaśnień.
- Nie należy się śmiać ani w żaden inny sposób okazywać braku szacunku dla osoby, jej kultury, rodziny lub sytuacji.
- W przypadku gdy na miejscu nie ma wykwalifikowanego pracownika, który mógłby przeprowadzić wywiad, ofiarę przemocy/osobę doświadczoną przemocą należy skierować do odpowiedniej instytucji.
- Przed wywiadem należy na osobności zapytać ofiarę przemocy/osobę doświadczoną przemocą, czy chce być przesłuchiwana w obecności swojego partnera/męża.

Jeśli ofiarą przemocy/osobą doświadczoną przemocą jest dziecko, to podejmując decyzję dotyczącą udzielanej jej formy opieki i wsparcia, należy kierować się zasadą **najlepszego interesu dziecka**. Więcej informacji na ten temat zawiera rozdział 5.

Zapobieganie dyskryminacji. Każdy dorosły lub dziecko, niezależnie od płci, powinien otrzymać taką samą pomoc i wsparcie. Ofiary przemocy/osoby doświadczone przemocą powinny być traktowane na równych prawach i sprawiedliwie bez względu na rasę, wierzenia religijne, narodowość czy orientację seksualną.

Pięć zasad UNHCR dotyczących kobiet-uchodźców

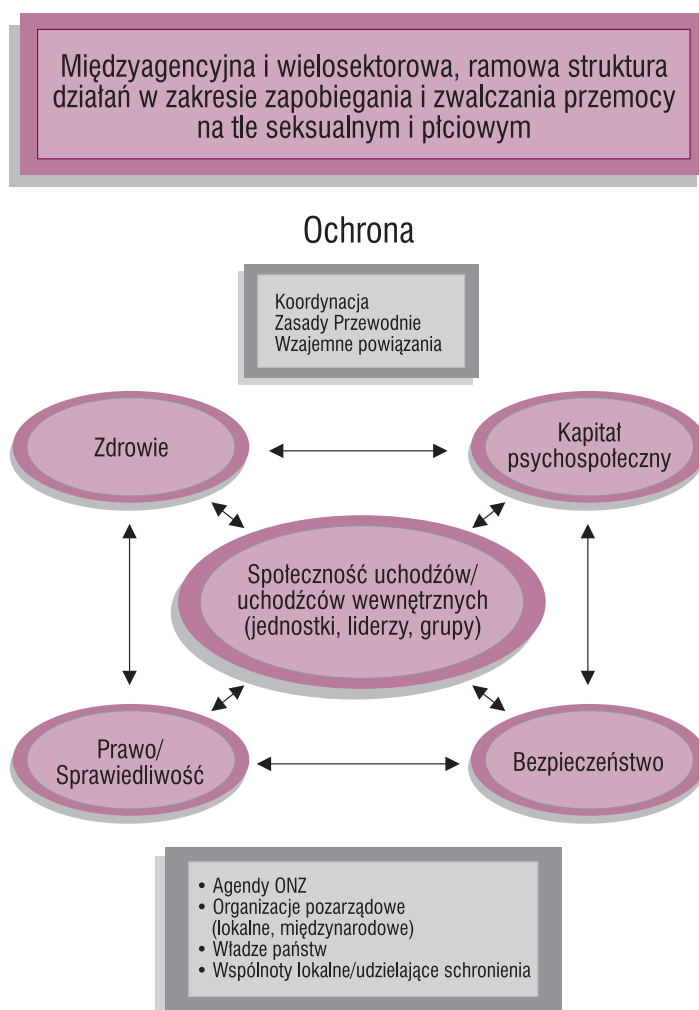
UNHCR zobowiązał się do stosowania w praktyce pięciu kluczowych zasad wspierających rozwój praw kobiet-uchodźców, promocję równości płci, zapobieganie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym oraz uwrażliwianie na nią. Tych pięć zasad nie wyczerpuje listy priorytetów wobec kobiet-uchodźców; mają one jednak kluczowe znaczenie dla zmniejszenia bezbronności uchodźców wobec przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Są to następujące zasady:

1. Tworzenie na poziomie ogólnokrajowym spójnych strategii zwalczania przemocy seksualnej, włącznie z przemocą domową, w stosunku do kobiet-uchodźców.

2. Indywidualna rejestracja kobiet-uchodźców i wydawanie im odpowiednich dokumentów, co zwiększy ich osobiste bezpieczeństwo, swobodę poruszania się i dostęp do niezbędnych usług. Kobiety i mężczyźni uchodźcy powinni uczestniczyć w równym stopniu w procesie rejestracji.
3. Kobiety powinny stanowić połowę członków wszystkich komitetów zarządzających oraz innych organów reprezentujących uchodźców wobec UNHCR w środowiskach miejskich, wiejskich oraz w obozach.
4. Konieczne jest zapewnienie kobietom-uchodźcom bezpośredniego i pośredniego uczestnictwa w organizacji dystrybucji żywności i innych dóbr, tak aby pozostawała ona pod bezpośrednią kontrolą dorosłych przedstawicielek gospodarstw domowych.
5. Standardową praktyką w ramach programów pomocy UNHCR powinno stać się zapewnienie kobietom i dziewczętom pod opieką UNHCR artykułów higieny osobistej.

Strategia wielosektorowa

Strategia wielosektorowa wyznacza ramową strukturę działań w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Poniższy rysunek przedstawia zasady współdziałania poszczególnych podmiotów działających na rzecz zaspokojenia potrzeb ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą.

Ochrona	Ochrona międzynarodowa zakłada podjęcie wszelkich niezbędnych działań w celu zapewnienia uchodźcom właściwej ochrony i możliwości korzystania z przysługujących im praw. UNHCR powinien kierować wysiłkami na rzecz zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wśród uchodźców.
Działania społeczności uchodźców	Uchodźcy powinni aktywnie uczestniczyć w opracowywaniu, planowaniu i wprowadzaniu w życie wszystkich dotyczących ich programów, także tych zapobiegających i przeciwdziałających przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. To ważne, by we wszystkie działania włączać mężczyzn, osoby dorosłe oraz kobiety. W większości ciał przywódczych w środowiskach uchodźców dominują mężczyźni. Przywódcy płci męskiej mają duże wpływy wśród mężczyzn, dlatego też mogą być sojusznikami w rozpowszechnianiu informacji na temat zwalczania przemocy seksualnej. Mogą także mieć wpływ na sposób traktowania przypadków przemocy przez sądy lokalne lub tradycyjne. Angażując w działania nastolatki, można natomiast zmieniać postawy i przeświadczenia leżące u podstaw przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Gdy wszyscy członkowie społeczności są zaangażowani w działania zapobiegawcze i zaradcze, społeczność w większym stopniu bierze na siebie odpowiedzialność za osoby narażone na przemoc oraz doświadczające przemoc.
Rola koordynacji	Ramka w górnej części wykresu przedstawia zasady i normy operacyjne przyjęte przez wszystkie zaangażowane podmioty, w tym: metody koordynacji, zasady przewodnie oraz związki między instytucjami.
Zaangażowanie wszystkich kluczowych podmiotów	Dolna ramka pokazuje, że konieczny jest udział wielu innych podmiotów, które nie należą bezpośrednio ani do społeczności uchodźców, ani też do żadnego z sektorów. Ich rola i obowiązki wymagają jasnego zdefiniowania.

Zapobieganie i przeciwdziałanie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym obejmuje działania podejmowane przez podmioty, które najczęściej reprezentują cztery kluczowe sektory: ochrony zdrowia, kapitał psychospołeczny, bezpieczeństwa oraz prawa/wymiaru sprawiedliwości.

Sektor ochrony zdrowia obejmuje: personel placówek zdrowia, lekarzy, pielęgniarki, położne, tradycyjne akuszerki, pracowników służby zdrowia w danej społeczności, znachorów, menedżerów służby zdrowia, administratorów i koordynatorów, urzędników i personel ministerstwa zdrowia kraju udzielającego schronienia.

Kapitał psychospołeczny obejmuje: personel i wolontariuszy pochodzących z danej społeczności, członków tej społeczności, organizacje pozarządowe (NGO) realizujące program przeciwdziałania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, pracowników edukacji, grupy uchodźców, osoby prowadzące szkolenia zawodowe, pracowników kadrowych i udzielających mikro-kredytów oraz urzędników ministerstwa opieki społecznej kraju udzielającego schronienia.

Sektor bezpieczeństwa to: policja, służby porządkowe, strażnicy i pracownicy terenowi UNHCR i organizacji pozarządowych, uchodźcy pracujący w służbach porządkowych oraz przywódcy/członkowie grup uchodźców.

Sektor prawny/wymiaru sprawiedliwości to: personel UNHCR i organizacji praw człowieka zajmujący się ochroną uchodźców, sędziowie i

inni urzędnicy sądowi kraju udzielającego schronienia, członkowie ciał ustawodawczych i twórcy prawa, przywódcy społeczności uchodźców, w tym członkowie tworzonych przez uchodźców ciał zajmujących się inicjowaniem praw i praktyk, służby porządkowe, organizacje pozarządowe i grupy lobbystyczne na rzecz poprawy ustawodawstwa krajowego i doskonalenia polityki zwalczania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

Do zapamiętania

Wszystkie zaangażowane podmioty powinny stosować się do zasad przewodnich.

Zasady działań i programów systemowych:

- Pełne zaangażowanie społeczności uchodźców.
- Zapewnienie równoprawnego uczestnictwa kobiet i mężczyzn, dziewcząt i chłopców w planowaniu, realizacji, monitorowaniu i ocenie programów.
- Zapewnienie skoordynowanych wielosektorowych działań z udziałem wszystkich zaangażowanych podmiotów.
- Dążenie do integracji i łączenia działań.
- Budowa poczucia odpowiedzialności za działania podejmowane na wszystkich szczeblach.

Zasady pomocy jednostkom:

- Zapewnienie fizycznego bezpieczeństwa ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą.
- Zagwarantowanie poufności informacji.
- Poszanowanie dla potrzeb, praw i godności ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą oraz działanie na rzecz najlepszego zabezpieczenia interesu dziecka, zawsze gdy podejmowane są decyzje dotyczące najbardziej odpowiedniego sposobu działania zapobiegającego lub przeciwdziałającego przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.
- Zapobieganie dyskryminacji.

We wszystkich działaniach zapobiegających lub przeciwdziałających przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym powinna być stosowana strategia wielosektorowa.

ROZDZIAŁ 3

ZAPOBIEGANIE PRZEMOCY SEKSUALNEJ I PRZEMOCY NA TLE PŁCIOWYM

Tylko rozpoznanie czynników prowokujących i kształtujących formy i zasięg przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym pozwoli na opracowanie właściwych i skutecznych strategii zapobiegania tej przemocy. Działania profilaktyczne są kierowane do potencjalnych sprawców, potencjalnych ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą oraz osób, które mogą ofiarom pomóc. Podejmowane są w społeczności uchodźców, wśród pracowników organizacji humanitarnych, obywateli krajów udzielających schronienia oraz władz państw. Podobnie jak wszystkie programy zwalczania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, również strategie zapobiegania są najbardziej skuteczne, gdy w ich opracowanie, realizację i ocenę angażują się wszystkie sektory oraz sami uchodźcy.

Skuteczne strategie zapobiegania przemocy obejmują działania skierowane na osiągnięcie pięciu kluczowych celów: zmianę norm społeczno-kulturowych, z naciskiem na zwiększenie uprawnień kobiet i dziewcząt; odbudowę struktur rodzinnych i społecznych zapewniających wsparcie; zapewnienie efektywnej sieci usług i urzędzeń; pracę nad systemami prawa stanowionego i zwyczajowego w celu weryfikacji ich zgodności z międzynarodowymi standardami praw człowieka; a także monitorowanie i dokumentowanie przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

Zapobieganie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym obejmuje rozpoznanie i eliminację czynników, które sprawiają, że niektórzy członkowie społeczności uchodźców są bezbronni wobec tej przemocy, oraz opracowanie strategii zwiększających skuteczność ochrony wszystkich uchodźców. Strategie te będą najbardziej efektywne wówczas, gdy ich opracowaniem, realizacją i monitorowaniem zajmą się wszystkie sektory odpowiedzialne za ochronę uchodźców oraz sami uchodźcy.

Aby ZAPOBIEGAĆ przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, należy rozpoznać, zrozumieć i wyeliminować jej PRZYCZYNY oraz wszystkie CZYNNIKI SPRZYJAJĄCE.

Po pierwsze, należy rozpoznać czynniki i okoliczności, które należy wziąć pod uwagę w konkretnym środowisku. Służy temu przeprowadzenie oceny potrzeb/analizy sytuacji (szczegółowo opisanej w rozdziale 6.). Ocena potrzeb/ analiza sytuacji pozwala:

- Uzyskać informacje na temat kultury, tradycji ochrony, zwyczajów i relacji władzy między płciami panujących w kraju udzielającym schronienia oraz społeczności uchodźców.
- Rozpoznać obszary, gdzie istnieje ryzyko narażenia grupy pod opieką na przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym, np. punkty dystrybucji, ośrodki zatrzymania, punkty kontroli graniczne, bary, w których podaje się alkohol itd.
- Skoordynować współpracę z organizacjami działającymi w sektorach służby zdrowia, zasobów psychospołecznych, bezpieczeństwa i prawa w kraju udzielającym schronienia, organizacjami pozarządowymi oraz agendami ONZ w celu wspólnego opracowania stosownych środków profilaktycznych.

Tylko identyfikacja czynników sprzyjających przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, wpływających na jej formy i zasięg, pozwoli opracować właściwe i skuteczne strategie zapobiegawcze. Czynniki, które mogą mieć wpływ na jednostki, grupy i instytucje to między innymi:

- Struktura demograficzna populacji (przydatne są zestawienia statystyczne według płci i wieku).
- Normy społeczne i kulturowe w społeczności uchodźców.
- Struktura więzi zapewniających wsparcie na poziomie rodziny i wspólnoty, tak przed wysiedleniem, jak po nim.
- Wiedza, postawy, zachowanie osób sprawujących przywództwo i podejmujących decyzje.
- Usługi i urządzenia, także otoczenie fizyczne, plan ośrodka, dostęp do usług.
- Ramy prawne, praktyka i tradycje sądownictwa, zarówno formalne, jak nieformalne.

Podobnie jak w przypadku innych aspektów programów zwalczania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, także proces identyfikacji tych czynników i opracowywanie strategii ich zwalczania wymaga udziału społeczności uchodźców.

Działania profilaktyczne są kierowane do potencjalnych sprawców, potencjalnych ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą oraz tych, którzy mogą im ewentualnie pomóc. Dlatego też należy je podejmować w odniesieniu do społeczności uchodźców, personelu organizacji humanitarnych, obywateli krajów udzielających schronienia oraz władz rządowych.

Profilaktyka obejmuje także ciągły monitoring i ocenę programów oraz analizę danych z raportów o przypadkach przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

Skuteczne strategie profilaktyczne obejmują działania skupione na pięciu podstawowych celach. Są to:

- zmiana norm społeczno-kulturowych, z naciskiem na zwiększenie uprawnień kobiet i dziewcząt;
- odbudowa struktur rodzinnych i społecznych oraz wspólnotowych więzi zapewniających wsparcie;
- zapewnienie efektywnej sieci usług i urzędzeń;
- praca nad systemami prawa stanowionego i zwyczajowego w celu weryfikacji ich zgodności z międzynarodowymi standardami praw człowieka;
- monitorowanie i dokumentowanie przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

Zmiana norm społeczno-kulturowych

Jak już stwierdzono w rozdziale 1, przyczyny przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym są zakorzenione w społeczno-kulturowych normach dyskryminacji i nierówności płciowej. Zapobieganie tego rodzaju przemocy wymaga więc zmian w relacjach płci w danej społeczności – czyli w społecznie przypisywanych rolach, obowiązkach, oczekiwaniach, ograniczeniach, możliwościach i przywilejach nakładanych na członków społeczności na podstawie ich płci biologicznej.

Działania zapobiegawcze skupione na normach społeczno-kulturowych powinny wpływać na zmianę wiedzy, postaw i zachowań. Cele do osiągnięcia w tych dziedzinach to:

Wiedza	Zrozumienie praw człowieka; docenienie obowiązków wpływających z funkcji rozrodczych i prac domowych; akceptacja alternatywnych ról płciowych; stosowanie pozbawionych przemocy sposobów wyrażania gniewu i frustracji; wiedza o pomocy i usługach udzielanych ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą oraz sprawcom.
Postawy społeczne	Przekonanie o równych prawach człowieka, przysługujących wszystkim, zarówno na poziomie społeczności, jak jednostek; szacunek dla wartości wkładu, jaki wnosi każda jednostka w życie społeczności; angażowanie wszystkich w procesy decyzyjne; zapewnienie wsparcia ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym; absolutny brak tolerancji dla osób nadużywających władzy.
Zachowania	Rozwiązywanie problemów bez używania przemocy; traktowanie wszystkich osób z szacunkiem bez względu na ich płeć lub rolę płciową; zgłaszanie wszystkich przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, ujawnianie zarówno sprawców, jak i ich działań, oraz wspieranie ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą.

Już w wyniku wysiedlenia i zakłócenia rytmu codziennych zajęć wielu uchodźców odczuwa zmianę w tradycyjnym podziale ról płciowych. Programy zwalczania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym mogą zapewnić długofalowe wsparcie pozytywnych zmian w relacjach między płciami. Działania profilaktyczne mogą też przyczynić się do eliminacji niebezpiecznych praktyk tradycyjnych, takich jak okaleczanie kobiecych narządów płciowych.

STRATEGIA:

Prowadzenie kampanii informacyjnych, edukacyjnych i komunikacyjnych (IEK)

Należy opracować i przeprowadzić kampanie promujące zmiany w postawach, poziomie wiedzy i zachowaniu członków społeczności. Tematem kampanii może być:

- płeć kulturowa;
- prawa człowieka włącznie z prawami kobiet i dzieci;
- przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym;
- role płciowe i oczekiwania społeczne;
- wsparcie dla osób doświadczonych przemocą i sposób korzystania z niego; oraz
- rozwiązywanie konfliktów i budowanie bezkonfliktowych związków społecznych.

Przekaz powinien być skierowany do określonych grup w ramach społeczności, takich jak kobiety, mężczyźni, młodzież, dzieci, grupy wyznaniowe, szkoły, przedsiębiorcy, przywódcy/ starszyzna, znachorzy itp. Metody kampanii IEK (Informacja – Edukacja – Komunikacja) należy opracować i wdrażać przy aktywnym udziale społeczności uchodźców; warto zastosować rozmaite techniki mobilizujące społeczność do uczestnictwa. Powinny one zwłaszcza koncentrować się na budowie wśród członków społeczności postawy zaufania i akceptacji wobec promowanych postaw. Uchodźców należy szkolić, by umieli skutecznie prowadzić podobne kampanie. Gdy to możliwe, w ramach kampanii warto wykorzystywać nowe technologie informacyjne, włącznie z Internetem. W miarę możliwości należy włączyć w proces opracowywania i rozpowszechniania hasła kampanii IEK tych członków personelu, którzy mają doświadczenie w dziedzinie środków masowego przekazu.

Skuteczne środki przekazu informacji to:

- drukowane plakaty i ulotki,
- konkursy plakatu,
- przedstawienia, piosenki i taniec,
- dyskusje radiowe,
- prezentacje filmów wideo,
- slogany wydrukowane na koszulkach,
- warsztaty szkoleniowe; oraz
- dyskusje nieformalne.

Podczas przygotowania kampanii, należy wziąć pod uwagę ewentualne bariery językowe oraz poziom umiejętności czytania i pisanania wśród członków społeczności.

STRATEGIA:**Umacnianie związków w obrębie wspólnoty**

Spółeczność uchodźców powinna odgrywać ważną rolę w opracowywaniu, realizacji i ocenianiu strategii zapobiegania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Działacze organizacji humanitarnych powinni pracować w różnych sektorach społeczności uchodźców – z grupami kobiet i młodzieży, z pracownikami służby zdrowia, nauczycielami, przywódcami itd. – aby wybrać wolontariuszy, którzy pomogą im we wszystkich aktywnościach. W grupie wolontariuszy powinna zostać zachowana równowaga płci. Wybrane osoby mogą zajmować się szkoleniem i doradzaniem swojej społeczności i grupom rówieśniczym lub tworzyć wspólnie zespoły kryzysowe.

Organizacje pozarządowe, UNHCR i władze krajów udzielających schronienia powinny zapewnić wolontariuszom regularne szkolenia i/lub wsparcie techniczne.

Patrz także:

- *How To Guide: Sexual and Gender-Based Violence Programme in Guinea* (UNHCR, 2001),
- *How To Guide: Sexual and Gender-Based Violence Programme in Liberia* (UNHCR, 2001),
- *How To Guide: Building a Team Approach to the Prevention and Response to Sexual Violence, Kigoma, Tanzania* (UNHCR, 1998),
- *How To Guide: A Community-Based Response to Sexual Violence Against Women, Ngara, Tanzania* (UNHCR, 1997).

STRATEGIA:**Zapewnienie równowagi płci w strukturach władzy i w procesach podejmowania decyzji**

Kobiety-uchodźcy muszą być zaangażowane w procesy podejmowania decyzji oraz w struktury władzy. Prawdziwa równowaga płci w ciałach przywódczych społeczności to gwarancja zaspokojenia potrzeb kobiet, mężczyzn, dziewcząt i chłopców oraz zapewnienia mężczyznom i kobietom równego dostępu do zasobów i dóbr i właściwej kontroli nad nimi.

Niekiedy konieczne może okazać się zapewnienie oddzielnych pomieszczeń na dyskusje grup wydzielonych według płci i wieku. Umożliwia to swobodne prowadzenie rozmów, dzięki czemu mogą zostać ujawnione ważne informacje na temat przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym w danej społeczności. Należy pozwolić na odbywanie oddzielnych spotkań, gdy jest to właściwe lub konieczne; trzeba jednak zapewnić kobietom pełny udział w omawianiu i podejmowaniu decyzji mających wpływ na życie całej społeczności. W sytuacji, gdy normy kulturowe grupy uchodźców nie pozwalają kobietom i dzieciom na uczestnictwo w zebraniach mężczyzn, należy upewnić się, że opinie kobiet i dzieci są brane pod uwagę w decyzjach podejmowanych przez mężczyzn. Jednocześnie należy starać się tworzyć sojusze mężczyzn popierających udział kobiet w podejmowaniu decyzji, aby stworzyć warunki do stopniowej zmiany postaw wszystkich mężczyzn w danej społeczności.

STRATEGIA:**Wzmocnienie pozycji kobiet**

Również mężczyźni i chłopcy mogą paść ofiarą przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, jednak to kobiety na ogół doświadczają tego rodzaju pogwałcenia podstawowych praw człowieka. W większości kultur kobiety są traktowane jako podległe mężczyznom i od nich zależne. Te nierówności w relacjach władzy sprawiają, że kobiety cierpią podwójnie: po pierwsze, są bardziej narażone na przemoc fizyczną i psychiczną; po drugie, gdy już padną ofiarą przemocy, mają mniej możliwości zażądania pomocy i uzyskania niezależności ekonomicznej.

- Lokalny system prawny może nie uznawać przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym za przestępstwo.
- Zgłoszenie przez kobietę przypadku przemocy może zostać zignorowane lub wykpiwane.
- Kobieta może nie zdecydować się na zgłoszenie zajścia ze strachu przed odwetem lub dalszą przemocą seksualną wobec niej samej lub członków jej rodziny.
- Jeśli sprawcą jest mąż kobiety, może ona czuć się zmuszona do pozostania z nim, a być może znoszenia dalszej przemocy, ponieważ nie jest w stanie utrzymać siebie i dzieci.

Zmianę roli kobiet w społeczeństwie i ich samooceny można rozpocząć od zainicjowania działań promujących ich niezależność i samowystarczalność ekonomiczną, a także ich zdolności przywódcze i decyzyjne. Działania te mogą obejmować:

- Organizację nauki czytania i pisania.
- Zapewnienie szkolenia zawodowego.
- Rozwijanie projektów zarobkowania oraz mikro-kredytów.
- Zapewnienie równej reprezentacji kobiet w ciałach zarządzających społecznością uchodźców i w komitetach pomocy.
- Stosowanie strategii równowagi płci przy zatrudnianiu uchodźców.
- Zapewnienie dziewczętom-uchodźcom równoprawnego dostępu do edukacji.
- Wspieranie grup i stowarzyszeń kobiecych.
- Oferowanie szkoleń z zakresu przywództwa.

Oprócz promowania roli kobiet w strukturach przywódczych społeczności i procesach podejmowania decyzji, kobiety-uchodźcy powinny być zachęcane do mobilizacji oraz wspierania idei równouprawnienia w społeczności.

Patrz także:

- *Guidelines on the Protection of Refugee Women (UNHCR, 1991)*

STRATEGIA:**Angażowanie mężczyzn**

- Adresowanie strategii zapobiegania i przeciwdziałania przemocy wyłącznie do kobiet sprawia, że na drugim planie pozostaje fakt, iż mężczyźni są w większości przypadków sprawcami przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Muszą zatem także brać udział w rozwiązy-

waniu tego problemu. Postęp będzie możliwy tylko o tyle, o ile mężczyźni zdecydowanie przeciwstawią się przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

- Mężczyźni pełniący rolę przywódcze mają władzę i wpływ, dzięki którym mogą doprowadzić do zmian. Mogą stać się wzorem do naśladowania dla innych.
- Mężczyznom należy uświadomić fakt, że sprawcy przestępstw związanych z przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym będą karani. To z kolei może mieć szkodliwy wpływ na ich rodziny i wspólnoty.

Należy pomagać w tworzeniu i wspieraniu grup mężczyzn, którzy chcą walczyć z przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym wewnątrz swej społeczności. Grupy te mogą propagować przekonanie, że przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym to nie tylko „sprawa kobiet.” Cenna może tu być wiedza osób, które współpracują z mężczyznami w ramach programów planowania rodziny. Mężczyźni podejmujący działania zapobiegające przemocy seksualnej i przemocy płci nadadzą tej kwestii większą wagę, co może przekonać innych mężczyzn, aby do nich dołączyli.

Trzeba też pamiętać, że również mężczyźni i chłopcy także mogą zostać ofiarami przemocy/osobami doświadczonymi przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym. Należy stworzyć mężczyznom przestrzeń i warunki do dyskusji nad tymi problemami i do działań je rozwiązujących. Istotne w tym kontekście jest to, że mężczyźni, którzy padli ofiarą przemocy/doświadczyli przemocę mogą mieć znacznie większe opory niż kobiety, by mówić o tym otwarcie.

Należy zacząć jak najwcześniej: zapewnić szkolenie na temat płci, równości i niebezpieczeństw związanych z przemocą rodzicom, którzy następnie będą mogli przekazać tę wiedzę dzieciom. Zajęcia w zakresie zdrowia seksualnego i rozrodczego, praw człowieka i świadomości płci powinny być prowadzone dla nastolatków w szkołach lub w ramach innych programów edukacyjnych.

Patrz także:

- *Międzyagencyjna konferencja nt. wniosków w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej (UNHCR, 2001),*
- *Population Reports: Ending Violence Against Women (John Hopkins University School of Public Health, 1999).*

STRATEGIA:

Angażowanie dzieci i młodzieży

Poziom wiedzy, postawy i zachowania łatwiej jest zmienić, gdy proces zaczyna się odpowiednio wcześniej.

- Trzeba zachęcać rodziców, którzy przeszli szkolenia z dziedziny praw człowieka, świadomości płci i rozwiązywania konfliktów bez użycia przemocy, aby przekazywali tę wiedzę swoim dzieciom.
- Należy szkolić nauczycieli, tak by włączali te kwestie do programu szkolnego.

- Należy tworzyć i wspierać grupy dziecięce i młodzieżowe zaangażowane w szkolenie rówieśników i zwiększanie świadomości na temat przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.
- Należy wspierać tworzenie grup dziewcząt w szkołach, aby zapewnić wzajemne wsparcie i doradztwo dla młodszych dziewczynek.
- Rozmowy na temat płci, związków oraz przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym powinny stanowić część działań już realizowanych w danej społeczności, takich jak skierowane do młodzieży programy edukacyjne i szkoleniowe oraz kampanie przeciwdziałania HIV/AIDS.
- Trzeba opracować twórcze metody kształtowania sposobu myślenia dzieci na temat tego, co to znaczy być chłopcem lub dziewczynką, korzystając z takich środków przekazu, jak literatura, poezja i sztuka.
- Należy stworzyć dzieciom i młodzieży możliwość mówienia o ich potrzebach i wątpliwościach.

Patrz także:

- *Action for the Rights of Children (ARC) Critical Issues: Abuse and Exploitation (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children, Revised 2002),*
- *Refugee Children: Guidelines on Protection and Care (UNHCR, 1994).*

Rekonstrukcja więzi wsparcia w rodzinie i wspólnocie

Gdy jakaś grupa ucieka przed konfliktem, często ulegają rozpadowi więzi zwyczajowo zapewniające wsparcie opierające się na strukturach rodziny i wspólnoty. Członkowie rodzin zostają rozdzieleni podczas konfliktu i ucieczki. Większość uchodźców to dzieci i kobiety znajdujące się z dala od męża i członków dalszej rodziny. Z konieczności wiele kobiet-uchodźców podejmuje niektóre role „męskie”, by utrzymać siebie i swoje rodziny. Mężczyźni-uchodźcy mogą czuć się bezradni, zagubieni i pełni urazy: ich tradycyjna rola żywiciela i opiekuna rodziny zostaje tymczasowo przejęta przez organizacje humanitarne, które zapewniają rodzinie żywność i schronienie.

Struktury społeczne, które określają standardy i zachowania społeczne i moralne, ulegają osłabieniu lub rozpadowi podczas ucieczki. W tych warunkach może się nasilać przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym. Dlatego ważne jest jak najszybsze odbudowanie tych struktur i systemów, które podtrzymują szacunek dla równych praw wszystkich członków społeczności.

STRATEGIA:

Tworzenie programów społecznych i rekreacyjnych

Planując miejsce pobytu uchodźców, należy wyznaczyć odpowiednią przestrzeń i budynki na gry sportowe, rekreację i działania społeczne. Podejmowanie zajęć rekreacyjnych i społecznych wymaga współpracy z uchodźcami, zwłaszcza kobietami i dziewczętami. Szkoły dają więcej niż wykształcenie: mogą też chronić dzieci przed przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym. Dlatego należy zapewnić dziewczętom i chłopcom równy dostęp do edukacji.

STRATEGIA:**Zachęcanie do podjęcia praktyk religijnych i duchowych**

Projektując miejsce pobytu uchodźców, należy przeznaczyć odpowiednio dużo przestrzeni na lokalizację kościołów, meczetów i innych miejsc kultu religijnego. Należy zachęcać członków społeczności do podejmowania praktyk religijnych i duchowych. Przywódcy religijni powinni stać się partnerami w rozpowszechnianiu informacji na temat praw kobiet i dzieci oraz w zapobieganiu przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym w obrębie wspólnoty.

Patrz także:

- *Handbook for Emergencies* (II wyd., UNHCR, 2000).

Tworzenie warunków do podniesienia poziomu odpowiedzialności

Analizując sytuację należy zapoznać się z relacjami władzy wewnątrz społeczności uchodźców i wśród osób udzielających im pomocy. Osoby dysponujące władzą, w tym także potencjalni sprawcy aktów przemocy, mają wpływ na normy kulturowe i społeczne i/lub udzielają pomocy osobom doświadczonym przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym. W tym kontekście należy postawić następujące pytania:

- Kto podejmuje decyzje w imieniu społeczności?
- Z kim konsultują się organizacje humanitarne podczas planowania, realizacji, monitorowania i oceny programów?
- Kto otrzymuje pomoc?
- Kto kontroluje zasoby wewnątrz społeczności i rodziny?

STRATEGIA:**Podnoszenie poziomu świadomości**

Pracownicy wszystkich organizacji powinni przechodzić regularne szkolenia; należy też nieustannie zwracać ich uwagę na kwestie praw człowieka, płci, istotnych elementów ustawodawstwa i polityki międzynarodowej i państwowej oraz wytycznych dotyczących zapobiegania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Należy zapewnić pracownikom regularne warsztaty „powtórkowe”, w których powinien uczestniczyć personel ONZ, organizacji pozarządowych, przedstawiciele władz krajów udzielających schronienia oraz inni partnerzy.

Szkolenia z zakresu praw człowieka i świadomości płci należy zapewnić działaczom społecznym, pracownikom policji, sądów oraz lokalnych i międzynarodowych organizacji humanitarnych.

STRATEGIA:**Zapewnienie zgodności ze standardami odpowiedzialności i zasadami kodeksów postępowania**

Żaden pracownik humanitarny nie ma prawa nadużywać władzy. Obowiązki, wymogi, normy i standardy pracy dla personelu powinny być zapisane w formie kodeksów postępowania i regulaminów stanowisk, a każdy, kto nie stosuje się do tych standardów i obowiązków, powinien ponosić właściwe konsekwencje.

Kodeksy postępowania to narzędzia profilaktyki. Stanowią potwierdzenie dążenia do samokontroli, mają określać odpowiednie standardy oraz odwozдить od zachowań, które mogłyby prowadzić do ponownych nadużyć w stosunku do bezbronnych członków społeczności pod naszą opieką, naruszałyby prawa człowieka, podważyły mandat organizacji i obniżyły jej reputacji.

Ruud Lubbers,

Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców, 2002

Działania informacyjne i edukacyjne powinny informować społeczność o standardach interwencji humanitarnej oraz właściwych kodeksach postępowania. Powinien powstać system umożliwiający zgłaszanie i weryfikację przypadków nadużyć ze strony personelu humanitarnego z zachowaniem zasady poufności. **Osobom zgłaszającym nadużycia oraz tym, które ich doświadczyły należy zagwarantować pełną dyskrecję.** Trzeba też upewnić się, że członkowie społeczności wiedzą, gdzie można zgłaszać podobne przypadki. Dochodzenie w sprawie nadużyć ze strony pracowników humanitarnych powinno zostać przeprowadzone bezzwłocznie i profesjonalnie. (Patrz *Aneks: Załącznik 1, Kodeks postępowania UNHCR* oraz *Załącznik 1.1 – Kluczowe zasady kodeksu postępowania IASC*).

Odpowiednie projektowanie zaplecza usługowo-technicznego

Właściwy projekt obozu z dostępem do podstawowych usług sprzyjają zapobieganiu przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Projektując urządzenia obozowe i planując sieć usług dla uchodźców należy:

- Unikać przeludnienia i planowania mieszkań wielorodzinnych.
- Zapewnić tymczasowe oddzielne pomieszczenia mieszkalne dla dzieci pozostających bez opieki do czasu znalezienia opiekuna zastępczego.
- Zapewnić mieszkania utrzymywanym przez kobiety rodzinom, w których nie ma dorosłych mężczyzn.
- Dołożyć starań, by różne rodziny nie musiały dzielić przestrzeni mieszkalnej i sypialnej.
- Upewnić się, że podstawowe dobra – żywność, woda i opał – bezpośrednio trafiają do kobiet lub są przez nie dystrybuowane. Te zasoby muszą być łatwo dostępne dla kobiet, tak by nie musiały po nie chodzić do niezamieszkałych części obozu.
- Toalety umieścić w bezpiecznej odległości od przestrzeni mieszkalnej i wyraźnie oddzielić toalety męskie od damskich.

- Zapewnić dobre oświetlenie terenu, zwłaszcza w miejscach, przez które kobiety przechodzą w drodze do punktów dystrybucji dóbr i usług.
- Drzwi toalet wyposażyć w zamki, a kobietom zapewnić intymność w zbiorowych łaźniach.
- Zachęcać kobiety do równego uczestnictwa w obozowych strukturach władzy i procesach decyzyjnych.
- Zapewnić ochronę policji i patrole straży na terenie obozu, a także zapewnić policjantom regularne szkolenia, co pozwoli współpracować z nimi efektywnie w zakresie zapobiegania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.
- Zapewnić na stałe obecność w obozie przedstawicieli UNHCR i/lub organizacji pozarządowych.
- Zarejestrować każdego uchodźcę z osobna.
- Dopilnować, aby władze wystawiły uchodźcom dokumenty tożsamości.
- Mieć świadomość postawy społeczności lokalnej wobec uchodźców. Z perspektywy społeczności lokalnej kraju udzielającego schronienia uchodźcy, z powodu udzielonej im pomocy, mogą być uznani za materialnie uprzywilejowanych, co często wywołuje niechęć.

STRATEGIA:

Rejestracja wszystkich uchodźców

W sytuacji, gdy rejestracji podlegają jedynie mężczyźni – głowy rodzin, i tylko oni otrzymują dokumenty uprawniające do odbioru racji żywnościowych, kobiety mogą znaleźć się pod przymusem pozostania w związku, w którym padają ofiarą przemocy, ze strachu przed utratą przydziału żywności lub innych dóbr. Dlatego absolutnie konieczna jest indywidualna rejestracja uchodźców i zapewnienie każdej osobie indywidualnego dokumentu tożsamości. Gdy wydanie oddzielnych dokumentów każdemu członkowi rodziny nie jest możliwe, dorosłe kobiety powinny być traktowane priorytetowo przy wydawaniu dokumentów uprawniających do otrzymywania pomocy.

Patrz także:

- *Zalecenie Komitetu Wykonawczego UNHCR w sprawie rejestracji uchodźców i osób ubiegających się o status uchodźcy nr 91 (LII) (UNHCR, 2001),*
- *Handbook for Emergencies (wyd. II, UNHCR, 2000),*
- *Guidelines on the Protection of Refugee Women (UNHCR, 1991).*

STRATEGIA:

Informowanie uchodźców o ich prawach, uprawnieniach i przywilejach

Uchodźcy powinni mieć świadomość swych praw, przywilejów i obowiązków. Powinni być o nich informowani w ramach spotkań ze społecznością i/lub w materiałach drukowanych, z zastosowaniem form słownych i obrazowych. Należy poruszać następujące kwestie:

- Usługi, przywileje i prawa przysługujące każdemu uchodźcy.
- Sposoby uzyskiwania dostępu do pomocy i usług i/lub uczestnictwa ich w dostarczaniu oraz regulamin dostępu i uczestnictwa.
- Procedura zgłaszania przypadków przemocy, doradztwo, poradnie dla osób, które doświadczyły przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

- Ustawodawstwo państwowe chroniące prawa gwarantowane zgodnie z międzynarodowymi prawami człowieka i konstytucją kraju, w którym znajdują się uchodźcy.
- Procedury prawne i mechanizmy administracyjne rejestrowania przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.
- Instytucje zapewniające pomoc i usługi, ich rola i obowiązki wobec społeczności uchodźców oraz przyszłe plany programowe.
- Przedstawiciele władz, agencji humanitarnych, organizacji praw człowieka i organizacji kobiecych oraz stowarzyszenia obywatelskie działające w danej okolicy.
- Istniejące przepisy i wytyczne UNHCR dotyczące ochrony kobiet i dzieci przed przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym.

Informacje na powyższe tematy powinny trafić do wszystkich członków społeczności uchodźców: mężczyzn, kobiet, młodzieży i dzieci, osób umiejących czytać i pisać oraz niepiśmiennym, za pomocą takiego środka przekazu, który będą w stanie zrozumieć. Należy je rozpowszechniać za pośrednictwem powszechnych kanałów komunikacji, które są w największym stopniu dostępne i wygodne dla różnych grup w obrębie społeczności, takich jak zebrania komitetu kobiet, zebrania komitetu młodzieży itp.

STRATEGIA:

Włączanie społeczności w planowanie, opracowanie i realizację działań

Programy zapobiegania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym będą skuteczne tylko wtedy, gdy społeczność aktywnie włączy się we wszystkie etapy ich realizacji, począwszy od rozpoznania i omówienia problemu, a skończywszy na monitorowaniu i ocenie działań zapobiegających przemocy. Społeczność uchodźców najlepiej potrafi określić przyczyny przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, zaplanować sposób rozpowszechniania informacji na temat tego problemu, a także wskazać najskuteczniejsze działania profilaktyczne.

- Należy postarać się, by w pierwszych spotkaniach po wystąpieniu kryzysu wzięli udział mężczyźni i kobiety przewodzący społeczności uchodźców, jej wpływowi członkowie, jak starsi lub przywódcy religijni, oraz wszystkie zainteresowane osoby.
- Uchodźcy powinni zostać wysłuchani. Należy pozwolić im swobodnie mówić o tym, jakie mają potrzeby i wątpliwości, nawet jeśli oznacza to konieczność spotkania się oddzielnie z różnymi grupami uchodźców. Kobiety mogą czuć się niepewnie, zabierając głos w obecności mężczyzn, młodzież może nie chcieć wypowiadać się przy starszych.
- Należy rozważyć i wykorzystać sugestie uchodźców podczas:
  - projektowania obozu,
  - przyznawania mieszkań,
  - dystrybucji żywności i innych artykułów,
  - tworzenia szczegółowych metod zapobiegania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym,
  - opracowywania procedur zgłaszania problemów.

Życie w obozie często powoduje silną frustrację i nudę wśród uchodźców. Z ich udziałem powinien zostać opracowany program bezpiecznych sposobów kanalizowania energii, takich jak zajęcia sportowe lub rekreacyjne. Regulaminy klubów z alkoholem, pensjonatów i innych miejsc

spotkań towarzyskich powinny minimalizować ryzyko naruszenia bezpieczeństwa jednostek. We współpracy z lokalnymi władzami należy podjąć działania na rzecz ograniczenia przypadków nadużywania alkoholu. Konieczne są też kampanie edukacyjne na temat wpływu nadużywania alkoholu na przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym.

Niekiedy potrzebna może być adaptacja strategii zapobiegawczych, tak by były skuteczne także wśród uchodźców-repatriantów i w środowiskach miejskich. W odróżnieniu od uchodźców mieszkających w obozie, poruszających się w ograniczonej, zamkniętej przestrzeni, repatrianci są najczęściej rozproszeni wśród pozostałej ludności. Chroniąc tę populację przed przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym, należy:

- mobilizować kobiety powracające oraz kobiety w grupach zamieszkałych w środowisku miejskim do tworzenia grup i sieci wsparcia, które mogą odegrać kluczową rolę w działaniach prewencyjnych;
- kierować programy prewencyjne nie tylko do uchodźców-repatriantów, ale także do przywódców i przedstawicieli społeczności zamieszkujących obszary, do których powracają uchodźcy;
- podejmować działania podnoszące świadomość społeczną oraz organizować szkolenia na temat zapobiegania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, by przygotować istniejące organizacje i stowarzyszenia działające na terenach, na które powracają uchodźcy.

STRATEGIA:

Tworzenie sieci dystrybucji opartej na równości płci

Sieci dystrybucji żywności i innych artykułów powinny być dokładnie przygotowane i monitorowane, aby uniknąć korupcji, nadużyć i wyzysku. Należy wykorzystać wszelkie dostępne kanały komunikacji w celu uświadomienia uchodźcom, zwłaszcza kobietom i dzieciom, przysługujących im korzyści. Równy dostęp obu płci do zasobów i właściwa kontrola nad nimi umożliwią zapewnienie tych dóbr wszystkim członkom rodziny, przyczynia się do zmniejszenia nierówności płci – ponieważ zwiększa siłę kobiet – oraz ogranicza ryzyko przemocy domowej. Jeśli to możliwe, warto wziąć pod uwagę możliwość wydawania kobietom oddzielnych kart przydziału żywności. Kobiety należy zachęcać do odgrywania istotnej roli w zarządzaniu dostawami żywności, ich dystrybucji i monitorowaniu. Pomoże to zapewnić wszystkim członkom rodziny dostęp do racji żywności, a także zapobiec wykorzystywaniu kobiet w ramach nielegalnych praktyk zmuszających je do świadczenia usług seksualnych w zamian za żywność. Personel odpowiedzialny za dystrybucję powinien składać się na równi z mężczyzn i kobiet, a w jej monitorowanie należy angażować komitety kobiet-uchodźców. Ponadto w punktach dystrybucji zawsze muszą być obecni pracownicy spoza społeczności uchodźców.

STRATEGIA:

Programy ochrony zdrowia reprodukcyjnego

Większość programów zwalczania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym realizowanych przez sektor ochrony zdrowia skupia się na przeciwdziałaniu skutkom tej przemocy i pomocy jej ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą. Służba zdrowia może jednak przyczynić się również do zapobiegania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym dzięki programom obejmującym:

Badanie pacjentów w celu zidentyfikowania osób najbardziej narażonych na przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym oraz zapobieżenia dalszym traumatycznym przeżyciom i krzywdzeniu ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą.

Podjęcie działań z zakresu zdrowia reprodukcyjnego, włącznie z rozmowami na temat płci, związków oraz przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, zarówno z kobietami, jak mężczyznami i nastolatkami (podnoszenie poziomu świadomości na temat zapobiegania HIV/AIDS także powinno stanowić część tych działań).

Angażowanie na zasadach partnerskich tradycyjnych akuserek w działania z zakresu ochrony zdrowia reprodukcyjnego. Tradycyjne akuszeryki mogą stanowić wartościowe źródło informacji, a także pomóc w propagowaniu przekazów dotyczących profilaktyki i ochrony.

Patrz także:

- *Inter-Agency Field Manual on Reproductive Health in Refugee Situations (Inter-Agency, 1999).*

STRATEGIA:

Wdrażanie programów bezpieczeństwa

Kwestia bezpieczeństwa ma wpływ na społeczeństwo na kilku poziomach: dom rodzinny, środowisko uchodźców/wysiedlonych, wspólnota lokalna oraz państwo. Z zasady podstawowa odpowiedzialność za zapewnienie bezpieczeństwa uchodźcom i osobom wysiedlonym spoczywa na władzach państwa udzielającego im schronienia. Jednak w przypadku rozpadu struktur państwowych, gdy działają one niewłaściwie lub mają marginalne znaczenie, często konieczna jest interwencja organizacji humanitarnych w celu zapewnienia bezpieczeństwa uchodźcom i osobom wysiedlonym. Aby zapewnić bezpieczeństwo uchodźcom, należy:

- Nadać odpowiednie uprawnienia społecznym przywódcom obu płci oraz straży w warunkach obozu dla uchodźców.
- Uczulić lokalną policję na problemy uchodźców oraz zwiększyć jej zdolność skutecznego pełnienia obowiązków.
- Zaprojektować obóz tak, by zmniejszyć ryzyko napadów na kobiety.
- Zatrudniać kobiety wśród pracowników odpowiedzialnych za ochronę, współpracujących z policją i innymi instytucjami strzegącymi porządku, pracującymi na terenie lub w pobliżu obozu.
- Zapewnić możliwość bezpiecznego przemieszczania się kobietom-uchodźcom, które zbierają opał lub przynoszą wodę, zajmują się handlem lub innego rodzaju zarobkowaniem.
- Stworzyć jednostki straży społecznej, składające się z uchodźców, w tym z odpowiedniej liczby kobiet.
- Przeanalizować dane dotyczące przypadków przemocy oraz przedyskutować czynniki ryzyka i kwestie związane z bezpieczeństwem ze wszystkimi zainteresowanymi podmiotami oraz przedstawicielami społeczności.
- Rozwiązać zidentyfikowane w ten sposób problemy, na przykład budując ogrodzenia, zakładając lepsze oświetlenie, umożliwiając korzystanie z radionadajników.

- Współpracować z uchodźcami w tworzeniu programów doraźnej pomocy osobom doświadczonym przemocą (np. przez przeniesienie, stworzenie obszaru „chronionego” na terenie obozu lub wyznaczenie bezpiecznych domów itp.), zmniejszających ryzyko oraz niebezpieczeństwo, na jakie mogą być narażone ofiary przemocy/osoby doświadczające przemocą.
- Zapewnić stałe patrole policyjne na obszarach o wysokim stopniu zagrożenia.
- Zdecydować, czy sprawcy powinni zostać usunięci ze społeczności w celu zapewnienia bezpieczeństwa ofiarom i zapobieżenia dalszym przypadkom przemocy.

Patrz także:

- *Międzyagencyjna Konferencja nt. Wniosków w Zakresie Zapobiegania i Przeciwdziałania Przemocy Seksualnej (UNHCR, 2001),*
- *Guidelines on the Protection of Refugee Women (UNHCR, 1991).*

STRATEGIA:

Wrażliwość na sytuację społeczeństwa udzielającego schronienia

Wiele społeczeństw udzielających schronienia uchodźcom żyje w warunkach ubóstwa. Pomoc i usługi, jakie otrzymują uchodźcy, może zatem wywoływać niechęć wobec nich. Aby uniknąć napięć między obiema grupami, należy rozmawiać ze społecznością lokalną na temat uchodźców – przyczyn, które sprawiły, że musieli opuścić swoje domy, czasu, jaki mogą/muszą pozostać, i pomocy, której potrzebują. Zawsze gdy to możliwe, należy rozszerzać programy i usługi, tak aby obejmowały również populację lokalną. Zwykle najskuteczniejsze – i najbardziej docenione – jest objęcie tej społeczności opieką zdrowotną.

STRATEGIA:

Uwzględnienie kwestii płci na wszystkich etapach planowania i realizacji programu

Wszystkie organizacje humanitarne, w tym agendy ONZ, organizacje pozarządowe, władze krajów udzielających schronienia, oraz inni partnerzy wdrażający programy pomocy powinni już na etapie planowania przedyskutować zagadnienie płci. Programy te muszą uwzględniać kwestię płci oraz szczególne potrzeby mężczyzn i kobiet. Personel UNHCR powinien dopilnować, aby operacyjne plany dla poszczególnych krajów (*Country Operations Plans – COP*) uwzględniały priorytetowe kwestie związane z kulturową tożsamością płci. Organizacje międzynarodowe i pozarządowe powinny przyspieszyć działania zmierzające do równości płci na wyższych szczeblach oraz w działaniach terenowych (kobiety i mężczyźni powinni być reprezentowani na równi wśród pracowników). Przyczyni się to do uwzględnienia kwestii płci we wszystkich realizowanych programach.

Patrz także:

- *Rezolucja UN GA w sprawie pełnego uwzględnienia kwestii płci (A/52/3 1997).*

Kształtowanie ram prawa stanowionego i zwyczajowego

Na skalę przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym w społeczeństwie wpływają również istniejące prawa (które na przykład zakazują tego rodzaju przemocy) oraz stopień, w jakim przestrzeganie prawa jest egzekwowane; dotyczy to zarówno kraju udzielającego schronienia, jak kraju pochodzenia uchodźcy. Przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym można dopuszczać się bezkarnie, gdy:

- prawo i polityka podtrzymują dyskryminację płci i tolerują przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym;
- ustawowa ochrona praw kobiet jest ograniczona;
- nie istnieją prawa zakazujące przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym;
- wymiar sprawiedliwości jest nieskuteczny, co prowadzi do braku zaufania do instytucji bezpieczeństwa i porządku publicznego;
- działalność instytucji bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz sądownictwa wzmacnia praktyki dyskryminacyjne na tle płciowym.

W pierwszej kolejności należy zapoznać się zarówno ze stanowionym, jak zwyczajowym systemem prawnym w kraju udzielającym schronienia uchodźcom oraz w ich kraju pochodzenia. Trzeba zbadać, czy – i jak – istniejące prawa i polityka chronią przed dyskryminacją płci oraz przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym i określić sposoby wzmocnienia tych praw. Warto też współpracować z organizacjami praw człowieka i praw kobiet działającymi w danym kraju.

STRATEGIA:

Zwyczajowe systemy prawne

Tradycyjne lub zwyczajowe systemy prawne, na ogół kontrolowane przez starszyzną, funkcjonują w wielu społecznościach uchodźców. Zasady, procedury i decyzje tych grup odzwierciedlają normy, wierzenia i postawy społeczeństwa. Grupy te mogą wydawać orzeczenia w przypadkach przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, włącznie z przypadkami przemocy domowej. W sytuacji gdy tego rodzaju trybunał czy komitet wydaje decyzje naruszające międzynarodowe standardy praw człowieka dotyczące praw ofiar, należy podjąć odpowiednie kroki w celu zapewnienia przedstawicielom tych organów edukacji na temat międzynarodowych standardów praw człowieka.

Te grupy powinny być adresatami kampanii podnoszenia świadomości społecznej i programów edukacyjnych dotyczących praw człowieka i kwestii płci. Podstawą tych działań powinno być przeświadczenie, że poszanowanie dla praw człowieka, zapewnienie ich stosowania wobec wszystkich oraz brak tolerancji dla przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym będą korzystne dla całej społeczności. Starszyzna uprawniona do wymierzania sprawiedliwości w kulturach tradycyjnych cieszy się ogromnym autorytetem społeczności, toteż jej postawy wpłyną na postawy innych. Należy też propagować uczestnictwo kobiet i młodzieży w tych tradycyjnych strukturach. Podobne grupy powinny być zachęcane do zgłaszania przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym do formalnych organów prawa, przed którymi tego rodzaju przemoc traktuje się jako przestępstwo.

STRATEGIA:**Państwowy wymiar sprawiedliwości**

Należy nawiązać stosunki z lokalnymi sędziami pokoju, sędziami i sądami, stworzyć dla nich programy szkoleń na temat międzynarodowych praw człowieka oraz zachęcać urzędników sądów państwowych i zwolenników idei społeczeństwa obywatelskiego, aby uwzględniali prawa człowieka w ustawodawstwie państwowym, a także w procedurach karnych i cywilnych, w tym również kwestie związane z przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym. W krajach, w których władzę sądowniczą ogranicza brak środków finansowych, należy tworzyć sieci współpracy z sędziami, prokuratorami i policją, aby zapewnić przestrzeganie obowiązującego prawa.

W przypadku gdy sądy są niedostępne, np. ze względu na dużą odległość, należy rozpatrzyć możliwość korzystania z sądów objazdowych finansowanych przez UNHCR lub inne agendy. Na niektórych obszarach podobne sądy sprawiły, że wzrosła liczba zgłaszanych przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, liczba wyroków skazujących oraz wiedza społeczności na temat systemu prawnego.

STRATEGIA:**Wzmocnienie ustawodawstwa państwowego i polityki chroniących prawa człowieka**

Należy pracować z organizacjami praw człowieka takimi jak na przykład stowarzyszenia kobiet prawników i organizacje wspierające ideę społeczeństwa obywatelskiego, i zachęcać je do lobbingu na rzecz zmian w ustawodawstwie i polityce państwowej w związku ze zwalczaniem przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Ustawodawstwo państwowe zawierające zakaz przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, stanowi warunek konieczny stworzenia skutecznej strategii zapobiegania tej przemocy w wymiarze prawnym.

Należy nawiązać współpracę z organizacjami nawołującymi do przeprowadzenia reformy ustawodawstwa, tak aby uwzględniły one również problem przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym oraz inne naruszenia praw uchodźców. Trzeba też upewnić się, że ustawodawstwo kraju udzielającego schronienia nie dyskryminuje uchodźców. We współpracy z innymi agendami ONZ i stowarzyszeniami zwolenników społeczeństwa obywatelskiego, należy zachęcać państwo udzielające pomocy do przyjęcia i ratyfikacji międzynarodowych instrumentów praw człowieka. Pozwoli to na poprawę statusu prawnego uchodźców – w tym ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym.

Patrz także:

- *Protecting Refugees: A Field Guide for NGOs (UNHCR, 1999).*

STRATEGIA:**Ustanowienie odpowiednich sankcji wobec sprawców**

Poważne sankcje w stosunku do skazanych sprawców przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym mogą działać jako czynnik odstraszący.

Uchodźcy, którzy dopuścili się podobnych czynów, powinni być traktowani jak obywatele danego kraju w zakresie sprawiedliwego procesu, bezpieczeństwa i sankcji karnych. Kary dla skazanych sprawców przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym powinny, mówiąc ogólnie, być zgodne z fundamentalną zasadą zakazu wydalania lub zawracania do kraju pochodzenia (*non-refoulement*). Gdy to możliwe, sankcje powinny obejmować różne formy resocjalizacji sprawców: szkolenia/edukację w zakresie praw człowieka i płci oraz zadośćuczynienie na rzecz ofiary.

Monitoring i dokumentacja przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym

Opracowanie skutecznych działań zapobiegawczych wymaga jasnego obrazu problemu w danym środowisku. Odpowiedzialność za monitorowanie przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym powinna spoczywać na wszystkich zaangażowanych podmiotach: pracownikach placówek opieki zdrowotnej, ochrony, obsługi psychologiczno-społecznej i bezpieczeństwa oraz na członkach społeczności uchodźców. (Więcej informacji na temat monitorowania i oceny znajduje się w rozdziale 7.) W początkowej fazie opracowywania programu należy przewidzieć odpowiednie środki finansowe i zasoby ludzkie na monitorowanie i ocenę.

Dane dotyczące przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym powinny być zestawiane co miesiąc i analizowane przez jedną jednostkę centralną. Urzędnicy do spraw ochrony powinni zadbać, aby w zakresie kompilacji i przechowywania dane dotyczące tego rodzaju przypadków naruszenia praw człowieka były traktowane tak jak wszystkie inne dane dotyczące złamania prawa.

Konieczne jest zorganizowanie spotkania ze wszystkimi zaangażowanymi podmiotami służące zdefiniowaniu pojęć (by wszyscy zainteresowani stosowali ten sam termin wobec danej formy przemocy) i opracowaniu metod liczenia przypadków przemocy. Tylko wówczas zebrane informacje będą spójne i użyteczne. Powinny one obejmować takie istotne dane, jak charakter incydentu, miejsce wydarzenia, dane demograficzne dotyczące sprawcy i ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą oraz potencjalne czynniki ryzyka. Sprawozdania miesięczne powinny udzielać odpowiedzi na następujące pytania:

- Co się wydarzyło w tym miesiącu?
- Jaka strategia zapobiegawcza okazała się skuteczna? Jaka okazała się nieskuteczna? Dlaczego?
- Jakie są wnioski na przyszłość?

Metody i formularze sprawozdań oraz sposoby i miejsca ich składania powinny zostać opracowane w uzgodnieniu ze wszystkimi partnerami (wzór formularza zgłoszenia przypadku przemoc znajduje się w Aneksie – Załącznik 2).

Dane powinny być omawiane podczas wielosektorowych spotkań z udziałem uchodźców. Należy też przedyskutować czynniki sprzyjające wystę-

powaniu przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym oraz opracować program ich eliminacji (więcej szczegółów na ten temat znajduje się w rozdziale 6.).

Dokładne monitorowanie przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym umożliwi ocenę zastosowanych strategii zapobiegawczych, uspołjni proces wyciągania wniosków, pozwoli na informowanie grup wsparcia oraz gromadzenie rzetelnych i spójnych danych statystycznych pomocnych w monitorowaniu trwałych tendencji i opracowywaniu analiz porównawczych.

Patrz także:

- *How To Guide: Monitoring and Evaluation of Sexual Gender Violence Programmes, Tanzania* (UNHCR, 2000).

Do zapamiętania

Aby wpłynąć na zmianę wiedzy, postaw i zachowań społeczno-kulturowych, należy:

- organizować kampanie informacyjne, edukacyjne i komunikacyjne;
- powoływać wolontariuszy wśród uchodźców;
- zapewnić równowagę płci w strukturach władzy i procesach decyzyjnych;
- wzmocnić pozycję prawną kobiet;
- włączyć w działania mężczyzn;
- zaangażować w działanie młodzież.

Przeciwdziałanie rozpadowi rodzinnych i/lub wspólnotowych więzi wsparcia wymaga:

- opracowywania programów społecznych i rekreacyjnych;
- współpracy z przywódcami religijnymi i innymi przywódcami społeczności w propagowaniu odnowy wartości społecznych podtrzymujących równość praw i poszanowanie dla wszystkich członków społeczności.

Próbując wpłynąć na postawy i zachowania osób sprawujących władzę, należy:

- przyjąć postawę wolną od napastliwości i powstrzymać się przed osądzeniem;
- podnosić świadomość na temat praw człowieka oraz płci;
- opracować systemy odpowiedzialności, w tym kodeksy postępowania.

Projektując zaplecze usługowo-techniczne dla uchodźców należy:

- zaangażować w działanie wszystkich kluczowych dostawców usług, to znaczy przedstawicieli prawa, opieki społecznej, opieki zdrowotnej, bezpieczeństwa, policji, odpowiednie władze i samych uchodźców;
- zapewnić karty rejestracyjne wszystkim dorosłym uchodźcom (płci męskiej i żeńskiej);

- informować uchodźców o przysługujących im prawach, uprawnieniach i korzyściach;
- zaangażować społeczność w proces projektowania, planowania i realizacji;
- tworzyć sieci dystrybucji zgodnie z zasadą równowagi płci;
- stworzyć programy ochrony zdrowia reprodukcyjnego;
- wdrożyć programy bezpieczeństwa;
- brać pod uwagę sytuację społeczeństwa udzielającego schronienia;
- uwzględnić kwestię płci na wszystkich etapach planowania i realizacji programu.

Próbując wpłynąć na stanowione i zwyczajowe systemy prawne, należy:

- zapoznać się ze stanowionym i zwyczajowym systemem prawnym kraju udzielającego schronienia oraz kraju pochodzenia uchodźców;
- współpracować z przedstawicielami tradycyjnych systemów prawnych w propagowaniu zmian;
- współpracować z personelem państwowego wymiaru sprawiedliwości, aby zwiększyć zaufanie uchodźców do systemu prawnego;
- wzmacniać ustawodawstwo i politykę chroniące prawa człowieka.

Monitoring przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wymaga, by:

- co miesiąc zbierać i analizować dane dotyczące przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym;
- wspólnie ze wszystkimi zaangażowanymi podmiotami zdefiniować pojęcia i opracować metody liczenia przypadków przemocy;
- uzgodnić ze wszystkimi partnerami metody raportowania i formę sprawozdań;
- omawiać dane podczas wielosektorowych spotkań z udziałem uchodźców.

ROZDZIAŁ 4

PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY SEKSUALNEJ I PRZEMOCY NA TLE PŁCIOWYM

Opracowanie skutecznych programów pomocy dla ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym wymaga zrozumienia skutków tej przemocy. Są one zróżnicowane w zależności od formy przemocy.

Wszyscy członkowie społeczności uchodźców powinni wiedzieć, w jaki sposób i gdzie należy zgłaszać przypadki przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą nie zgłosi takiego aktu, nie będzie jej można zapewnić właściwego wsparcia. Wspólnota powinna odgrywać kluczową rolę w opracowywaniu sposobów wspierania ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą. Przeciwdziałanie obejmuje: edukację i podnoszenie świadomości wśród społeczności; szkolenia w zakresie zaspokajania potrzeb ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą; opracowanie procedur kierowania po pomoc, rejestracji przypadków przemocy, monitorowania i oceny; uprawnienie społeczności uchodźców do przeciwdziałania; zaspokajanie potrzeb zdrowotnych/medycznych ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą; działania w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa; działania w zakresie prawnym/sądowniczym; określenie roli innych potencjalnych podmiotów; oraz opracowanie programu pracy ze sprawcami. Wszystkie działania powinny opierać się na zasadzie poufności informacji, zapewnieniu fizycznego bezpieczeństwa oraz poszanowania dla potrzeb, praw i godności osobistej osób doświadczonych przemocą.

Aby opracować skuteczne metody działania, konieczne jest rozpoznanie i zrozumienie skutków różnych form przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. (Lista możliwych skutków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym została zamieszczona w rozdziale 1). Skutki te można ułożyć w czterech podstawowych wymiarach: zdrowia, kapitału psycho-społecznego, bezpieczeństwo i prawa/wymiaru sprawiedliwości. Przeciwdziałanie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym powinno zatem skupiać się przede wszystkim na tych czterech priorytetowych obszarach.

Aby ODPOWIEDZIEĆ NA potrzeby ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym, należy zrozumieć SKUTKI tej przemocy.

Najważniejsze skutki przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym

ZDROWOTNE	EMOCJONALNE/ PSYCHICZNE/ SPOŁECZNE
<ul style="list-style-type: none"> • obrażenia, niepełnosprawność, śmierć • choroby przenoszone drogą płciową i AIDS • dolegliwości układu rozrodczego • ciąża zagrożona, trudny poród • poronienie • niepożądana ciąża • niebezpieczne zabiegi przerywania ciąży • depresja lub chroniczna choroba • szok • infekcja, chroniczne infekcje • nadmierne krwawienie 	<ul style="list-style-type: none"> • gniew, strach, oburzenie, nienawiść do siebie • wstyd, poczucie zagrożenia, utrata zdolności funkcjonowania w rodzinie i w społeczeństwie • depresja • zaburzenia snu i/lub łaknienia • choroba umysłowa • izolacja społeczna • samobójstwo • obarczanie winą ofiary • izolacja/odrzućenie ofiary • obciążenie zasobów i sił społeczności

PRAWO/ WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI	BEZPIECZEŃSTWO/ SPOŁECZNOŚĆ
<ul style="list-style-type: none"> • Dodatkowe obciążenie, i tak już przeciążonej pracą, policji i systemu sądownictwa. • Niewłaściwe prawa regulujące różne formy przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym mogą przekładać się na brak zadość uczynienia dla ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą i brak sankcji w stosunku do sprawcy ze strony wymiaru sprawiedliwości. • Niewłaściwe traktowanie ze strony sądu, powodujące dalsze przeżycia traumatyczne ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą, np. wymuszony i przedwczesny związek małżeński ze sprawcą. • Niewielka liczba zgłaszanych przypadków przemocy ze względu na brak zaufania do źle funkcjonującego systemu sądownictwa. • Wzrost liczby przypadków powtórnych przestępstw wobec tej samej ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą lub innych kobiet lub dziewcząt należących do społeczności. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą czuje się niepewnie, boi się. • Atmosfera strachu i zagrożenia, w całej społeczności lub tylko wśród kobiet. • Wspólnota może czuć się słaba lub bezsilna, gdy nie udało się jej zapobiec przemocy, na przykład powołując grupę strażników/stróżów bezpieczeństwa. • Społeczność ucieka się do samodzielnego wymierzenia „sprawiedliwości”, aby obronić się przed domniemanymi sprawcami. • Pracownicy społeczni i ofiary przemocy/osoby doświadczone przemocą spotykają się z ostracyzmem.

Poniżej przedstawiono podsumowanie działań koniecznych do zaspokojenia potrzeb ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym. Tak jak w przypadku strategii zapobiegawczych, działania te są najbardziej skuteczne, wtedy gdy są planowane w ramach strategii wielosektorowej angażującej społeczność uchodźczą. Gdy uchodźcy/powracający są rozproszeni w miastach, konieczna może być interwencja większej liczby organizacji i instytucji w celu zorganizowania właściwych form działania.

Przeciwdziałanie:

- opracowanie programów podnoszenia świadomości i edukacji społecznej;
- szkolenie przedstawicieli zaangażowanych podmiotów w zakresie potrzeb ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą;
- stworzenie procedur kierowania po pomoc, rejestracji przypadków przemocy, monitorowania i oceny;
- uprawnienie społeczności uchodźców do działania;
- opracowanie działań skierowanych na zaspokojenie potrzeb medycznych/zdrowotnych osób doświadczonych przemocą;
- opracowanie działań skierowanych na zaspokojenie potrzeb psychologiczno-społecznych ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą;
- zapewnienie ochrony i bezpieczeństwa;
- opracowanie działań w zakresie prawa/ wymiaru sprawiedliwości;
- określenie roli potencjalnych innych partnerów;
- opracowanie programu pracy ze sprawcami.

Opracowanie programów podnoszenia świadomości i edukacji społecznej

Należy prowadzić kampanie informacyjne dotyczące przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym z uwzględnieniem mentalności danej kultury, norm etycznych i wszelkich szczególnych cech ważnych w danym środowisku.

Tematem kampanii mogą być liczne zagadnienia: jak i gdzie szukać pomocy w przypadku napaści seksualnej; dlaczego ważne jest jak najszybsze zgłaszanie takich przypadków i poszukiwanie pomocy; ustawodawstwo państwowe i międzynarodowe zakazujące przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym; kary, na jakie narażają akty przemocy seksualnej. Do rozpowszechniania informacji można wykorzystać broszury, biuletyny i plakaty; różne formy rozrywki (piosenki lub przedstawienia); prezentacje podczas spotkań towarzyskich, religijnych lub innych; radio i inne środki masowego przekazu; filmy wideo.

Szkolenie przedstawicieli zaangażowanych podmiotów w zakresie potrzeb ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą

Chcąc włączyć społeczność do debaty na temat przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym i zachęcić członków wspólnoty do zgłaszania przypadków przemocy, podmioty zaangażowane w udzielanie pomocy ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą muszą się do tego przygotować.

Cały personel zaangażowany w udzielanie pomocy powinien zostać uwrażliwiony na kwestie płci i przeszkolony w dziedzinie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Przede wszystkim szkolenia powinny koncentrować się na następujących obszarach:

Pracownicy służby zdrowia mają przeprowadzać wstępne badanie medyczne, zapewnić leczenie i dalszą opiekę.

Pracownicy poradni psychologiczno-społecznych muszą być przygotowani do zapewnienia wsparcia psychospołecznego i skierowania do właściwego specjalisty.

Pracownicy służb porządkowych powinni umieć zapewnić bezpieczeństwo ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą, które czują się zagrożone i boją się.

Pracownicy zajmujący się pomocą prawną powinni być w stanie wspierać ofiarę przemocy/osobę doświadczoną przemocą w przypadku, gdy zechce ona wszcząć postępowanie sądowe przeciwko sprawcy.

Gdy ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą zgłasza przypadek przemocy i nie otrzymuje pomocy lub otrzymuje ją z opóźnieniem, jeśli nie jest traktowana z należytą wrażliwością lub w zgodzie z zasadą poufności, traci zaufanie do udzielających pomocy, co w konsekwencji może zniechęcić inne osoby do zgłaszania przypadków przemocy.

Jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą nie zgłosi aktu przemocy, nie będzie można udzielić jej właściwej pomocy.

Stworzenie procedur kierowania po pomoc, rejestracji przypadków przemocy, monitorowania i oceny

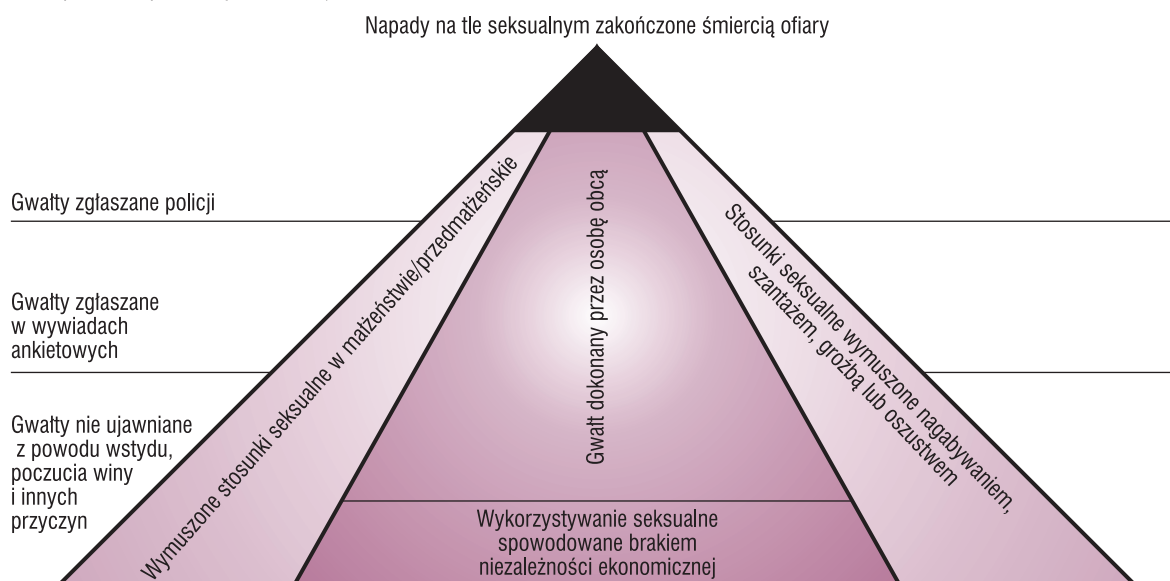
W każdym środowisku należy stworzyć przejrzysty system wystawiania skierowań, tak aby ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą wiedziała, dokąd może udać się po pomoc i otrzymała ją odpowiednio szybko.

System ten, który powinien powstać we współpracy między pracownikami organizacji humanitarnych i członków społeczności, powinien być znany wszystkim członkom wspólnoty i wszystkim podmiotom zaangażowanym w pomoc ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą. Międzyagencyjne procedury sprawozdawania i kierowania osób doświadczonych przemocą do odpowiednich instytucji powinny zostać spisane i przetłumaczone na języki lokalne.

Rysunek 6.1 wyraźnie pokazuje, że większość przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym pozostaje nie zgłoszonych:

Rysunek 6.1

Skala problemu przemocy seksualnej

Źródło: World report on violence and health, WHO 2002.

Wszystkie zaangażowane podmioty powinny uzgodnić wspólny system rejestracji przypadków przemocy.

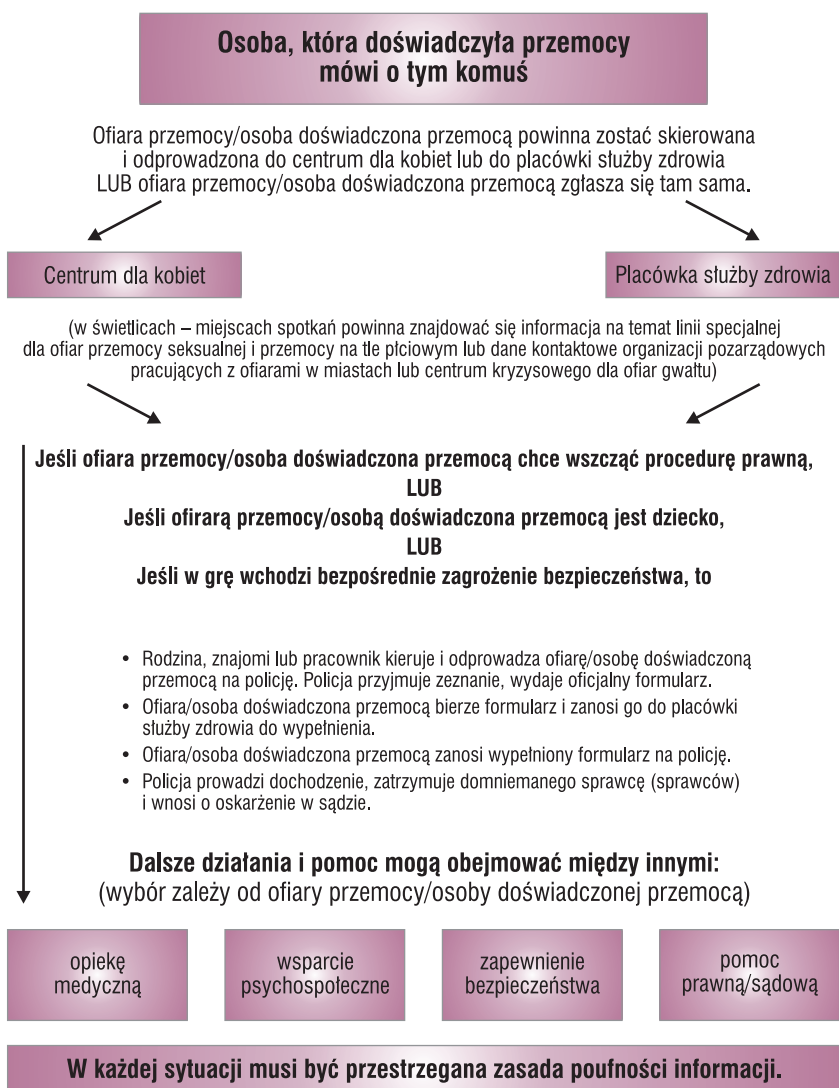
Ważnym elementem skutecznego systemu rejestracji przemocy jest stosowanie ujednoliconego formularza zgłoszenia przypadku przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Formularz ten powinien zostać przetłumaczony na odpowiednie języki, a przedstawiciele wszystkich zaangażowanych podmiotów powinni zostać przeszkoleni w postępowaniu się nim. W rozdziale 7 opisane zostały szczegółowe zasady tworzenia wspólnego systemu rejestracji przypadków przemocy oraz informacje, które powinny zostać uwzględnione w formularzu zgłoszenia przypadku przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Wzór takiego formularza został także zamieszczony w *Aneksie* (Załącznik 2.).

Zaangażowane podmioty powinny stworzyć wspólny mechanizm monitorowania i oceny podejmowanych działań oraz efektywności procedur sprawozdawczych i sposobów kierowania po pomoc.

Celem monitoringu jest upewnienie się, że działania toczą się zgodnie z planem. Ocena pomaga wskazać przykłady dobrej praktyki, oszacować

skuteczność pomocy oraz określić wszelkie potrzeby ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą, które nie zostały jeszcze zaspokojone. W tworzeniu mechanizmów monitoringu i oceny powinny brać udział wszystkie zaangażowane podmioty. Rozdział 7 dokładnie opisuje sposoby opracowywania skutecznych mechanizmów monitoringu, rejestracji przypadków przemocy i oceny.

Przykład systemu rejestracji przypadków przemocy i kierowania po pomoc

Uprawnienie społeczności uchodźców do działania

Współpraca ze wspólnotą uchodźców ma kluczowe znaczenie dla trwałości i powodzenia programów i działań.

Doświadczenie wskazuje, że programy opracowane wspólnie przez organizacje humanitarne i społeczności uchodźców są najbardziej skutecznymi. Aby włączyć społeczność w działanie, należy:

- Rozwijać wiedzę uchodźców na temat płci, ich zrozumienie relacji płci oraz przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym za pomocą kampanii podnoszenia świadomości.
Kampanie te należy kierować do wszystkich członków wspólnoty: mężczyzn, kobiet i dzieci ze wszystkich grup religijnych i etnicznych. Mężczyźni zaangażowani w doradzanie i podnoszenie świadomości w grupach rówieśniczych mogą (1) mieć wpływ na postawy tradycyjnych sądów wobec ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą, (2) wesprzeć tworzenie w obrębie społeczności systemów ochrony, które będą zwalczać przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym oraz zapobiegać jej występowaniu, (3) a także pomóc innym mężczyznom zrozumieć, jak bardzo przemoc taka szkodzi całej społeczności.
- Utrwalać i umacniać istniejące więzi i struktury zapewniające wsparcie społeczne.
- Wspierać kobiety w roli równoprawnych decydentów i przywódców społeczności.
Kobiety – przywódczynie społeczne pełnią kluczową rolę w zachęcaniu ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą do ujawnienia się i szukania pomocy. Po przejściu szkoleń dla promotorów kampanii podnoszenia świadomości lub doradców grup rówieśniczych kobiety – przywódczynie dbają o podejmowanie i dyskusowanie problemów płci.
- Zapewnić ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą bezpieczne schronienie i natychmiastową pomoc w nagłych wypadkach.
- Towarzyszyć ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą w poszukiwaniu pomocy socjalnej, medycznej i prawnej.
- Zapewnić bezpieczeństwo ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą, sprawcy, ich rodzin i całej wspólnoty.
Działania zwalczające przemoc powinny być adresowane także do sprawców. Względy ekonomiczne często decydują o tym, że ofiary przemocy/osoby doświadczone przemocą domową pozostają ze sprawcą. Gdy brak właściwej pomocy udzielanej sprawcy, istnieje duże prawdopodobieństwo dalszych aktów przemocy z jego strony.
- Współpracować ze społecznością uchodźców i innymi podmiotami w celu opracowania skutecznych działań zapobiegających i przeciwdziałających przemocy.
- Popierać ideę włączenia uchodźców w podejmowanie decyzji dotyczących usług, których potrzebują, miejsca ich świadczenia; przez kogo i w jakim języku mają być dostarczane.
W obozach dla uchodźców usługi mogą być świadczone w miejscach spotkań („drop-in centres” – świetlicach), centrach dla kobiet, centrach kultury, ośrodkach dla młodzieży lub w innych miejscach, gdzie ofiary przemocy/osoby doświadczone przemocą będą się czuły na tyle swobodnie, aby zgłosić przypadek przemocy. Powinno to być miejsce umożliwiające zachowanie poufności informacji i godności ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą.
- Podejmować wszystkie działania pomocy z należytą wrażliwością na specyfikę kulturową danej społeczności.

- Występować w obronie praw ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą oraz praw kobiet.
Najczęściej władze krajów udzielających schronienia nie pozwalają na angażowanie się uchodźców w działalność polityczną, na przykład lobbiny na rzecz zmiany prawa. Ogranicza to możliwości uchodźców, utrudnia choćby tworzenie społecznych ruchów kobiecych, które mogłyby działać we własnym interesie. Nawiązanie kontaktów z organizacjami pozarządowymi w kraju udzielającym schronienia zajmującymi się ochroną praw człowieka pozwoli społeczności uchodźców czerpać korzyści z tych działań bez naruszenia praw tego kraju.

Zaspokajanie potrzeb medycznych/ zdrowotnych osób doświadczonych przemocą

Charakter koniecznej pomocy potrzebnej ofierze przemocy/osobie doświadczonej przemocą zależy od formy przemocy i czasu, jaki upłynął od wydarzenia do zjawienia się ofiary w placówce służby zdrowia.

Aby można było otoczyć osobę doświadczoną przemocą najlepszą opieką, konieczne jest, by dotarła ona do placówki służby zdrowia jak najszybciej po wydarzeniu.

Potrzebna jest wszechstronna i łatwo dostępna opieka medyczna, obejmująca:

- Badania lekarskie i leczenie. Powinien je prowadzić odpowiednio przeszkolony personel, najlepiej tej samej płci, co osoba potrzebująca pomocy. Należy wykorzystać wszystkie stosowne procedury, sprzęt, środki i leki umożliwiające:
  - uniknięcie zachorowania (choroby przenoszone drogą płciową i inne);
  - uniknięcie niepożądanego ciąży;
  - leczenie urazów;
  - zebranie informacji o przestępstwie;
  - zapewnienia pomocy i leczenia osobom w stanie traumy;
  - badanie pacjentów pozwalające sprawdzić, czy nie padli ofiarą przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.
- W razie konieczności skierowanie i zapewnienie transportu do odpowiednich placówek udzielających pomocy specjalistycznej.
- Zapewnienie dalszej opieki.
- Zapewnienie dowodów natury medycznej (zeznań, gdy to możliwe) dla postępowania sądowego wynikającego z dążenia ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą do uzyskania zadośćuczynienia.
- Współpracę ze znachorami w celu wykrycia i zgłoszenia przypadków przemocy, skierowania jej ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą po pomoc i zapewnienia im odpowiedniego wsparcia.

- Dokumentację, gromadzenie i analizę danych.
- Monitorowanie usług opieki zdrowotnej, włącznie z zapewnieniem jakości usług oraz równego do niej dostępu dla kobiet, mężczyzn i nastolatków.
- Monitorowanie potrzeb zdrowotnych ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą.
- Identyfikacja czynników sprzyjających przemocy i opracowanie strategii ich zwalczania (np. alkoholizm).
- Występowanie w imieniu ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą w celu:
  - zapewnienia im ochrony i bezpieczeństwa;
  - wprowadzenia zmian w ustawodawstwie kraju udzielającego schronienia, tak aby nie były sprzeczne z prawami i/lub potrzebami ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą.
- Współpracę z personelem służby zdrowia, znachorami i całą wspólnotą w zakresie szkoleń i uwrażliwiania na problemy.

Patrz także:

- *Clinical Management of Survivors of Rape* (UNHCR/WHO 2002),
- Międzyagencyjna konferencja nt. wniosków w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej (UNHCR, 2001),
- *A Practical Approach to Gender-Based Violence: A Programme Guide for Health Care Providers and Managers* (UNFPA, 2001),
- *Inter-Agency Field Manual on Reproductive Health in Refugee Situations* (Inter-Agency, 1999).

Planowanie realizacji psychospołecznych potrzeb ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą

Doświadczenie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym może wywołać bardzo różne reakcje emocjonalne, także lęk, wstyd, poczucie winy, depresję i gniew. Ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą może wyrobić sobie silne mechanizmy obronne, takie jak zapomnienie, wyparcie i głębokie stłumienie traumatycznego przeżycia, które stało się jej udziałem. Członkowie rodziny także mogą przeżywać różnorodne emocje i potrzebują pomocy w tym trudnym dla nich okresie.

Ofiary przemocy/osoby, które doświadczyły przemocy muszą być traktowane ze współczuciem i troską.

Najbardziej skuteczne w łagodzeniu traumy są działania podejmowane wewnątrz wspólnoty. Mogą one obejmować:

- Wyszukanie i przeszkolenie osób tradycyjnie pełniących w danej społeczności funkcje wspierające.

- Tworzenie grup wsparcia kobiet lub grup pomocy ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym i ich rodzin.
- Tworzenie miejsc spotkań, gdzie ofiary przemocy/osoby doświadczone przemocą będą mogły uzyskać zrozumienie, opiekę, informację i poradę z zachowaniem poufności informacji.
- Ponadto, pracownicy poradni psychospołecznych powinni:
  - zapewniać wsparcie w sytuacji kryzysowej (wysłuchanie, wsparcie emocjonalne, doradztwo) dla ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą i ich rodzin oraz kierować je do placówek udzielających długotrwałego wsparcia emocjonalnego;
  - zachęcać do podejmowania na nowo pozytywnych praktyk tradycyjnego leczenia i oczyszczania, stosowanych z powodzeniem w kraju pochodzenia w reakcji na bolesne lub traumatyczne przeżycia;
  - występować w imieniu ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą wobec służb medycznych, sił bezpieczeństwa/policji, systemu prawnego/sądowego;
  - opracować program zajęć grupowych dla ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą i innych kobiet, koncentrując się na tworzeniu struktur wsparcia, reintegracji w ramach wspólnoty, odbudowie umiejętności i pewności siebie oraz promowaniu niezależności ekonomicznej. Należy zaplanować programy zarobkowania i projekty mikro-kredytów wspierające odtworzenie poczucia samodzielności.

Patrz także:x

- *How to Guide: A Community-Based Response to Sexual Violence Against Women, Ngara, Tanzania* (UNHCR, 1997),
- *Mental Health of Refugees* (UNHCR/WHO, 1996).

Opracowanie działań zapewniających bezpieczeństwo

W niektórych przypadkach ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą potrzebuje bezpiecznego schronienia po akcie przemocy. Jeśli na przykład sprawca jest członkiem rodziny, sąsiadem lub członkiem wspólnoty, w której żyje ofiara, nie może ona wrócić do domu. **Rodzina i wspólnota muszą grać główną rolę w zapewnieniu bezpiecznego schronienia i ochrony ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą.**

- Należy opracować strategie i możliwości zapewnienia natychmiastowej ochrony ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą, takie jak przeniesienie, utworzenie obszaru chronionego na terenie obozu oraz wyznaczenie bezpiecznych pomieszczeń. Stworzenie domów ochrony powinno stanowić ostateczność, ponieważ ich oddalenie od wspólnoty i zarządzanie nimi przez organizację humanitarną mogą prowadzić do dalszej izolacji ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą.

- Należy włączyć starszyzną grupy uchodźców w udzielanie pomocy ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą.
- Trzeba analizować dane dotyczące przypadków przemocy i konsultować ze wszystkimi zaangażowanymi podmiotami oraz ze wspólnotą kwestie bezpieczeństwa i ryzyka.
- Należy upewnić się, że prawo ma moc obowiązującą, wspierać skuteczne struktury ochrony bezpieczeństwa i zapewniać szybkie i sprawiedliwe procesy sądowe sprawców.
- Wspólnota winna być włączona we wszystkie aspekty tworzenia polityki działania. Trzeba upewnić się, że kobiety-uchodźcy stanowią część sił policyjnych wspólnoty i/lub straży obywatelskiej.
- Warto rozpatrzyć alternatywne rozwiązania w zakresie ochrony ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą, włącznie z przeniesieniem jej do innego obozu lub przesiedleniem, gdy to właściwe.
- Odpowiednio przeszkolone policjantki powinny uczestniczyć w kontyngentach ochrony uchodźców.
- Należy prowadzić szkolenia dla policji i urzędników bezpieczeństwa na temat przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

Patrz także:

- *Międzyagencyjna Konferencja nt. Wniosków w Zakresie Zapobiegania i Przeciwdziałania Przemocy Seksualnej (UNHCR, 2001).*

Działania w zakresie prawa/wymiaru sprawiedliwości

We współpracy z władzami lokalnymi powinien zostać opracowany system umożliwiający jak najszybsze dochodzenie swoich praw ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą, które szukają prawnego zadośćuczynienia za popełnione wobec nich przestępstwa.

Oznacza to stworzenie i utrzymanie silnej współpracy z lokalnymi instytucjami bezpieczeństwa i porządku publicznego, takimi jak policja, sądy i oskarżyciele publiczni. W celu zapewnienia ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą należytego zadośćuczynienia należy także podjąć współpracę z sądami zwyczajowymi.

Należy zapoznać się z właściwym porządkiem prawnym.

- Pracownik zajmujący się sprawami ochrony prawnej powinien znać istotne przepisy krajowe w następującym zakresie:
  - Co głoszą odpowiednie przepisy i procedury prawa krajowego? Jakie są definicje prawne różnych form przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym? Czy przemoc domowa jest przestępstwem karalnym, odróżnianym od innych ataków/maltretowania?

- Czy konstytucja danego kraju zawiera akt swobód obywatelskich, czy zawarte w niej przepisy mogą mieć zastosowanie w przypadku określonych form przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym?
- Jakie są prawa dotyczące przerywania ciąży? Jeśli aborcja jest z zasady nielegalna, czy istnieją szczególne okoliczności (wyjątki), z uwagi na które aborcja może być dozwolona – na przykład gdy ciąża jest wynikiem gwałtu, kiedy zagraża życiu kobiety lub gdy istnieją inne przyczyny związane z dobrostanem psychicznym kobiety? Jakie są wymogi w zakresie udowodnienia wystąpienia szczególnych okoliczności?

Trzeba wiedzieć, jak zareagować w przypadku otrzymania zgłoszenia aktu przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

- Personel pracujący z ofiarą przemocy/osobą doświadczoną przemocą, która decyduje się na dochodzenie zadośćuczynienia drogą prawną, musi wykazać się wrażliwością i okazać współczucie. Zarazem konieczne jest przekazanie ofierze pełnej informacji na temat procedur prawnych w kraju azylu.
- Osoba doświadczona przemocą/ofiara przemocy powinna zostać poinformowana, czego może się spodziewać w ramach postępowania prawnego. Personel zajmujący się ochroną i opieką społeczną powinien współpracować ze sobą, tak aby osoba zgłaszająca przypadek przemocy otrzymała wszelkie konieczne informacje na temat jej praw oraz wszelkich procedur – ich przebiegu i czasu trwania; personel powinien być przygotowany do odpowiedzi na wszelkie pytania. Osobę zgłaszającą przypadek przemocy należy pouczyć o charakterze przestępstwa zgodnie z obowiązującym prawem, o spodziewanym czasie trwania śledztwa i skazania sprawcy, o potencjalnych wynikach procesu sądowego oraz roli UNHCR i współpracujących z nią agend w tym procesie.
- Personel zajmujący się ochroną powinien także udzielić ofierze przemocy/osobie doświadczonej przemocą informacji na temat dostępnych usług w ramach ginekologicznej opieki zdrowotnej, włącznie z dostępem do poradni i procedurami leczenia urazów, zapobiegania chorobom i przerywania niechcianej ciąży, zgodnie z ustawodawstwem państwowym.
- Urzędnicy zajmujący się ochroną powinni także:
  - upewnić się, że osoba doświadczona przemocą i sprawca dysponują dokumentami rejestracji i kartami tożsamości;
  - współpracować ściśle z miejscowymi prawnikami, znającymi ustawodawstwo państwowe i procedury w zakresie przemocy seksualnej;
  - upewnić się, że raport ze zgłoszenia został zarejestrowany przez miejscową policję;
  - upewnić się, że raport medyczny i oświadczenie ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą zostały zarejestrowane i przekazane odpowiednim władzom państwowym (policja lub prokurator);
  - upewnić się, że kluczowi świadkowie należący do społeczności uchodźców, spełniają wymogi procedur prawnych, zeznają i pojawiają się w sądzie, gdy jest to wymagane;

- wraz z urzędnikiem do spraw bezpieczeństwa i policją należy zapewnić stronom sprawy ochronę przed zastraszaniem i innymi zagrożeniami fizycznego bezpieczeństwa;
- upewnić się, że przedstawiciele UNHCR lub innych zaangażowanych podmiotów towarzyszą ofierze przemocy/osobie doświadczonej przemocą podczas rozpraw sądowych.

Należy poznać rolę UNHCR i przedstawicieli państwowych instytucji prawnych.

- Urzędnicy zajmujący się ochroną powinni rozpoznać lokalne organizacje praw kobiet i stowarzyszenia prawników zajmujące się kwestiami przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym oraz nawiązać z nimi partnerską współpracę. W tym zakresie, w jakim UNHCR oferuje pomoc prawną, należy upewnić się, że ofiarę przemocy/osobę doświadczoną przemocą reprezentują wykwalifikowani prawnicy. Przedstawiciele organizacji pozarządowych współdziałający z UNHCR w wymiarze prawnym powinni:
  - udzielić osobie skarżącej wszelkich niezbędnych informacji na temat procedur prawnych i karnych, tak by przygotować ją i jej rodzinę do procesu sądowego;
  - udzielić tej osobie pomocy w staraniach o sfinansowanie pomocy prawnej, jeśli pomoc taka jest dostępna zgodnie z ustawodawstwem państwowym (jeśli nie, powinna zostać uwzględniona w budżecie UNHCR jako koszt prawnego reprezentowania ofiar przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym);
  - towarzyszyć osobie skarżącej na posterunku policji i w sądzie oraz podczas wszystkich przesłuchań i przy każdym stawieniu się w sądzie;
  - w każdej sytuacji złożyć do sądu wnioski o nadanie statusu obserwatora, aby mieć możliwość zabierania głosu w sądzie (jest to pomocne zwłaszcza w przypadkach dotyczących dzieci);
  - przeanalizować możliwość przeprowadzenia przesłuchania sądowego w odosobnieniu w celu ochrony ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą przed dalszymi traumatycznymi przeżyciami;
  - prowadzić poufne akta dotyczące każdego przypadku i regularnie informować właściwy personel UNHCR.

Należy znać prawa oskarżonego.

- Oskarżony ma prawo do takiego traktowania, jak każda osoba, której nie dowiedziono winy. UNHCR ma obowiązek zapewnić oskarżonemu sprawiedliwy proces i humanitarne traktowanie w trakcie przesłuchań i zatrzymania. Personel UNHCR musi dopilnować poszanowania dla praw oskarżonego podczas przesłuchań i rozprawy. W szczególności należy dopilnować, aby:
  - opóźnienia w procesie były jak najmniejsze;
  - oskarżony nie był poddawany torturom w okresie zatrzymania;
  - oskarżony był traktowany humanitarnie w okresie zatrzymania;
  - w przypadku niehumanitarnego traktowania oskarżonego, UNHCR ma go reprezentować wobec odpowiednich władz, aby zapewnić mu traktowanie zgodne z prawem.

Należy zapoznać się z możliwym wymiarem kary.

Personel UNHCR zajmujący się ochroną prawną powinien zapewnić uchodźcom oskarżonym o akty przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym karę odpowiednią do tej, którą otrzymałby obywatel danego kraju, czyli zgodną z obowiązującymi regulacjami. UNHCR i lokalna organizacja pozarządowa współpracująca z UNHCR w zakresie pomocy prawnej powinny zapewnić sprawcom wymiar kary wolny od dyskryminacji z powodu statusu uchodźcy. Przy wymierzaniu kary młodocianym należy wziąć pod uwagę potrzebę resocjalizacji. Gdy tylko to możliwe, nieletni przestępcy nie powinni być przetrzymywani w tym samym zakładzie zamkniętym, co osoby dorosłe.

Należy zapoznać się z regułami dotyczącymi odszkodowań.

Jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą rozpoczyna postępowanie cywilne przeciwko sprawcy w celu uzyskania odszkodowania, należy zapewnić jej pomoc prawną w tym zakresie. Gdy UNHCR nie jest w stanie zapewnić tego rodzaju pomocy, należy podjąć wysiłki ułatwiające ofierze przemocy/osobie doświadczonej przemocą dostęp do darmowych porad prawnych udzielanych przez klinikę prawa lub organizację praw kobiet, które działają w ramach społeczeństwa obywatelskiego.

Należy poznać alternatywne metody rozwiązywania sporów.

W niektórych społecznościach ofiary przemocy/osoby doświadczone przemocą wolą rozstrzygnięcie sporu w ramach tradycyjnych lub zwyczajowych instytucji prawnych. Niekiedy wywiera się nacisk na ofiary i ich rodziny, aby skorzystały z tego rozwiązania pod groźbą skazania na ostrycyzm. Personel prawny UNHCR powinien monitorować te procedury, aby upewnić się, czy są one zgodne z ustawodawstwem państwowym oraz międzynarodowymi standardami praw człowieka. W przypadku gdy są one sprzeczne z ustawodawstwem państwowym, należy przeprowadzić szkolenia i spotkania podnoszące świadomość oraz zachęcać członków społeczności do modyfikacji stosowanych praktyk, tak by były one zgodne z międzynarodowymi standardami praw człowieka. Zmiana tych praktyk może wymagać czasu, dlatego też konieczna jest cierpliwość i powstrzymanie się od wydawania osądów.

Patrz także:

- *Step-by-Step Guide for Protection Officers, Prevention of and Response to Sexual and Gender-Based Violence* (UNHCR, 1998),
- *Refugee Children: Guidelines on Protection and Care* (UNHCR, 1994),
- *Guidelines on the Protection of Refugee Women* (UNHCR, 1991).

Określenie roli innych potencjalnych partnerów

Oprócz partnerów zajmujących się ochroną zdrowia, kwestiami społecznymi, bezpieczeństwem i ochroną prawną, także inne instytucje odgrywają ważną rolę w zaspokajaniu potrzeb ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą. **Wszystkie osoby pracujące z uchodźcami powinny znać swoje obowiązki i obowiązki innych stron zaangażo-**

wanych w udzielanie pomocy ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym.

Osoby pracujące w terenie

- Otrzymują i analizują zgłoszenia przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.
- Zapewniają bezpieczeństwo ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą i kierują je do odpowiednich instytucji, w których otrzymają pomoc z należytą troską i zrozumieniem.
- Występują w imieniu ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą i jej rodziny w celu uzyskania potrzebnej pomocy od wszystkich zaangażowanych podmiotów.
- Opracowują administracyjne metody pomocy ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą – przez wydzielenie ich racji żywności z przysługujących całej rodzinie oraz przyznanie oddzielnego mieszkania i innych dóbr.
- Przechowują akta w celu śledzenie trwałych tendencji w zakresie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, analizują problemy oraz rozwijają strategie zapobiegania i przeciwdziałania tej przemocy.
- Koordynują swoje działania z działaniami wszystkich innych zaangażowanych sektorów i podmiotów.

Osoby opracowujące programy

- Pomagają wszystkim sektorom i wspierają je w tworzeniu wielosektorowego programu zapobiegania i przeciwdziałania przemocy.
- Przyznają środki na wsparcie odpowiednich działań.
- Otrzymują sprawozdania zbiorcze i analizują je pod kątem danych, tendencji oraz koniecznych działań i potrzeb w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania przemocy.
- Zachęcają międzynarodowe organizacje pozarządowe, z którymi współpracują, do przekazywania środków na programy zapobiegania i przeciwdziałania przemocy.
- Koordynują swoje działania z działaniami wszystkich innych zaangażowanych sektorów i podmiotów.

Kierownik biura UNHCR

- Otrzymuje i analizuje sprawozdania i studia na temat przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, wszelkich działań programowych i ich wyników.
- Wspiera personel UNHCR w opracowywaniu, realizacji, monitorowaniu i ocenie strategii zapobiegania i przeciwdziałania przemocy.
- Uczestniczy w koordynacji współpracy pomiędzy poszczególnymi sektorami i organizacjami.
- Angażuje cały personel UNHCR, uchodźców, partnerów i władze kraju udzielającego schronienia w rozwój programu.
- Zapewnia reprezentację na wysokim szczeblu i wsparcie dla działań w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania przemocy; pomaga w rozwiązywaniu problemów i występuje o odpowiednie zasoby.
- Współpracuje z kolegami z innych biur UNHCR i innych agend ONZ w celu maksymalnego wykorzystania dostępnych zasobów i wymiany informacji.

Policja

- Odbiera skargi i prowadzi dochodzenie zgodnie z przewidzianymi przez prawo procedurami prawnymi i karnymi.
- Zgodnie ze standardowymi procedurami aresztuje osoby oskarżone, prowadzi dochodzenie, przygotowuje akty oskarżenia, wzywa świadków i dba, by wszyscy potencjalni świadkowie pojawili się na rozprawie sądowej.
- Występuje, gdy to konieczne, o szybkie dochodzenie i wniesienie oskarżenia do sądu.
- Objasnia ofierze przemocy/osobie doświadczonej przemocą procedury prawne i karne.
- Okazuje wrażliwość na takie potrzeby ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą, jak potrzeba zachowania prywatności, poufności informacji i poszanowania godności.
- Uczestniczy w kampaniach edukacyjnych podnoszących świadomość i wiedzę, organizowanych przez osoby zajmujące się ochroną prawną na rzecz uchodźców.

Sądy

- Przygotowują tygodniowy rejestr przypadków ze wskazaniem spraw z udziałem uchodźców (jako skarżący lub oskarżeni).
- Zgodnie ze standardowymi procedurami prowadzą postępowanie prawne w przypadkach przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym: przyjmują sprawy, kierują przesłuchaniami i rozprawami, wzywają świadków, wydają orzeczenia i wyroki.
- Uczestniczą w warsztatach i inicjatywach podnoszenia świadomości społecznej organizowanych przez personel do spraw ochrony prawnej.

Opracowanie programu pracy ze sprawcami

Praca ze sprawcami przemocy jest trudna, ale konieczna. Prawa człowieka przysługujące sprawcom – w tym prawo do bezpieczeństwa – muszą być respektowane. Jeśli sprawca jest jednocześnie uchodźcą, zasługuje na ochronę międzynarodową. **Zespół przedstawicieli różnych sektorów powinien opracowywać programy pracy ze sprawcami.**

- Niezbędne są konsultacje z władzami na temat działań podejmowanych w danym kraju w ramach pracy ze sprawcami przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.
- Należy zatrudnić organy bezpieczeństwa oraz policję, a także straż obozu, do pracy ze znanymi sprawcami i monitorowania ich działań.
- Gdy to możliwe, należy odizolować sprawców od reszty społeczności.

Do zapamiętania

Kluczową rolę w opracowywaniu metod wspierania ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą powinna odgrywać społeczność uchodźców.

Program zajęć edukacyjnych i podnoszących świadomość społeczną

- Organizacja kampanii informacyjnych dotyczących przemocy seksualnej, adresowanych do wszystkich członków społeczności.

Stworzenie procedur kierowania po pomoc i rejestracji przypadków przemocy

- Należy stworzyć przejrzysty system kierowania po pomoc w każdym środowisku, tak aby ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą wiedziała, gdzie może uzyskać pomoc i uzyskała ją odpowiednio szybko.

Uprawienie społeczności uchodźców do działania

- Praca ze społecznością jest warunkiem koniecznym opracowania trwałych i skutecznych strategii walki z przemocą.

Zaspokajania potrzeb zdrowotnych/medycznych ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą

- Należy zapewnić łatwo dostępną opiekę zdrowotną, możliwość konsultacji specjalistycznych oraz dalszą opiekę.

Zaspokajanie potrzeb psychospołecznych ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą

- Ofiary przemocy/osoby doświadczone przemocą powinny być traktowane ze współczuciem i troską.

Zapewnienie bezpieczeństwa

- Ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą musi mieć zapewnione bezpieczeństwo po wypadku, a społeczność powinna odegrać kluczową rolę w zapewnieniu jej schronienia.

Procedury prawne/sądowe

- Należy stworzyć system oparty na współpracy z władzami lokalnymi, tak aby ofiary przemocy/osoby doświadczone przemocą, które chcą uzyskać prawne zadośćuczynienie za poniesione w wyniku przestępstwa straty, mogły to zrobić odpowiednio szybko.

Rola i zakres odpowiedzialności innych potencjalnych partnerów

- Pracownicy terenowi, programowi i kadra kierownicza mogą odegrać kluczową rolę w zaspokajaniu potrzeb ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą.

Opracowanie programu pracy ze sprawcami

- Przysługujące sprawcom prawa człowieka, w tym prawo do bezpieczeństwa, muszą być respektowane.

ROZDZIAŁ 5

SZCZEGÓLNA SYTUACJA DZIECI-UCHODźCÓW

Zasady i wskazówki omówione w poprzednich rozdziałach dotyczą także dzieci-uchodźców. Istnieją jednak kwestie szczególne, które należy brać pod uwagę, pracując z dziećmi-uchodźcami. Są one narażone na specyficzne formy przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym: niebezpieczne praktyki tradycyjne, handel ludźmi, prostytucję dziecięcą, przemoc seksualną i wykorzystywanie seksualne w rodzinie, nadużycia i przemoc ze strony osób, które mają swobodny dostęp do dzieci. Pewne grupy dzieci-uchodźców są szczególnie narażone na przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym: dzieci bez opieki i dzieci oddzielone od rodziny, dzieci-żołnierze, młodociani, dzieci upośledzone psychicznie i fizycznie, dzieci pracujące, nieletnie matki, dzieci urodzone przez ofiary gwałtu, chłopcy jako ofiary przemocy/osoby doświadczające przemocą oraz nieletni sprawcy.

Pracując z dziećmi-uchodźcami, należy zapoznać się z Konwencją praw dziecka (1989), która określa szczegółowo standardy ochrony praw wszystkich dzieci. Poza zasadami przewodnimi opisanymi w rozdziale 2, w pracy z dziećmi należy stosować cztery dodatkowe zasady; są to: prawo do życia, odpowiednich warunków życia i rozwoju; najlepsze zabezpieczenie interesu dziecka; zakaz dyskryminacji; oraz współuczestnictwo.

Konwencja praw dziecka definiuje dziecko jako osobę poniżej 18 roku życia, o ile mające zastosowanie ustawodawstwo państwowe nie podaje niższej granicy wieku wejścia w dorosłość. Oznacza to, że zapisy Konwencji obejmują wszystkie osoby do 18 roku życia, chyba że zostanie wykazane, iż w świetle prawa dana osoba jest dorosła.

Dzieci-uchodźcy są szczególnie narażone na przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym z powodu ich dużej zależności od innych, ograniczonej zdolności do zapewnienia sobie ochrony oraz ograniczonej władzy i możliwości uczestnictwa w procesach podejmowania decyzji. Dzieci łatwiej padają także ofiarą wykorzystywania i przymusu, ponieważ mają mniejsze niż dorośli doświadczenie życiowe. Często mogą sobie nawet nie zdawać w pełni sprawy z seksualnej natury określonych zachowań i są niezdolne do wyrażenia na nie świadomej zgody. Ponadto takie czynniki jak pochodzenie etniczne, płeć, zaplecze kulturowe, warunki społeczne i ekonomiczne mogą dodatkowo zwiększyć ryzyko narażenia dzieci-uchodźców na przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym.

Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym rujnuje rozwój oraz zdrowie fizyczne i psychiczne dzieci.

Jak to zostało opisane w rozdziale 1, nadużycia seksualne mogą przybierać różne formy. Wiele z nich dotyczy dzieci. Niektóre akty przemocy na tle płciowym, takie jak niebezpieczne praktyki tradycyjne, są często dokonywane właśnie w okresie dzieciństwa. Osoby dopuszczające się aktów przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wobec dzieci-uchodźców, mogą być im znane, mogą to być budzący zaufanie dziecka opiekunowie lub inne dzieci. Należy zdawać sobie sprawę, że może to zniekształcić perspektywę, z jakiej dziecko postrzega sytuację.

Pracując z dziećmi-uchodźcami, należy zapoznać się z Konwencją praw dziecka. Konwencja szczegółowo opisuje podstawowe prawa człowieka przysługujące dzieciom na całym świecie – także dzieciom-uchodźcom – w tym prawo do ochrony przed nadużyciami i wykorzystywaniem seksualnym. Konwencja obejmuje więc ochroną dzieci nawet w państwach nie będących stroną żadnych umów dotyczących uchodźców. Natomiast Protokół dodatkowy do Konwencji praw dziecka o handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii (2000) reguluje kwestie handlu, sprzedaży i uprowadzania dzieci.

Zasady przewodnie

Poniżej przedstawiono zawarte w Konwencji uniwersalne zasady, które mają szczególne znaczenie podczas pracy z dziećmi-uchodźcami:

- **Prawo do życia, odpowiednich warunków życia i rozwoju.** To prawo musi zostać zagwarantowane przez przyjęcie instrumentów ochrony życia. Zasada „warunków życia i rozwoju” dotyczy nie tylko fizycznego przetrwania i rozwoju dziecka, ale także jego rozwoju umysłowego i emocjonalnego. Przedwczesny związek małżeński, na przykład, stanowi zagrożenie prawa do życia, odpowiednich warunków życia i rozwoju zarówno nieletniej matki, jak i jej dziecka (Art.6 Konwencji).
- **Zakaz dyskryminacji.** Każde dziecko podlegające pod jurysdykcję państwa, niezależnie od płci i statusu imigracyjnego, posiada wszystkie prawa zgodnie z Konwencją. Tym samym zasada ta obejmuje dzieci-uchodźców (Art.2 Konwencji).
- **Najlepsze zabezpieczenie interesu dziecka.** Ta ważna zasada powinna być stosowana zarówno przy podejmowaniu decyzji dotyczących poszczególnych dzieci, jak w ogólnych praktykach i decyzjach dotyczących dzieci jako grupy. Podejmując jakąkolwiek decyzję, która ma wpływ na dziecko, należy wziąć pod uwagę różnorodne potencjalne rozwiązania, przywiązując odpowiednią wagę do najlepszego zabezpieczenia interesu dziecka (Art. 3 Konwencji).
- W procesach decyzyjnych, np. przy rozdzielaniu środków, należy dokładnie przeanalizować wpływ określonych działań na sytuację dzieci. Całość polityki nie musi opierać się na tym, co jest najlepsze dla dzieci, jednak zawsze w przypadku wątpliwości lub konfliktu osoba odpowiedzialna za podjęcie decyzji musi „przede wszystkim uwzględnić jak najlepsze zabezpieczenie interesu dziecka.”
- Definiując interesy dziecka, decydenci muszą brać pod uwagę zarówno standardy obiektywne, które uznaje się za zgodne z interesami dziecka, jak subiektywne opinie, w tym również punkt widzenia dziecka. Określenie najlepszego sposobu zabezpieczenia interesu dziecka bywa często trudne i nie ma tu jednoznacznej i bezdyskusyjnej odpowiedzi. Trzeba wziąć pod uwagę wiele czynników, takich jak wiek, płeć, zaplecze kulturowe, otoczenie i doświadczenia z przeszłości. Każdej interpretacji tej zasady należy jednak dokonywać w

duchu Konwencji i przy należyтым uwzględnieniu opinii ekspertów, biorąc pod uwagę zarówno prawo, jak rozwój dziecka.

- **Współuczestnictwo.** Ta zasada jest ważna, ponieważ podkreśla, że dzieci mają prawo głosu przy podejmowaniu decyzji dotyczących ich życia, a ich punkt widzenia powinien być „należyście rozpatrzone.” Tę zasadę należy stosować w procedurach azylowych, w planowaniu życia poszczególnych dzieci oraz przy opracowywaniu programów pomocy (Art. 12 Konwencji). Im starsze jest dziecko, tym większą wagę należy przykładać do jego opinii przy podejmowaniu decyzji, które wpłyną na jego życie.

Wszystkie zasady przewodnie są istotne dla określenia najlepszego zabezpieczenia interesu dziecka w danej sytuacji. W niektórych przypadkach interes dziecka nie jest zgodny z wyrażanymi przez dziecko chęciami i opiniami – wówczas powinien przeważać.

Patrz także:

- *Action for the Rights of Children (ARC) Foundations: International Legal Standards* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children 2002),
- *UNHCR Resettlement Handbook* (UNHCR, 2002),
- *Action for the Rights of Children (ARC) Foundations: Child and Adolescent Development* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children, 2001),
- *Action for the Rights of Children (ARC) Critical Issues: Abuse and Exploitation* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children, Revised 2002),
- *Action for the Rights of Children (ARC) Foundations: Resettlement* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children, 1999),
- *Refugee Children: Guidelines on Protection and Care* (UNHCR, 1994),
- *Konwencja praw dziecka* (1989).

Dzieci-uchodźcy szczególnie narażone na przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym:

- dzieci bez opieki i dzieci oddzielone od rodziny;
- dzieci w aresztach i ośrodkach strzeżonych;
- małoletni żołnierze;
- młodociani;
- dzieci upośledzone psychicznie lub fizycznie;
- dzieci pracujące;
- nieletnie matki;
- dzieci urodzone w wyniku gwałtu;
- chłopcy – ofiary przemocy/osoby doświadczające przemocą,
- dzieci – sprawcy przemocy.

Dzieci bez opieki i dzieci oddzielone od rodziny

Zamiast słowa „sierota” należy używać pojęć „dziecko bez opieki” i „dziecko oddzielone od rodziny”. Według UNHCR, dziecko jest sierotą tylko wtedy, gdy została potwierdzona śmierć obojga rodziców. Określenie dziecka jako „sieroty” wymaga szczegółowej weryfikacji i raczej zachęca do adopcji dziecka, niż do skupienia się na poszukiwaniu rodziny i zwiększeniu wsparcia ze strony wspólnoty.

- Dzieci-uchodźcy bez opieki i oddzielone od rodziny są w większym stopniu narażone na wykorzystanie seksualne, nadużycia, wcielenie do wojska, uprowadzenie, stanie się przedmiotem handlu i zatrzymanie, ponieważ często nie mają zaufanej osoby dorosłej, która mogłaby je chronić i im pomagać. W sytuacjach kryzysowych dzieci-uchodźcy, nawet jeśli mieszkają z członkiem rodziny i pozostają pod opieką osoby dorosłej, są narażone na ryzyko podobne do tego, które grozi dzieciom pozbawionym opieki.
- Należy pamiętać, że grupa dzieci bez opieki i oddzielonych od rodziny obejmuje także dzieci utrzymujące rodziny i sytuacje, gdy starsze rodzeństwo opiekuje się młodszym.
- Dzieci osierocone z powodu AIDS także należą do grupy dzieci bez opieki i oddzielonych od rodziny. Zanim zostanie sierotą, takie dziecko musi opiekować się umiającym rodzicem. Często wiąże się to z podjęciem obowiązków osoby dorosłej, porzuceniem szkoły i opieką nad rodzeństwem. Dzieci osierocone z powodu AIDS, zwłaszcza dziewczynki, są często społecznie marginalizowane i stygmatyzowane; odmawia im się również równoprawnego dostępu do usług oferowanych innym uchodźcom. Dlatego są narażone na szczególne ryzyko przemocy seksualnej i wykorzystywania. Liczba dzieci osieroconych z powodu AIDS rośnie, toteż istnieje duże prawdopodobieństwo, że wzrośnie także liczba dzieci zmuszonych do uprawiania prostytucji, pracy „na ulicy” lub do świadczenia prac domowych.

Dzieci w aresztach i ośrodkach strzeżonych

Dzieci, które zostały zatrzymane lub w inny sposób pozbawione wolności, są szczególnie narażone na przemoc seksualną i nadużycia. Należy je traktować w taki sposób, aby zostały spełnione ich potrzeby wynikające z wieku.

Do przemocy seksualnej dochodzi w wielu zakładach zamkniętych i więzieniach, zwłaszcza gdy w celi przebywa więcej niż jedna osoba. W tych warunkach dzieci mogą stać się obiektem przemocy ze względu na ich szczególne cechy, na przykład w wyniku przekonania, że nie są zarażone HIV/AIDS, lub z powodu wartości przypisywanej w wielu kulturach dziewictwu. Dlatego konieczne jest odseparowanie zatrzymanych dzieci od dorosłych, o ile nie zostanie stwierdzone, że nie leży to w interesie dziecka.

Dzieci-żołnierze

Dzieckiem-żołnierzem jest każda osoba poniżej 18 roku życia, która należy do sił zbrojnych niezależnie od zadań, jakie wykonuje, oraz osoby towarzyszące takim grupom w celu innym niż jedynie pozostanie przy członku rodziny, oraz dziewczęta rekrutowane w celu świadczenia usług seksualnych i przymusowych małżeństw.

Raport Sekretarza Generalnego ONZ dla Rady Bezpieczeństwa, 2000

Dzieci-uchodźcy zostają żołnierzami w różny sposób: niektóre dostają się do wojska w ramach poboru, inne są do tego zmuszane, niektóre idą do wojska, aby przeżyć lub ochronić rodzinę, podczas gdy inne uprowadza się przemocą, w tym dziewczęta rekrutowane w celu świadczenia usług seksualnych.

Forma naboru do wojska przybiera różne formy w zależności od płci: chłopcy są wykorzystywani w walce i innych działaniach mi-

litarnych, podczas gdy dziewczęta padają na ogół ofiarą niewolnictwa seksualnego lub są zmuszane do pracy.

Dzieci znajdujące się w strefie konfliktu zbrojnego lub w pobliżu tej strefy oraz dzieci bez opieki i oddzielone od rodziny są jeszcze bardziej narażone na wcielenie do wojska przez siły państwowe lub niepaństwowe. UNHCR występuje przeciwko instytucji poboru wojskowego. Przemoc seksualna wobec chłopców, a przede wszystkim dziewcząt, w trakcie ich służby wojskowej, może mieć znaczące konsekwencje społeczno-kulturowe – może owocować zmniejszeniem prawdopodobieństwa połączenia rodziny lub utratą zdolności do reintegracji społecznej po demobilizacji. Dzieci, szczególnie dziewczęta, często pomijają się w formalnych procedurach demobilizacji; należy wzywać do zmiany tych praktyk.

Młodociani

Definicja terminu „młodociany” może różnić się w zależności od kultury i należy ją dostosować do sytuacji uchodźców. Przyjęcie przez osobę młodocianą roli i obowiązków dorosłego także wynika z norm kulturowych i sytuacji uchodźców.

Potrzeby młodocianych w zakresie ochrony i pomocy nie są być może tak oczywiste jak potrzeby dzieci, mają jednak kluczowe znaczenie, ponieważ młodociani są szczególnie narażeni na przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym, a ich potrzeby często nie są należycie zaspokajane. Młodociani, zwłaszcza dziewczęta, są bardziej narażeni na ryzyko przemocy i wykorzystywania seksualnego, ponieważ sprawcy często uważają ich za wolnych od chorób przenoszonych drogą płciową. Dlatego młodociane dziewczęta i chłopcy są narażeni na zarażenie wirusem HIV/AIDS i innymi chorobami przenoszonymi drogą płciową. W wyniku gwałtu dziewczęta mogą zajść w niepożądaną i często potencjalnie zagrożoną ciążę. Młodociani mają też gorszy dostęp niż dorośli do informacji na temat ochrony zdrowia reprodukcyjnego, ponieważ przekazy na ten temat nie są adresowane do nich.

Dzieci upośledzone umysłowo i fizycznie

Rodziny często „ukrywają” dzieci upośledzone umysłowo i/lub fizycznie. Stają się one „niewidzialne”, tracą dostęp do istniejących struktur wsparcia. Marginalizowane, bywa, że niezdolne do ucieczki, są bardziej narażone na przemoc seksualną. Dzieci te wymagają szczególnej uwagi podczas planowania działań zapobiegających i przeciwdziałających przemocy i wykorzystywaniu seksualnemu.

Dzieci pracujące

Dzieci pracujące w domu i/lub mieszkające na ulicy („dzieci ulicy”) mogą być szczególnie narażone na przemoc i wykorzystywanie seksualne. Dzieci bez opieki i oddzielone od rodziny oraz dzieci wychowujące się w gospodarstwach domowych pozbawionych osoby dorosłej mogą znaleźć się w sytuacji zmuszającej je do podjęcia płatnej pracy. Pracodawcy, którzy kupują dzieci do pracy (praca przymusowa) mają nad nimi ogromną władzę, co zwiększa ryzyko przemocy i wykorzystywania.

Nieletnie matki

W pracy z nieletnimi matkami bardzo ważne jest stałe zachowanie postawy wolnej od osądów.

Nieletnie matki są narażone na ryzyko wykorzystywania seksualnego z powodu ubóstwa, gdy nie są w stanie zaspokoić podstawowych potrzeb własnych i dziecka. Nieletnie matki i dziewczęta, które zaszły w ciążę w wyniku przemocy i/lub wykorzystywania seksualnego, mogą być narażone na izolację, dyskryminację i stygmatyzację oraz pozbawione dostępu do podstawowych usług. Wszystkie te czynniki potęgują ryzyko ponownego wystąpienia aktów przemocy i wykorzystywania seksualnego wobec nich. Nieletnim matkom należy umożliwić powrót do szkoły i innych zajęć społeczno-ekonomicznych, które zapobiegą ich dalszemu narażeniu na różne formy przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

Dzieci urodzone w wyniku gwałtu

Dzieci urodzone w wyniku gwałtu mogą być źle traktowane, a nawet zostać porzucone przez matki i rodziny. Dzieci te są szczególnie narażone na przemoc i wykorzystywanie, należy więc sprawować nad nimi szczególną ochronę oraz upewnić się, że rodzina i społeczność nie stygmatyzują dziecka ani matki. Gdy dziecko zostało odrzucone, jest zaniechane lub traktowane niewłaściwie, można wziąć pod uwagę umieszczenie go w rodzinie zastępczej, a następnie adopcję.

Chłopcy jako ofiary przemocy/osoby doświadczające przemocą

Przemoc seksualna wobec chłopców jest niedostrzegana, zbyt rzadko zgłaszana; nie jest też odpowiednio zwalczana. Z powodu ograniczeń kulturowych, mitów i tabu związanych z homoseksualnością i/lub ogromnym wstydem, chłopcy nawet rzadziej niż dziewczęta zgłaszają przypadki przemocy seksualnej. Zdarza się, że we wspólnotach nie przyjmuje się do wiadomości takich faktów lub przyjmuje je z oporami; chłopcy mogą wówczas sądzić, że powinni w milczeniu „przetrawić” to, co się stało.

Dzieci – sprawcy

Również dzieci mogą być sprawcami przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, ponieważ tak jak dorośli czerpią korzyści z nierównych relacji władzy w swoim środowisku. Przymuszanie niechętnej dziewczynki lub chłopca do aktu seksualnego jest formą przemocy seksualnej. Niezależnie od chęci młodsze dziecko nie jest w stanie zrozumieć tego, co się dzieje, i nie może wyrazić świadomej zgody. To także przypadki przemocy seksualnej.

W tym kontekście należy brać pod uwagę zarówno traumatyczne przeżycia ofiary, jak konieczność resocjalizacji sprawcy. Jednocześnie sprawca także może być ofiarą przemocy i wykorzystywania seksualnego. Ma prawo uzyskać pomoc i wsparcie. Większość sprawców doświadczyło w przeszłości przemocy seksualnej. Nie jest jednak prawdą, że większość ofiar staje się następnie sprawcami przemocy seksualnej wobec dzieci. Osoby dopuszczające się przemocy seksualnej w wieku młodocianym, nie robią tego po osiągnięciu dorosłości, o ile uzyskają pomoc w młodszym wieku.

Młodociani przestępcy muszą być chronieni przed przemocą w czasie pobytu w więzieniu. Można to osiągnąć dzięki szybkim przesłuchaniom i stałemu monitorowaniu. Należy także pomóc im w resocjalizacji psychospołecznej. Promocji i skutecznego wcielania w życie wymagają prawa i procedury zapewniające właściwą ochronę młodocianych przestępców.

Patrz także:

- *Inter-Agency Guiding Principles on Unaccompanied and Separated Children* (Inter-Agency, 2003),
- *Action for the Rights of Children (ARC) Critical Issues: Separated Children* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children Revised 2002),
- *Action for the Rights of Children (ARC) Critical Issues: Disability* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children 2001),
- *Action for the Rights of Children (ARC) Critical Issues: Child Soldiers* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children 2000),
- *Protokół dodatkowy do Konwencji praw dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne* (2000),
- *Revised Guidelines on Applicable Criteria and Standards Relating to the Detention of Asylum-Seekers* (UNHCR, 1999),
- *Inter-Agency Field Manual on Reproductive Health in Refugee Situations* (Inter-Agency, 1999),
- *Statut rzymski Międzynarodowego Trybunału Karnego* (1998),
- *Refugee Children: Guidelines for Protection and Care* (UNHCR, 1994),
- *Protokół dodatkowy do Konwencji genewskiej z roku 1949 dotyczącej ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych* (1977).

Formy przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wobec dzieci

Dzieci mogą być ofiarami przemocy/osobami doświadczonymi przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym w większości form opisanych w rozdziale 1. Szczególnie często padają jednak ofiarą następujących form przemocy:

- niebezpieczne praktyki tradycyjne;
- handel ludźmi;
- prostytutka dziecięca;
- przemoc seksualna w rodzinie;
- wykorzystywanie seksualne, molestowanie i przemoc ze strony osób mających stały kontakt z dziećmi.

Niebezpieczne praktyki tradycyjne

Należy zachęcać społeczność uchodźców do stosowania tradycyjnych praktyk, jeśli są korzystne, ponieważ jest to sposób zachowania tożsamości i kultury. Jednak niektóre praktyki tradycyjne niosą zagrożenie dla zdrowia, dobra i rozwoju dzieci. Społeczność międzynarodowa potępiała te praktyki z powodu ogromnego ryzyka zdrowotnego, które się z nimi wiąże oraz dlatego, że naruszają różne prawa człowieka. Niebezpieczne praktyki tradycyjne często dokonywane są w dzieciństwie, gdy dziecko nie może się im przeciwstawić. Mają one duży wpływ na życie dzieci,

zwłaszcza dziewczynek; są to: okaleczanie kobiecych narządów płciowych, małżeństwa zawierane przed osiągnięciem dorosłości, preferencyjne traktowanie synów, przemoc związana z przymusem wniesienia posagu, wymuszone związki małżeńskie (np. po dokonaniu gwałtu) i wiara w czarownictwo (np. wiara, że stosunki seksualne z dzieckiem przyniosą korzyści rodzinie).

Handel ludźmi

Dzieci-uchodźcy, zwłaszcza dzieci bez opieki i oddzielone od rodziny, są narażone na stanie się przedmiotem handlu w wyniku przymusu lub wprowadzenia w błąd, często w celu dochodowej eksploatacji seksualnej. Handel dziećmi oznacza nabór, transport, przesyłanie, ukrywanie lub odbiór dziecka w celu eksploatacji. Nie jest konieczne wykazanie, że w tym celu użyto siły, wprowadzenia w błąd lub przymusu.

Protokół w sprawie przeciwdziałania, zwalczania i karania handlu ludźmi, zwłaszcza kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję ONZ w sprawie międzynarodowej przestępczości zorganizowanej (2000) wyklucza możliwość wyrażenia „zgody” na handel przez osobę poniżej 18 roku życia. Często handel obejmuje udzielenie zapłaty lub korzyści w celu uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad dzieckiem. Dzieci będące przedmiotem handlu mogą być narażone na niebezpieczeństwo po ucieczce i/lub po powrocie, włącznie z odwetem lub zemstą ze strony handlarzy, na ponowne sprzedanie, na karę fizyczną lub dalsze pozbawienie wolności, ostracyzm społeczny lub izolację od rodziny bądź głęboką dyskryminację.

Prostytucja dziecięca

Prostytucja dziecięca oznacza wykorzystanie dziecka do aktów seksualnych za wynagrodzeniem. Oferowanie, uzyskanie, zdobycie lub dostarczenie dziecka do celu prostytucji powinno być w całości ujęte w prawie karnym danego państwa. Prostytucja dziecięca to z definicji wyzysk seksualny. Dzieci-uchodźcy wykorzystywane do celów prostytucji są też narażone na dalszą przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym.

Ubóstwo i nierówności społeczne podnoszą ryzyko narażenia dzieci-uchodźców na wykorzystywanie seksualne, zwłaszcza na prostytucję. Dzieci, szczególnie dziewczynki, są bezbronni, ponieważ ich dziewczęctwo, domniemana niewinność i niedojrzałość fizyczna mogą być szczególnie cenione przez sprawców.

Przemoc seksualna w rodzinie

Przemoc i wykorzystywanie dzieci w rodzinie to złożony problem, ponieważ sprawcą jest osoba odpowiedzialna za ochronę i opiekę nad dzieckiem, w wielu przypadkach jest to krewny płci męskiej, który nie wywiązuje się z tych obowiązków. Przemoc seksualna w rodzinie jest niemal zawsze postrzegana jako sprawa prywatna, w którą nie należy angażować osób obcych, co sprawia, że dziecko, które padło ofiarą przemocy, zostaje obarczone winą i doświadcza dalszej przemocy. Nie istnieje żadne kompleksowe rozwiązanie pasujące do wszystkich sytuacji, jednak konieczne jest stworzenie systemu ochrony dzieci obejmującego identyfikację przypadków przemocy, poufność zgłoszeń, włączenie w program pracowników służby zdrowia, nauczycieli i przywódców społecznych oraz monitorowanie podobnych przypadków. Przydatna lub nawet niezbędna

może się okazać współpraca z rodzicem nie dopuszczającym się przemocy wobec dziecka i usunięcie sprawcy przemocy z gospodarstwa domowego na czas dochodzenia.

Nawet w sytuacji, gdy nie padają bezpośrednio ofiarą przemocy, dzieci z rodzin, w których co najmniej jedna z osób padła ofiarą przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym borykają się z trudnościami. Stan emocjonalny i psychiczny dziecka, które jest świadkiem tak gwałtownych zdarzeń, jest zagrożony, toteż należy zapewnić mu opiekę odpowiedniej poradni. Ponadto traumatyczne wydarzenia mogą naruszać zdolność dorosłego do opieki nad dziećmi, dlatego też rodzice i dzieci w rodzinie dotkniętej przemocą powinni być dokładnie monitorowani.

Wykorzystywanie seksualne, nadużycia i przemoc ze strony osób mających stały kontakt z dziećmi

Kiedy osoby spoza najbliższej rodziny mają nieograniczony dostęp do dzieci w warunkach izolacji, może dojść do wykorzystywania, nadużyć i przemocy seksualnej. Mogą to być nauczyciele, katecheci, wychowawcy, pracownicy organizacji humanitarnych i inne osoby, mające kontakt z dziećmi w szkołach, podczas zajęć pozaszkolnych, religijnych, sportowych, w ośrodkach opieki itp. Pierwszym ważnym krokiem jest zidentyfikowanie potencjalnych źródeł zagrożenia. Programy z nimi związane mogą obejmować: ścisłą kontrolę pracowników i wolontariuszy, ograniczenie możliwości spędzania czasu z dziećmi bez obecności innych osób dorosłych, ścisły monitoring i kontrolę, korzystanie z budynków o dobrej widoczności wszystkich pomieszczeń i większe zaangażowanie rodziców w działania.

Patrz także:

- *Action for the Rights of Children (ARC) Critical Issues: Abuse and Exploitation* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children, Revised 2002),
- *Choose With Care* (ECPAT, Australia 2001),
- *Protokół dodatkowy do Konwencji praw dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii* (2000),
- *Konwencja w sprawie zakazu i natychmiastowego przeciwdziałania najgorszym formom pracy dzieci, C 182* (1999),
- *Deklaracja ONZ w sprawie eliminacji wszystkich form dyskryminacji kobiet* (1994).

Szczególne okoliczności wymagające rozważenia przy zapobieganiu przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wobec dzieci

Poza stosowaniem strategii zapobiegania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym opisanych w rozdziale 3, należy przeprowadzić analizę szczególnej sytuacji przemocy wobec dziecka. Pomoże to zidentyfikować specyficzne obszary zagrożenia, środki przeciwdziałania i umożliwi opracowanie wielosektorowej strategii. Należy również przeanalizować i wzmocnić rolę społeczności uchodźców w ochronie dzieci.

Zmiana norm społeczno-kulturowych

STRATEGIA:

Opracowanie kampanii informacyjnych, edukacyjnych i komunikacyjnych (IEK)

- Kampanie podnoszące świadomość w zakresie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wobec dzieci należy przygotować na podstawie Konwencji praw dziecka i dwu Protokołów dodatkowych do niej. Muszą być adresowane do wszystkich zaangażowanych partnerów, włącznie ze społecznością uchodźców i siłami wojskowymi oraz siłami pokojowymi.
- Przekaz powinien odnosić się do tradycyjnych norm i wartości związanych z ochroną dzieci zawsze, gdy takie istnieją. Jednocześnie musi on podważać powszechne uprzedzenia i stereotypy płci (np. dotyczące chłopców jako ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą). Wszelkie inicjatywy mające na celu zwalczanie przemocy powinny wynikać z dokładnego zrozumienia lokalnych norm, zwyczajów i tabu związanych z zachowaniami seksualnymi.
- Kampanie informacyjne na temat zdrowia, „bezpiecznego seksu” i zarażenia HIV/AIDS mogą przyczynić się do obalenia mitów pokutujących wśród uchodźców, takich jak wiara, że stosunek seksualny z dziewicą uzdrawia nosicieli HIV/AIDS. Kampanie te należy adresować do mężczyzn i chłopców.
- Strategie zapobiegania niebezpiecznym praktykom tradycyjnym nieuchronnie zderzają się z silnie utrwalonymi normami kulturowymi – muszą być one uwzględnione w planowaniu działań. Konieczne jest dokładne zrozumienie natury i skali określonej praktyki, jej korzeni i skutków społecznych. Działania edukacyjne i informacyjne skoncentrowane na nadzwyczaj szkodliwych skutkach dla zdrowia i rozwoju dzieci mają większą szansę powodzenia niż programy skupione na aspektach prawnych lub prawach człowieka; wszystkie działania należy jednak kierować zarówno do mężczyzn, jak do kobiet pełniących rolę przywódców religijnych w społeczności uchodźców, a także do tradycyjnych przywódców, starszyny plemiennej, przywódców politycznych, tradycyjnych akuserek, innych pracowników służby zdrowia, a także do dzieci, mężczyzn i kobiet należących do społeczności uchodźców. Należy wspierać grupy lokalne podważające słuszność niebezpiecznych praktyk tradycyjnych, ponieważ to one mogą zainicjować i poprowadzić działania prowadzące do eliminacji tych praktyk we wspólnocie. Trzeba też wskazać alternatywne źródła dochodu dla osób wykonujących podobne praktyki i pod żadnym pozorem nie podważać szacunku, jakim są otaczane. W tym kontekście istotną rolę odgrywa też edukacja dziewcząt i kobiet, ponieważ występowanie niebezpiecznych praktyk tradycyjnych ma związek z analfabetyzmem.

STRATEGIA:

Współuczestnictwo dzieci i młodzieży

Należy zachęcać dzieci-uchodźców do uczestnictwa w planowaniu i realizacji programów dotyczących wykorzystywania seksualnego, nadużyć i przemocy. Gdy to możliwe, po starannym rozpatrzeniu interesu dziecka, dzieci-ofiary przemocy/osoby doświadczone przemocą można zaprosić do dyskusji lub do udziału w pracach.

STRATEGIA:**Praca z chłopcami**

Głównym celem pracy z chłopcami jest uświadomienie im i objaśnienie, że dziewczęta mają równe prawa. Podejmowane działania mogą polegać na np. ułatwianiu siostrze dostępu do edukacji oraz promowaniu pozytywnych postaw i szacunku wobec dziewcząt w szkole i podczas zabawy.

Odbudowa tradycyjnych systemów wsparcia na poziomie rodziny i wspólnoty lokalnej**STRATEGIA:****Zapewnienie dostępu do edukacji**

Zapewnienie wszystkim dzieciom-uchodźcom dostępu do edukacji na podstawowym poziomie, a gdy to możliwe – także średnim i zawodowym pomoże ograniczyć ryzyko ich wykorzystania. Przydatne są także specjalne programy adresowane do dziewcząt, które nie ukończyły szkoły. Edukowanie dzieci na temat ich praw, dokonywane przez różne formy kształtowania umiejętności społecznych i życiowych, pomoże młodym ludziom dokonywać w życiu lepszych wyborów i uchronić się przed wykorzystaniem. Aktywnie należy propagować równoprawne uczestnictwo dziewcząt w życiu szkolnym. Nabór i zarządzanie kadrą nauczycielską i szkoleniową powinny się odbywać z udziałem społeczności; wskaże ona osoby darzone zaufaniem (nie należy zapominać, że nauczyciele także mogą dopuścić się przemocy seksualnej). Należy również promować zatrudnianie kobiet jako nauczycielek. Starannie dobrani wychowawcy powinni prowadzić stały monitoring dzieci, pozwalający stwierdzić, czy nie są ofiarami przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Dziewczętom należy zapewnić odpowiednią odzież i artykuły higieny osobistej. Z kolei zakładanie klubów oferujących zajęcia pozaszkolne dla dziewcząt przyczynia się do tworzenia grup wsparcia i doradztwa w środowisku rówieśniczym.

Poprawa systemu odpowiedzialności zawodowej**STRATEGIA:****Ocena osób mających dostęp do dzieci-uchodźców**

Ocena wiedzy, postaw i zachowań wszystkich osób, które mają kontakt z dziećmi-uchodźcami, pozwala na wykrycie przypadków wykorzystywania dzieci w niespodziewanych sytuacjach, na przykład w szkołach i ośrodkach opieki. Szkolenie personelu i monitorowanie jego pracy to ważne elementy każdej strategii zapobiegawczej.

Projekt skutecznej sieci usług i zaplecza technicznego

STRATEGIA:

Rejestracja wszystkich dzieci

Rejestracja i dokumentacja, włącznie z rejestracją urodzeń, jest niezbędna każdemu uchodźcy, a zwłaszcza dzieciom bez opieki i oddzielnym od rodziny, ponieważ posiadanie dokumentów jest warunkiem uzyskania praw i dostępu do usług. Rejestracja pomaga także identyfikować i monitorować grupy szczególnie narażone na ryzyko, wspierać dostęp młodocianych do wymiaru sprawiedliwości, zapobiegać naborowi do wojska oraz odstraszyć handlarzy ludźmi.

STRATEGIA:

Zapewnienie dostępu do usług

Należy upewnić się, że dzieci mają taki sam dostęp do racji żywnościowych i usług jak reszta społeczności oraz rozważyć możliwość zapewnienia im dodatkowego wsparcia, na przykład, przez budowę specjalnych schronisk dla rodzin, w których dziecko jest głową rodziny.

STRATEGIA:

Poszukiwanie rodzin

Potrzeby dzieci pozbawionych opieki i oddzielonych od rodzin powinny być zaspokajane przez poszukiwanie ich rodzin, zapewnienie im właściwych i odpowiednio monitorowanych form opieki tymczasowej oraz łączenie rodzin, jeśli leży to w interesie dziecka.

STRATEGIA:

Włączenie dzieci w planowanie, opracowanie i realizację działań

Dzieci-uchodźcy, zwłaszcza młodociani, powinny mieć prawo głosu podczas projektowania obozu/osiedla, w tym lokalizacji szkoły i obszarów rekreacyjnych, oraz w planowaniu przydziału mieszkań i innych istotnych programów i działań.

Patrz także:

- *Action for the Rights of Children (ARC) Critical Issues: Abuse and Exploitation* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children Revised, 2002),
- *Action for the Rights of Children (ARC) Foundations: Community Mobilisation* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children 2001),
- *Action for the Rights of Children (ARC) Critical Issues: Separated Children* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children, Revised 2002),
- *Action for the Rights of Children (ARC) Foundations: Situation Analysis* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children, 1999),
- *Zalecenie Komitetu Wykonawczego UNHCR w sprawie rejestracji uchodźców i osób starających się o status uchodźcy nr 91 (LII) (2001).*

Szczególne okoliczności zwalczania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wobec dzieci

Zwalczanie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym powinno obejmować działania i pomoc opisane w rozdziale 4. Dodatkowe zagadnienia, które należy wziąć pod uwagę podczas pracy z dziećmi, zostały też omówione w publikacji *Action for the Rights of Children, Critical Issues: Abuse and Exploitation* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children, 2001).

Rozpatrzenia wymaga kwestia najlepszego zabezpieczenia interesu dziecka. Dzieci, które są ofiarami przemocy/osobami doświadczonymi przemocą seksualną potrzebują szybkiego dostępu do opieki medycznej i psychologicznej. Mogą też potrzebować dostępu do usług prawnych. Wszelkie działania powinny wynikać z zasady najlepszego zabezpieczenia interesu dziecka. Znaczącą rolę w określeniu tego, co leży w najlepiej pojętym interesie dziecka, odgrywają odczucia i opinie wyrażane przez dziecko.

Opracowanie przyjaznych dzieciom procedur kierowania po pomoc, rejestracji przypadków przemocy, monitorowania i oceny

Przyjazne dzieciom, przejrzyste i szeroko rozpropagowane procedury rejestracji przypadków przemocy, zarządzane przez doświadczony i profesjonalny personel i/lub uchodźców mają kluczowe znaczenie dla dobra dziecka. Nie należy tworzyć odrębnych procedur zgłaszania przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wobec dzieci, ale włączyć je do ogólnych procedur związanych z innymi naruszeniami praw dziecka. Konieczne jest monitorowanie sytuacji dzieci szczególnie zagrożonych, takich jak dzieci pozbawione opieki i oddzielone od rodzin, którym przydzielono tymczasowego opiekuna zastępczego, dzieci znajdujące się w rodzinach zastępczych, dzieci ulicy, dzieci zatrzymane, nieletnie matki i dzieci niepełnosprawne.

Przeprowadzenie wywiadu z dzieckiem

Osoba przeprowadzająca wywiad z dzieckiem powinna dysponować bardzo wysokim poziomem umiejętności i doświadczenia, być zdolna do opanowania emocji i zachęcenia dzieci do mówienia o niezwykle trudnych dla nich sprawach. Konieczne jest zrozumienie kultury dziecka; dlatego też najlepiej, gdy osoby pracujące z dziećmi-uchodźcami dzielą z nimi język i zaplecze kulturowe.

Zasadniczo zaleca się, aby wywiad prowadziły osoby tej samej płci co dziecko. Jednak określając płeć prowadzącego wywiad, należy też wziąć pod uwagę czynniki kulturowe i społeczne. W wielu społecznościach, na przykład, chłopcy nie są w stanie rozmawiać z mężczyznami o przemocy homoseksualnej, łatwiej będzie im opowiedzieć o takich przeżyciach kobiecie.

Zapewnienie bezpiecznego otoczenia

Należy wyraźnie określić, kto powinien być obecny podczas wywiadu i badania. Możliwe, że sprawcą jest członek rodziny dziecka, nawet jeśli ono samo temu zaprzecza. Niekiedy lepiej, aby rodzic czy opiekun poczekał na zewnątrz podczas przeprowadzania wywiadu i badań; dziecku powinna wówczas towarzyszyć inna, niezależna i godna zaufania osoba. Należy zapytać dziecko, jeśli jest same, czy chce, aby podczas wywiadu obecny był rodzic lub opiekun, i uszanować jego wolę. Dalsze wskazówki można znaleźć w rozdziale „Interviewing Skills and Preparing and Conducting an Interview” w opracowaniu *Working with Unaccompanied Children: A Community-Based Approach*.

Warto pamiętać, że istnieją różne sposoby pozyskania informacji od dziecka, takie jak zabawa, opowiadanie historii, działania teatralne, rysowanie. Ich stosowanie wymaga umiejętnej obserwacji i analizy ze strony specjalistów lub odpowiednio przeszkolonego personelu.

- Należy usiąść na poziomie wzroku dziecka i utrzymywać z nim kontakt wzrokowy (o ile nie jest to niezgodne z kulturą dziecka).
- Należy zapewnić dziecko, że nie zrobiło nic złego, i dołożyć wszelkich starań, aby zachować jego fizyczną nietykalność.
- Należy się przedstawić (oraz przedstawić tłumacza) i wytłumaczyć dokładnie, o co chodzi w rozmowie, jakiego rodzaju pytania będą zadawane i dlaczego. Zmniejszy to ryzyko niewłaściwej interpretacji i lęku ze strony dziecka, które mogłyby wpłynąć na udzielane przez nie odpowiedzi.
- Dziecko musi zostać poinformowane, że na każde pytanie może odpowiedzieć „Nie wiem”, i że może również zadawać pytania.
- Należy zapytać o kilka kwestii neutralnych – o szkołę, przyjaciół, z kim dziecko mieszka, co najbardziej lubi robić – i pozwolić dziecku mówić przez kilka minut. Dzięki temu poczuje się bardziej odprężone, a osoba prowadząca wywiad będzie mogła zaobserwować jego sposób komunikacji.
- Jeśli dziecko nie jest w stanie mówić o jakimś wydarzeniu, ale może udzielić odpowiedzi na inne pytania, należy odejść na jakiś czas od trudnego tematu.
- Należy być cierpliwym, dostosować się do tempa dziecka.
- Pytania powinny mieć charakter otwarty, tak aby dziecko opowiedziało o zdarzeniu własnymi słowami. Pytania, na które można odpowiedzieć jedynie „tak” lub „nie” należy zadawać wyłącznie w celu wyjaśnienia szczegółów.
- Należy umieć rozpoznać granice wytrzymałości dziecka.
- Wywiad powinien zostać zakończony rozmową na temat zwykłych wydarzeń dnia codziennego, aby dziecko odzyskało poczucie bezpieczeństwa.

Zaspokajania potrzeb zdrowotnych/medycznych ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą

NIGDY nie wolno stosować przymusu, presji ani siły w stosunku do przestraszonego, opierającego się dziecka, aby przeprowadzić do końca wywiad lub badanie. Presja, użycie siły, przymus i manipulacja stanowią zwykle element przemocy seksualnej; zastosowane przez osoby próbujące udzielić dziecku pomocy, jedynie zwiększą jego strach i pogłębią negatywne skutki psychologiczne przemocy.

Poza stworzeniem wrażenia bezpieczeństwa opartego na zaufaniu, należy przygotować dziecko do badania i zachęcić je do zadawania pytań na temat wszystkiego, czego nie rozumie, w każdej chwili podczas badania. Odpowiednie przygotowanie sytuacji sprawia, że dziecko najczęściej jest w stanie się uspokoić i uczestniczyć w badaniu.

Dziecko może odczuwać ból i z tego powodu nie jest w stanie się odprężyć. Należy mu wytłumaczyć, na czym polega badanie, używając zrozumiałych pojęć.

Dobrze jest użyć lalki lub innej zabawki, na której można zademonstrować określone procedury i działania. Należy pokazać dziecku sprzęt/materiały, takie jak rękawiczki, waciki itp., i pozwolić mu użyć ich do zabawy z lalką.

Dziewczynki, które padły ofiarą przemocy, mogą cierpieć na dolegliwości zdrowotne związane z dokonaną na własną rękę aborcją, niepożądaną ciążą i poronieniami. Mogą też mieć własne dzieci, a tym samym wymagać szczególnej opieki. Dzieci-ofiary przemocy/osoby doświadczające przemocą, które zostały zdemobilizowane z sił zbrojnych, mogły też zostać zarażone chorobami przenoszonymi drogą płciową, w tym HIV i AIDS.

Dziewczęta, które przeszły zabieg okaleczenia narządów płciowych, wymagają szczególnej opieki, zwłaszcza w okresie ciąży, porodu i połogu.

Nieletnim matkom należy zapewnić odpowiednie wsparcie medyczne i psychologiczne przed porodem i po nim, włącznie z przekazaniem informacji dotyczących wychowania dziecka.

Zaspokajanie potrzeb psychospołecznych ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą

Zaspokojeniem potrzeb psychospołecznych dziecka musi się zająć profesjonalista przygotowany do pracy z dziećmi. Najlepiej gdyby była to osoba o takim samym pochodzeniu etnicznym jak dziecko, a przynajmniej o wysokim stopniu umiejętności komunikacji z członkami innych kultur. Zadaniem tej osoby może być terapia dziecka lub doradztwo wobec tych członków rodziny i wspólnoty, którzy zajmą się następnie psychospołecznym wsparciem dziecka. Rehabilitacja dzieci, które padły ofiarą przemocy/doświadczły przemocą, w tym dzieci wcielonych uprzednio do wojska, wymaga szczególnej troski. Programy przyspieszonego nauczania to kluczowa metoda umożliwienia ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą opanowania skutków przemocy i zapewnienia sobie przyszłości.

Konieczne może się także okazać zapewnienie dodatkowego wsparcia psychicznego nieletnim matkom, zwłaszcza udzielenie pomocy w powrocie do szkoły i znalezieniu pracy zarobkowej, która pozwoli na zaspokojenie podstawowych potrzeb matki i dziecka, nawet jeśli nadal mieszka z rodziną lub w pobliżu rodziny. Inni członkowie rodziny będą potrzebowali porad dotyczących właściwych metod pomocy nieletniej matce i jej dziecku.

Zapewnienie bezpieczeństwa

Podczas terapii dziecko nie powinno być izolowane od rodziny i/lub społeczeństwa, chyba że jest to konieczne dla ochrony dziecka przed przemocą i zaniedbaniem.

Bardzo ważne jest szybkie reagowanie w przypadku zgłoszenia niebezpiecznych praktyk tradycyjnych. Mogą one bowiem prowadzić do naruszenia najbardziej podstawowych praw dziecka, takich jak prawo do życia, wolności i nienaruszalności fizycznej. W przypadku zagrożenia fizycznego bezpieczeństwa dziecka, należy szukać rozwiązań w bliskiej okolicy, na przykład umieścić dziecko w ośrodku opieki znajdującym się poza społecznością. Jeśli tego rodzaju rozwiązania nie są dostępne, dla zachowania bezpieczeństwa dziecka konieczne może okazać się przesiedlenie.

Działania w zakresie prawa/wymiaru sprawiedliwości

Wszelkie zgłoszenia przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wobec dzieci muszą być dokładnie sprawdzone. Do dzieci należy podchodzić z dużą cierpliwością i szczególną troską; mogą one zaprzeczać temu, że padły ofiarą przemocy, z wielu powodów, także ze strachu przed sprawcą przemocy. Niewłaściwa interwencja lub brak wrażliwości pogłębiają stres dziecka i zniechęcają innych do szukania pomocy. Gdy to możliwe, pracownicy powinni zostać przeszkoleni do pracy z dziećmi. Warto też zwrócić się o pomoc do kolegów doświadczonych w pracy z dziećmi-uchodźcami. Konieczna może być obecność tłumacza. Należy upewnić się, że także lokalna policja dysponuje personelem przeszkolonym w pracy z dziećmi-ofiarami przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym oraz z dziećmi-sprawcami. W przypadku uczestnictwa dziecka w procesie sądowym, należy upewnić się, że stosowane procedury sądowe są przyjazne dzieciom.

Zaangażowanie rodziny i społeczności

Pomoc dla rodziny. W przypadku dzieci, które doświadczyły przemocy seksualnej, niekiedy konieczne jest zapewnienie doradztwa rodzinie; należy upewnić się, że członkowie rodziny wierzą dziecku, wspierają je i pomagają mu wrócić do normalnego życia. Członkowie rodziny mogą także potrzebować pomocy: rodzice mogą mieć poczucie winy, że nie udało im się ochronić dziecka. Ogromną ostrożność należy zachować w przypadkach, gdy domniemana utrata honoru przez dziecko może spowodować jego odrzucenie przez rodzinę. W niektórych kulturach prawo stanowione lub zwyczajowe wymaga, aby rodzina zmusiła dziewczynę do poślubienia sprawcy przemocy. Tylko podjęcie natychmiastowego działania może wówczas zapobiec dalszemu zagrożeniu dla stanu fizycznego i psychicznego ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą. W razie konieczności należy rozpatrzyć możliwość przeniesienia ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą.

Pomoc dla wspólnoty. Należy dążyć do wszelkich starań, aby uniknąć stygmatyzacji dziecka, które padło ofiarą przemocy/doświadczyło przemocy. Na ile to możliwe, istniejące struktury wsparcia i systemy opieki nad dziećmi powinny zapewnić dziecku pomoc i ochronę.

Niektóre formy niebezpiecznych praktyk tradycyjnych, takie jak zbyt wczesny, wymuszony związek małżeński i okaleczanie kobiecych narządów płciowych, stosowane są na bardzo wczesnym etapie życia dziewczynki. To ważne, aby zarówno członkowie rodziny, jak społeczności, zrozumieli, że skutki tych praktyk są groźne dla dziecka i dla całej wspólnoty.

Patrz także:

- *Clinical Management of Survivors of Rape* (WHO/UNHCR, 2002),
- *Resettlement Handbook* (UNHCR, 2002),
- *Action for the Rights of Children (ARC) Critical Issues: Abuse and Exploitation* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children, Revised 2002),
- *Action for the Rights of Children (ARC) Critical Issues: Child Soldiers* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children, 2000),
- *Action for the Rights of Children (ARC) Foundations: Resettlement* (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Save the Children, 1999),
- *Inter-Agency Field Manual on Reproductive Health in Refugee Situations* (Inter-Agency, 1999),
- *Working with Unaccompanied Children: A Community-Based Approach* (UNHCR, 1996).

Do zapamiętania

Wszelkie interwencje z zakresu zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wobec dzieci muszą opierać się na czterech podstawowych zasadach; są to:

- prawo do życia, odpowiednich warunków życia i rozwoju;
- zakaz dyskryminacji;
- najlepsze zabezpieczenie interesu dziecka;
- współuczestnictwo.

Należy wiedzieć, że niektóre kategorie dzieci są bardziej niż inne narażone na przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym:

- dzieci bez opieki i oddzielone od rodziny;
- dzieci zatrzymane;
- nieletni żołnierze;
- młodociąni.
- dzieci niepełnosprawne umysłowo i fizycznie;
- dzieci pracujące;
- nieletnie matki;
- dzieci urodzone w wyniku gwałtu;
- chłopcy, którzy padli ofiarą przemocy/doświadczyli przemoc;
- dzieci-sprawcy.

Specyficzne formy przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wobec dzieci to między innymi:

- niebezpieczne praktyki tradycyjne;
- handel ludźmi;
- prostytutka dziecięca;
- przemoc seksualna w rodzinie;
- wykorzystywanie, nadużycia i przemoc seksualna ze strony osób mających nieograniczony kontakt z dziećmi.

Działania zmierzające do zapobiegania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wobec dzieci obejmują:

- przygotowywanie kampanii informacyjnych, edukacyjnych i komunikacyjnych;
- włączenie w działania dzieci i młodzież;
- zapewnienie dostępu do edukacji;
- ocenę osób mających kontakt z dziećmi;
- mechanizmy monitorowania;
- rejestrację każdego dziecka;
- zapewnienie dostępu do usług;
- poszukiwanie rodzin;
- włączanie dzieci w planowanie, opracowywanie i realizację działań.

W ramach zwalczania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wobec dzieci, należy:

- opracować przyjazne dzieciom mechanizmy kierowania po pomoc, rejestracji przypadków przemocy, monitorowania i oceny;
- wywiady i badania dzieci prowadzić w bezpiecznym otoczeniu;
- odpowiednio przygotować dziecko do badań medycznych;
- zapewnić, by osoby, które prowadzą wywiady, badania i udzielają dziecku pomocy, były profesjonalistami przeszkolonymi do pracy z dziećmi;
- angażować w działanie rodzinę i wspólnotę;
- zorganizować pomoc dla rodziny;
- wspierać istniejące w społeczności struktury dla dobra i ochrony dziecka.

ROZDZIAŁ 6

PLAN DZIAŁANIA

Programy zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym są najbardziej skuteczne, gdy powstają w porozumieniu ze społecznością uchodźców i we współpracy z poszczególnymi sektorami i agencjami. Pierwszym krokiem do dobrego programu jest zespołowe opracowanie wspólnego planu działania. Niżej zostały opisane jego podstawowe elementy.

Opracowanie planu działania

Skuteczne programy powstają w porozumieniu ze społecznością uchodźców, zwłaszcza z kobietami i dziećmi, oraz we współpracy z poszczególnymi sektorami i agencjami działającymi w danym środowisku. Część zadań w ramach opracowywania planu działania wymaga szybkiego wykonania, inne mogą zostać podjęte po przeprowadzeniu monitoringu i oceny istniejących strategii zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

Opracowanie planu działania

- Identyfikacja i zaangażowanie partnerów.
- Ustalenie wspólnej definicji pojęcia „przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym” oraz uzgodnienie zakresu działań.
- Analizy sytuacji: zebranie informacji niezbędnych do zrozumienia potrzeb i problemów, rozpoznanie dostępnych usług, a także mocnych i słabych punktów społeczności uchodźców.
- Uzgodnienie zasad przewodnich.
- Zdefiniowanie ról i obowiązków wszystkich zaangażowanych podmiotów.
- Wskazanie celów i zadań; określenie działań, skutków i wskaźników ich oceny; zdefiniowanie potrzebnych zasobów.
- Opracowanie systemu monitorowania i oceny, w tym procedur rejestracji przypadków przemocy, kierowania po pomoc i koordynacji.
- Określenie działań niezbędnych dla dobra personelu i wolontariuszy.

Identyfikacja i zaangażowanie partnerów

Pierwszym krokiem jest identyfikacja istotnych potencjalnych partnerów i zorganizowanie spotkania lub szeregu spotkań na temat dalszych działań. W zależności od liczby osób, języków i kultur uczestników, można zdecydować się na zorganizowanie szeregu spotkań lub dyskusji w grupach podzielonych według płci, wieku i pochodzenia etnicznego, zamiast organizować jedno zebranie dla wszystkich. Dyskusje powinny zachęcać do uczestnictwa; dlatego niewielka grupa, składająca się z 15-20 osób jest lepsza niż jedno duże zgromadzenie. Najlepsze rezultaty zostaną osiągnięte, jeśli w tym procesie wezmą udział kobiety, mężczyźni, młodzież, przywódcy i członkowie różnych grup interesu w społeczności. Wśród kluczowych partnerów znajdą się zatem zapewne:

- przywódcy społeczności uchodźców, zarówno mężczyźni, jak kobiety;
- kobiety i młodzież spośród uchodźców;
- przedstawiciele grup i jednostki, którzy mają duże wpływy w społeczności uchodźców (np. członkowie organizacji religijnych i tradycyjnych, nauczyciele lub inni profesjonalści);
- przedstawiciele społeczności udzielających schronienia;
- władze krajów udzielających schronienia, w tym urzędnicy biur łącznikowych/nadzoru do spraw uchodźców, policji, służb porządkowych, wymiaru sprawiedliwości, ministerstw zdrowia, opieki społecznej, ministerstw do spraw kobiet, rodziny i dzieci;
- pełniący usługi z zakresu opieki zdrowotnej;
- pracownicy opieki społecznej;
- grupy doradców, personel ośrodków kryzysowych;
- lokalne i międzynarodowe partnerskie organizacje pozarządowe, w tym zarząd obozu;
- miejscowi prawnicy zorientowani w kwestiach prawnych dotyczących przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym w danym kraju;
- kierownik biura UNHCR, personel terenowy, przedstawiciele UNHCR do spraw ochrony prawnej, obsługi socjalnej, bezpieczeństwa oraz do spraw programu;
- pracownicy innych agencji ONZ.

Dobrze byłoby, gdyby uczestnicy spotkań mogli się wcześniej zapoznać z niniejszym *Przewodnikiem*. Jeśli nie jest to możliwe, warto zorganizować wcześniejsze zebranie, prezentujące treść *Przewodnika* osobom, które nie mają do niego dostępu. Dzięki temu wszyscy uczestnicy spotkania będą do niego odpowiednio przygotowani.

Pierwsze spotkanie z partnerami może obejmować:

- pół dnia warsztatów i szkoleń podnoszących świadomość w zakresie praw człowieka, płci, przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym oraz kwestii ochrony prawnej;
- przygotowane przez kluczowych uczestników prezentacje na temat określonych aspektów przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Umożliwią one zarówno przekazanie informacji, jak zawiązanie skoordynowanej współpracy. Przykłady:
  - szef policji opisuje procedury policyjne dotyczące reagowania na zgłoszenia o gwałcie, przemocy domowej i innych formach przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym;
  - przedstawiciel placówki opieki zdrowotnej przedstawia zarys możliwych działań służby zdrowia, prezentuje stosowane formularze i/lub potrzebę opracowania właściwych procedur ochrony zdrowia i szkolenia pracowników;
  - przedstawiciel do spraw ochrony prawnej przedstawia istotne dla sprawy międzynarodowe standardy praw człowieka oraz dane z dowolnego sprawozdania o przypadkach przemocy, otrzymanego w ostatnim roku/ miesiącu/ kwartale;
  - miejscowy prawnik przedstawia krótko istotne elementy ustawodawstwa państwowego i procedur prawnych;
  - przedstawiciel społeczności uchodźców prezentuje punkt widzenia swojej społeczności w kwestii przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym oraz sposoby rozwiązywania tego rodzaju problemów w kraju pochodzenia uchodźców.
- dyskusję na temat *Przewodnika*, a w szczególności części „Analiza sytuacji” (patrz niżej), i sposobu jego wykorzystania;

- wskazanie „koordynatora” działań (jego rola została także opisana poniżej w części „Koordynacja”) – organizacji odpowiedzialnej za prowadzenie spotkań, dystrybucję sprawozdań i dalsze zadania związane z międzyagencyjnymi i wielosektorowymi planami działania;
- omówienie i uzgodnienie planu współpracy w zakresie zbierania informacji, analizy sytuacji; zaplanowanie kolejnego spotkania w celu omówienia dotychczasowych wyników i opracowania strategii zapobiegania i przeciwdziałania przemocy.

Wspólna definicja pojęcia „przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym” oraz uzgodnienie zakresu działań

To bardzo ważne, by wszystkie zaangażowane podmioty tak samo rozumiały pojęcia i terminologię związane z przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym i uzgodniły wspólne procedury sprawozdawcze. Przyczyni się to do wypracowania spójnego podejścia i sprawnego przepływu informacji oraz umożliwi podjęcie wspólnych działań monitorujących i oceniających.

Stosowanie jasnej i spójnej terminologii jest pomocne w prawidłowym gromadzeniu danych, analizie sytuacji, monitorowaniu trwałych tendencji, porównywaniu danych z różnych okresów i w efekcie zapewnieniu skutecznych działań. Wspólna terminologia w szerszym zakresie umożliwia też na badania porównawcze różnych środowisk uchodźców i gromadzenie danych przydatnych do planowania i realizacji programów, które wcześniej były niemożliwe.

Analiza sytuacji

Analiza sytuacji stanowi podstawę do zdefiniowania problemów i potrzeb, określenia dostępności zasobów oraz wskazania celów, działań i zamierzonych wyników. Należy w nią zaangażować jak najwięcej organizacji i jednostek, tym bardziej że żadna z nich nie ponosi wyłącznej odpowiedzialności za zwalczanie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. Im więcej uczestników bierze udział w tym procesie, tym bardziej prawdopodobne jest wsparcie ze strony społeczności i zainteresowanie programem od najwcześniejszego stadium realizacji.

Patrz także:

- *Sexual and Gender-Based Violence Prevention and Response: Situation Planning Workshop Pack and Briefing Cards* (UNHCR, 2000),
- *Rapid Rural Appraisal and Participatory Rural Appraisal: A Manual for CRS Field Workers and Partners* (Catholic Relief Services, 1999),
- *People-Oriented Planning at Work to Improve UNHCR Programming* (UNHCR, 1994),
- *People-Oriented Planning: A Framework for People-Oriented Planning in Refugee Situations Taking Account of Women, Men and Children* (UNHCR, 1992).

Gromadzenie informacji obejmuje analizę dostępnych danych, rozmowy z ludźmi, zadawanie pytań oraz słuchanie. Niezbędne są informacje na temat społeczności uchodźców, jej problemów, nie zaspokojonych potrzeb, jej mocnych punktów i cech charakterystycznych oraz

innych kwestii, takich jak bariery kulturowe, instytucjonalne i osobiste, utrudniające udzielanie pomocy, typowe dla danego środowiska. Tylko zrozumienie dynamiki napięć społecznych pozwoli na opracowanie odpowiedniego planu.

Skuteczne programy zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym opierają się na szczegółowej analizie relacji władzy między mężczyznami i kobietami, kobietami i kobietami, mężczyznami i mężczyznami, a także dorosłymi i dziećmi. Ta wiedza może sprawić, że interwencje przyniosą pożądany skutek, a nierówności nie pogłębią się i nie utrwalą.

W zależności od dostępnych zasobów i specjalistycznej wiedzy, metody gromadzenia informacji mogą obejmować:

- wywiady indywidualne;
- wizyty studialne i objazdy terenu;
- spotkania dyskusyjne;
- badania w grupach;
- badania ankietowe;
- analizę i zestawienia dostępnych informacji i danych.

Informacje należy gromadzić z różnych znanych źródeł.

Spółeczność uchodźców	jednostki – kobiety, mężczyźni, młodzież grupy i organizacje kobiet, mężczyzn, dorastających chłopców i dziewcząt przywódcy religijni i grupy starszyzna i przywódcy społeczności obozowe rady uchodźców, inne ciała uchodźcze szkoły grupy biznesmenów, właściciele małych firm pracownicy służb porządkowych tradycyjni znachorzy
Organizacje pomocy humanitarnej	personel służby zdrowia, włącznie z personelem ośrodka zdrowia i przychodni personel do spraw wodociągów/urzędzeń sanitarnych personel do spraw budowy i mieszkalnictwa personel do spraw dystrybucji żywności i innych dóbr personel do spraw usług socjalnych personel do spraw edukacji personel zarządzający obozem personel do spraw szkoleń i pracy zarobkowej
UNHCR i inne agencje ONZ	kierownicy przedstawiciele do spraw programu przedstawiciele do spraw ochrony prawnej przedstawiciele do spraw usług socjalnych przedstawiciele terenowi przedstawiciele do spraw płci, kobiet i dzieci przedstawiciele do spraw bezpieczeństwa personel lokalny wszystkich sektorów

Instytucje rządowe kraju udzielającego schronienia	policjanci personel wymiaru sprawiedliwości personel ministerstw do spraw zdrowia, opieki społecznej, kobiet, rodziny i dzieci
Lokalne organizacje pozarządowe i indywidualni działacze	grupy wsparcia i pomocy w sytuacjach kryzysowych w związku z gwałtem i/lub przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym grupy kobiet-prawników grupy obrońców praw człowieka prawnicy

Uzgodnienie zasad przewodnich

Rozdział 2 zawiera więcej szczegółowych informacji na temat zasad przewodnich. Ważne jest otwarte omówienie w zespole zasady, które mają leżeć u podstaw wspólnej pracy. Wszystkie zaangażowane podmioty muszą zaakceptować te zasady i zrozumieć ich wpływ na wspólne przedsięwzięcia.

Zasady przewodnie
Działania i programy systemowe
<ul style="list-style-type: none"> • Pełne zaangażowanie społeczności uchodźców. • Zapewnienie równoprawnego uczestnictwa kobiet i mężczyzn, dziewcząt i chłopców w planowaniu, realizacji, monitorowaniu i ocenie programów. • Zapewnienie skoordynowanych wielosektorowych działań z udziałem wszystkich zaangażowanych podmiotów. • Dążenie do integracji i łączenia działań. • Budowa poczucia odpowiedzialności za podejmowane działania na wszystkich szczeblach.
Pomoc jednostkom
<ul style="list-style-type: none"> • Zapewnienie fizycznego bezpieczeństwa ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą. • Zagwarantowanie poufności. • Poszanowanie dla potrzeb, praw i godności ofiar przemocy/osób dotkniętych przemocą oraz działanie na rzecz najlepszego zabezpieczenia interesu dziecka, zawsze gdy podejmowane są decyzje dotyczące sposobu działania zapobiegającego lub przeciwdziałającego przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym. • Zapobieganie dyskryminacji.

Zdefiniowanie ról i obowiązków wszystkich zaangażowanych podmiotów

Zróznicowanie jednostek i grup oraz podejmowanych przez nie zadań sprawia, że konieczne jest jasne określenie ról i obowiązków wszystkich zaangażowanych podmiotów. Niektóre zadania mogą być podejmowane przez kilku partnerów jednocześnie. Zespół powinien jednak wyraźnie wskazać osobę, która ponosi odpowiedzialność za realizację konkretnych

go zadania, sprawozdawczość i która poniesie konsekwencje w przypadku niewykonania zadania.

W kontekście uchodźców UNHCR powinien przyjmować rolę koordynatora wielosektorowej strategii podejmowanej z udziałem wszystkich istotnych podmiotów.

Uzgodnienie systemu monitorowania i oceny, w tym procedur rejestracji przypadków przemocy, kierowania po pomoc i koordynacji działań

Należy opracować mechanizmy monitorowania i oceny programów zwalczania i zapobiegania przemocy. Powinny one być koordynowane przez wszystkich partnerów z udziałem społeczności uchodźców, zwłaszcza kobiet, mężczyzn i młodzieży. Dzięki stałemu monitorowaniu działania profilaktyczne i zaradcze przebiegają zgodnie z planem. Ocena pozwala określić faktyczny wpływ strategii zapobiegawczych i zaradczych na kobiety, mężczyzn, dziewczęta i chłopców – uchodźców. Rozdział 7 bardziej szczegółowo przedstawia metody tworzenia mechanizmów monitorowania i oceny. Wszystkie zaangażowane podmioty muszą się zgodzić co do roli, jaką winno pełnić monitorowanie i ocena, oraz uzgodnić cele, wyniki i wskaźniki skuteczności dla każdego działania. Plan działania powinien obejmować także zasoby ludzkie i finansowe potrzebne do monitorowania i oceny działań zaradczych.

Tworzenie procedur rejestracji przypadków przemocy, kierowania po pomoc i koordynacji działań

Koordynacja procedur rejestracji przypadków przemocy i kierowania po pomoc ma kluczowe znaczenie. Systemy skierowań powinny obejmować pomoc medyczną, psychologiczną, prawną oraz zapewnienie bezpieczeństwa. Skuteczny system raportowania powinien funkcjonować jako część mechanizmu monitorowania. Należy opracować jeden wspólny formularz zgłoszenia przypadku przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym i procedurę wymiany informacji na temat tych przypadków. Pozwoli to na wspólną analizę i rozwiązywanie problemów związanych z zapobieganiem i zwalczaniem przemocy.

Wspólny system rejestracji i sprawozdawania przemocy umożliwi stworzenie lub poprawę baz danych, umożliwiających partnerom – w tym władzom kraju udzielającego schronienia – określenie skali problemu, wskazanie zmian środowiskowych, które mogą mieć wpływ na występowanie przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, oraz ocenę faktycznej skuteczności interwencji. Ujednolicony formularz zgłoszenia ułatwi kierowanie ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą do odpowiednich placówek pomocy, umożliwi koordynację, a co najważniejsze pozwoli uniknąć wielokrotnych wywiadów z ofiarą przemocy/osobą doświadczoną przemocą.

W rozdziale 4 został przedstawiony system rejestracji przypadków przemocy / kierowania po pomoc, a w rozdziale 7 – wskazówki na temat opracowania wspólnego systemu sprawozdawania.

Na wszystkich etapach wymiany i analizy informacji należy postępować zgodnie z zasadą poufności.

Koordinacja przede wszystkim obejmuje:

- stworzenie i ciągłą weryfikację procedur rejestracji przypadków przemocy i kierowania ofiar do odpowiednich placówek pomocy obowiązujących w całym partnerstwie i w związkach między poszczególnymi podmiotami; sieć placówek pomocy i procedura kierowania do nich powinna być nastawiona na udzielenie szybkiej i odpowiedniej pomocy ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą;
- wymianę informacji pisemnych pomiędzy podmiotami z zachowaniem zasady poufności danych;
- przeprowadzanie regularnych spotkań z udziałem kluczowych podmiotów;
- comiesięczne zebrania na poziomie poszczególnych obozów w celu omówienia informacji, danych i działań na ich terenie;
- comiesięczne spotkania regionalne (np. na poziomie biura terenowego lub oddziału) w celu omówienia i analizy informacji, danych i działań dotyczących tego regionu;
- cokwartalne spotkania ogólnokrajowe w celu omówienia i analizy informacji, danych i działań dotyczących całego kraju.

Uczestnicy spotkań koordynacyjnych powinni:

- rozpowszechniać informacje pomiędzy sektorami, organizacjami i społecznościami uchodźców oraz wewnątrz tych struktur;
- wskazywać na braki i zaniedbania w zakresie usług i strategii, aby podnieść jakość i trwałość realizowanych działań; nadzorować realizację określonych strategii;
- zwracać się do współpracowników o wskazówki i pomoc; przedstawiać konstruktywne komentarze, pomysły rozwiązania problemów, a także wysłuchiwać sprawozdań po rozwiązaniu wyjątkowo złożonych lub trudnych problemów;
- zaakceptować role i obowiązki wszystkich stron zaangażowanych w planowanie, realizację i monitorowanie działań zapobiegawczych i zaradczych;
- planować i określać harmonogram szkoleń personelu, edukacji na rzecz społeczności i działań podnoszących świadomość społeczną;
- wspólnie budować programy zwalczania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym oraz skutecznie realizować zasady partnerstwa pomiędzy wszystkimi zaangażowanymi podmiotami;
- tworzyć programy wspólnych szkoleń.

Wyznaczony „koordynator” ponosi odpowiedzialność za zachęcanie do uczestnictwa w spotkaniach, ich koordynację oraz za ich prowadzenie..

Troska o personel i wolontariuszy

Personel i wolontariusze zatrudnieni przy programach zwalczania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, zwłaszcza pełniący rolę doradców i obrońców ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą, muszą zdawać sobie sprawę z dwóch potencjalnych zagrożeń wiążących się z ich pracą – z utratą bezpieczeństwa osobistego i ze szkodliwymi skutkami „traumy wtórnej” i „wypalenia.”

Bezpieczeństwo i ochrona

Każdy, kto przyjmuje zgłoszenie przypadku przemocy seksualnej lub przemocy na tle płciowym i podejmuje próbę udzielenia pomocy ofierze prze-

mocy/osobie doświadczonej przemocą, ponosi ryzyko odwetu ze strony sprawcy, a niekiedy całej społeczności. Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym może spowodować śmierć ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą; jej pomocnicy również mogą stać się celem ataku.

Na całym świecie doświadczenie dowodzi, że niektórzy sprawcy atakują i krzywdzą osoby pomagające ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą. Dotyczy to zwłaszcza przypadków przemocy domowej, w których pracownicy poradni lub inne zaangażowane osoby wspólnie z policją występują w imieniu ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą. Odnotowano liczne przypadki zranienia lub zabójstwa uzbrojonych policjantów interweniujących w wyniku zgłoszenia aktu przemocy domowej.

Kadra kierownicza odpowiada za monitorowanie bezpieczeństwa swoich podwładnych i powinna podejmować natychmiastowe działania dla ich ochrony w przypadku wystąpienia gróźb lub aktów przemocy. Podobne przypadki dotyczące osób pracujących z uchodźcami należy zgłaszać odpowiednim pracownikom UNHCR. Wszystkie organizacje powinny opracować zasady i procedury pozwalające ograniczyć ryzyko, na jakie narażeni są ich pracownicy i wolontariusze, i zapewnić maksymalne bezpieczeństwo i ochronę.

- Powinna obowiązywać zasada, że tylko pracownicy lokalnych i międzynarodowych organizacji (mieszkający poza obozem) – nigdy pracownicy rekrutowani spośród uchodźców – wspólnie z policją i siłami porządkowymi występują w imieniu ofiar przemocy/osób doświadczonych przemocą. Zasada ta może być jednak niemożliwa do zrealizowania w sytuacjach kryzysowych.
- Należy włączyć przywódców i wpływowych członków społeczności uchodźców w podejmowane działania. Jeśli cała społeczność zostanie zaangażowana w program działania, lepiej zrozumie mechanizmy świadczenia usług, problemy i czynniki ryzyka, co z kolei przyczyni się do opracowania skuteczniejszych strategii zapobiegania i ochrony.
- Należy zaangażować siły porządkowe, policję i instytucje wymiaru sprawiedliwości w opracowanie i realizację planu zapewnienia bezpieczeństwa i ochrony.

Trauma wtórna i wypalenie

Trauma wtórna to stan silnego stresu emocjonalnego, jaki odczuwają osoby zmuszone do wielokrotnego wystuchiwania relacji o dotkliwej przemocy psychicznej i fizycznej. *Wypalenie* to wyczerpanie emocjonalne. Oba te stany często występują wśród osób zatrudnionych przy programach zwalczania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.

Symptomy traumy wtórnej i wypalenia to między innymi:

- problemy ze snem lub z apetytem;
- niewyjaśnione dolegliwości fizyczne i problemy zdrowotne;
- przesadne emocjonalne / lub pozbawione emocji i beznamiętne reakcje na różne sytuacje lub niepowodzenia;
- problemy z wykonywaniem zadań;
- odsunięcie się od kolegów, rodziny, przyjaciół, rezygnacja ze spotkań towarzyskich;

- „kompleks bohatera” – komentarze i zachowanie sugerujące, że dana osoba czuje się niezbędna i niezastąpiona w pracy z ofiarami przemocy/osobami doświadczonymi przemocą; nadmierne utożsamianie się z ofiarami przemocy/osobami doświadczonymi przemocą;
- narażanie się na fizyczne niebezpieczeństwo w celu udzielenia pomocy ofierze przemocy/osobie doświadczonej przemocą w sytuacjach, gdy można poprosić o pomoc i wsparcie.

Zapobieganie to najlepsza metoda rozwiązania problemu wypalenia emocjonalnego pracowników. Działania, które należy zastosować w tym kontekście, to między innymi:

- wysłuchiwanie i analiza raportów dotyczących szczególnie trudnych lub poruszających przypadków;
- stwarzanie warunków do rozładowania napięcia, poprzez ćwiczenia fizyczne, zajęcia zespołowe, nieformalne rozmowy o radości i frustracji związanej z wykonywaną pracą;
- regularne kontrole pozwalające monitorować działanie poszczególnych pracowników, zapewnić im wsparcie oraz ocenić ich stan psychiczny;
- zapewnienie urlopu lub przerwy w pracy;
- wspieranie i doradzanie ze strony współpracowników.

Do zapamiętania

Opracowanie planu działania obejmuje:

- identyfikację i zaangażowanie partnerów;
- ustalenie wspólnej definicji pojęcia „przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym” oraz uzgodnienie zakresu działań;
- analizę sytuacji: zebranie informacji niezbędnych do zrozumienia potrzeb i problemów, rozpoznanie dostępnych usług, a także mocnych i słabych punktów społeczności uchodźców;
- uzgodnienie zasad przewodnich;
- zdefiniowanie ról i obowiązków wszystkich zaangażowanych podmiotów;
- wskazanie celów i zadań; określenie działań, skutków i wskaźników ich oceny; zdefiniowanie potrzebnych zasobów;
- opracowanie systemu monitorowania i oceny, w tym procedur rejestracji przypadków przemocy, kierowania po pomoc i koordynacji;
- określenie działań niezbędnych dla dobra personelu i wolontariuszy.

ROZDZIAŁ 7

MONITORING I OCENA

Mechanizmy monitorowania i oceny mają istotne znaczenie dla opracowania skutecznych programów zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej oraz przemocy na tle płciowym, ponieważ podnoszą one poczucie odpowiedzialności za podejmowane działania (co stanowi jedną z zasad przewodnich opisanych w rozdziale 2) oraz stanowią istotną część planu działania (opisanego w rozdziale 6). Mechanizmy te są najbardziej skuteczne, gdy tworzą je wspólnie wszystkie sektory z udziałem społeczności uchodźców.

Opracowanie systemu monitoringu i oceny obejmuje sześć zadań, których powinni podjąć się wszyscy uczestnicy partnerstwa: określenie celu mechanizmów monitorowania i oceny oraz informacji, jakich powinny dostarczać; jasne zdefiniowanie celów, rezultatów i wskaźników skuteczności programów zapobiegawczych i zaradczych; stworzenie skoordynowanych, ujednoczonych narzędzi rejestracji i sprawozdawczości; określenie metod uzyskiwania informacji związanych z poszczególnymi wskaźnikami; wskazanie osób/ciał odpowiedzialnych za gromadzenie informacji, określenie ram czasowych i częstotliwości zbierania danych oraz przyznanie odpowiednich zasobów finansowych; stworzenie mechanizmów przekazywania informacji i włączania uzyskanych wyników w planowanie działań zapobiegawczych i zaradczych.

Definicje monitoringu i oceny

Monitoring i ocena to dwa odrębne, ale powiązane ze sobą działania.

Monitoring polega na ciągłej weryfikacji programu zapobiegawczego i zaradczego prowadzonej przez wielosektorowy zespół w celu kontroli, czy działania przebiegają zgodnie z planem i budżetem, oraz wprowadzenia na bieżąco zmian koniecznych do osiągnięcia założonych efektów. Skuteczny monitoring obejmuje także skoordynowany system sprawozdawczości.

Ocena to analiza istotności, skuteczności i wydajności strategii prewencji i przeciwdziałania realizowanych przez całe partnerstwo. Pozwala na systematyczną ewaluację faktycznego wpływu ochronnych strategii, programów, praktyk, sojuszy i procedur na uchodźców – mężczyzn, kobiety, chłopców i dziewczęta. Kryteria oceny to przede wszystkim trwałość działań zapobiegawczych i zaradczych, ich koordynacja i spójność oraz efektywność systemów monitorowania i raportowania.

Cele monitorowania i oceny

Wszechstronne mechanizmy monitoringu i oceny:

- Pomagają zaangażowanym podmiotom określić faktyczny wpływ działań zapobiegawczych i zaradczych na ochronę.
- Pozwalają na ocenę jakości interwencji zapobiegawczych i zaradczych oraz stwierdzenie, czy osiągnięto wyznaczone cele.
- Pozwalają dostrzec zmiany środowiskowe, które wpływają na liczbę przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.
- Umożliwiają wskazanie przykładów dobrej praktyki, wniosków płynących z doświadczeń operacyjnych, a w konsekwencji osiągnięcie lepszych wyników.
- Mogą zachęcać do umacniania więzi zespołowych, zwiększać przejrzystość działań i poczucie odpowiedzialności w stosunku do uchodźców – kobiet, mężczyzn, młodzieży – oraz do ofiarodawców.

Dobry monitoring odpowiada na następujące pytania:

- Czy osiągane są zakładane cele? Jak? Dlaczego tak lub dlaczego nie?
- Jakie bariery utrudniają realizację programu?
- Czy koordynacja działań jest skuteczna?
- Jakie są braki lub zaniedbania w realizacji programu? Jak im przeciwdziałać?

Odpowiednio przeprowadzona ocena odpowiada na następujące pytania:

- Co zostało zrobione?
- Co zostało osiągnięte?
- Czy osiągnięte zostały zakładane cele?
- Jakie są doświadczone wyniesione z programu?
- Czy program w kompleksowy sposób obejmuje problem przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym? Jeśli nie, czego w nim brakuje?
- Jakie są inne potrzeby?

Rodzaje mechanizmów monitorowania i oceny

Monitoring i ocena mogą mieć różny zakres, poziom uszczegółowienia i temat. Mogą dotyczyć kierunku działań, ich funkcji, programu, procedur (np. rejestracji przypadków przemocy, kierowanie do odpowiednich placówek pomocy, harmonogramu lub budżetu) lub wybranej interwencji.

Mechanizmy monitorowania i oceny powinny być stosowane w ramach działań profilaktycznych i zaradczych prowadzonych na wszystkich poziomach – w programach adresowanych do jednostek i wspólnot oraz skupionych na strukturach społecznych, prawnych i politycznych. Monitoring i ocena mogą też być stosowane w ramach całych sektorów i dotyczyć wszystkich działań zapobiegawczych i zaradczych podejmowanych w zakresie zdrowia, kapitału psychospołecznego, bezpieczeństwa i ochrony lub prawa i wymiaru sprawiedliwości.

Monitoring i ocenę można przeprowadzić na każdym etapie działania. Monitoring jest najskuteczniejszy, kiedy ma ciągły charakter; oceny programu najlepiej dokonać raz w roku. Ocena przeprowadzona na wczesnym etapie działania może dostarczyć informacji niezbędnych do analizy sytuacji. Monitoring prowadzony stale w trakcie realizacji działań pozwala upewnić się, że przebiegają one zgodnie z planem. Ocena przeprowadzona po zakończeniu programu pomaga zdefiniować osiągnięte wyniki i wskazać przykłady dobrej praktyki.

Patrz także:

- **Real-time Humanitarian Evaluations: Some FAQs (UNHCR, 2002).**

Systemy monitoringu i oceny w ramach programów zwalczania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym

Zgodnie z zasadami przewodnimi opisanymi w rozdziale 2 ważne jest zachęcanie do jak najszerszego uczestnictwa w opracowaniu systemów monitorowania i oceny. Strategia wielosektorowa, uwzględniająca włączenie do działań społeczności uchodźców, usprawnia przyswajanie doświadczeń, daje poczucie przynależności i wzmacnia przejrzystość powiązań między podmiotami. Ma to szczególne znaczenie w kontekście celu monitoringu i oceny oraz sposobu wykorzystania, analizy zgromadzonych informacji oraz ich wpływu na opracowane plany działania.

Partnerzy muszą zdawać sobie sprawę, że niektórym grupom trudno jest uczestniczyć w tym procesie. Kobiety i dzieci-uchodźcy, na przykład, często nie dysponują wystarczającym autorytetem, aby móc wyrażać swoje opinie. Włączenie do prac nad systemem młodych uchodźców, a zwłaszcza grup najbardziej zagrożonych (patrz rozdział 5), może wymagać szczególnych zabiegów. Analiza sytuacji, opisana w rozdziale 2, pozwoli ujawnić niektóre z tych potencjalnych problemów. Ich dostrzeżenie umożliwi zaangażowanym podmiotom podjęcie odpowiednich działań zaradczych.

Opracowanie systemu monitorowania i oceny powinno obejmować 6 głównych zadań.

1. Określenie celu mechanizmów monitorowania i oceny oraz zakresu informacji, jakich powinny dostarczać.
2. Jasne zdefiniowanie celów, rezultatów i wskaźników skuteczności działań zapobiegawczych i zaradczych.
3. Stworzenie skoordynowanych, ujednoliconych narzędzi rejestracji i sprawozdawczości.
4. Określenie metod uzyskiwania informacji związanych z poszczególnymi wskaźnikami.
5. Wskazanie osób/ciał odpowiedzialnych za gromadzenie informacji, określenie ram czasowych i częstotliwości zbierania danych oraz przyznanie odpowiednich zasobów finansowych.
6. Stworzenie mechanizmów przekazywania informacji i włączania uzyskanych wyników w planowanie działań zapobiegawczych i zaradczych.

Patrz także:

- **Planning and Organising Useful Evaluations (UNHCR, 1998).**

ZADANIE 1:

Określenie celu mechanizmów monitorowania i oceny oraz zakresu informacji, jakich powinny dostarczać.

Zespół złożony z przedstawicieli różnych sektorów powinien omówić i uzgodnić cele systemu monitorowania i oceny. Pozwoli to określić, jakie systemy sprawozdawczości są potrzebne, z jaką częstotliwością będą wykorzystywane i jaki będą miały wpływ na realizowane działania zapobiegawcze i zaradcze.

Zgodę co do celu mechanizmów monitorowania i oceny łatwiej będzie uzyskać, jeśli wcześniej wszystkie zaangażowane podmioty/sektory określą, jakie informacje są im potrzebne. Można wówczas opracować odpowiednią matrycę z podziałem na sektory lub podmioty.

Przykład:

Zaangażowane podmioty	Potrzebne informacje
Beneficjanci – grupa, do której adresowane są działania	<ul style="list-style-type: none"> • faktyczny wpływ na ich sytuację • problemy w dostępie do usług • zdolność uczestnictwa w procesie decyzyjnym i wpływu na niego
Personel terenowy	<ul style="list-style-type: none"> • skutki działań • problemy wpływające na działania/starania grupy • zgodność z harmonogramem • szacowane czynniki ryzyka przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym
Koordynatorzy/ciała kontrolne	<ul style="list-style-type: none"> • wyniki działań • problemy, z jakimi styka się personel terenowy • zgodność postępów z harmonogramem • sposób sprawowania obowiązków przez personel terenowy
Kierownictwo projektu	<ul style="list-style-type: none"> • wydajność i skuteczność strategii • poziom osiągania zamierzonych rezultatów • pozytywny i negatywny wpływ na mężczyzn i kobiety • postępy w realizacji programu • czynniki zewnętrzne wpływające na wykonywanie programu • słabości wewnętrzne wpływające na wyniki • skuteczne i wydajne wykorzystanie zasobów
Agendy finansujące/ organizacje partnerskie	<ul style="list-style-type: none"> • zakres, w jakim zostały osiągnięte zamierzone cele • strategie, na jakich opiera się dany projekt • czynniki zewnętrzne wpływające na sposób realizacji projektu • trwałość wpływu projektu na grupę docelową oraz trwałość na poziomie instytucjonalnym

ZADANIE 2:

Jasne zdefiniowanie celów, rezultatów i wskaźników skuteczności działań zapobiegawczych i zaradczych.

Każde działanie powinno mieć jasno określone cele, które powinny przekładać się na zamierzone wyniki, zakładany poziom wpływu i wskaźniki wykonalności programu. Te wymiary pozwalają na usystematyzowany opis faktycznego wpływu, jaki mają działania zapobiegające i przeciwdziałające przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym na ochronę. Zdefiniowanie wskaźników sugeruje także, jakie dane należy gromadzić i jakie procedury sprawozdawcze są potrzebne.

Definiowanie celów:

Cele powinny określać pożądane rezultaty i wpływ na ochronę każdego działania interwencyjnego w ramach programu, zgodnie z jego nadrzędnymi długoterminowymi celami.

Przykład: Analiza sytuacji wskazuje, że artykuły żywnościowe są dystrybuowane niesprawiedliwie. Niektóre grupy nie otrzymują wystarczających zasobów, co zwiększa ryzyko przemocy seksualnej, przemocy na tle płciowym i wykorzystywania seksualnego.

Celem działania będzie w tym kontekście modyfikacja procesu rozdziału żywności, tak by zredukować ryzyko przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym oraz zwiększyć równość płci.

Uwaga: Cele powinny być opisywane w kategoriach pozytywnych zmian w sytuacji uchodźców. Mogą dotyczyć lepszej koordynacji, bardziej skutecznych mechanizmów przeciwdziałania, podniesienia świadomości społecznej lub pogłębienia partnerstwa z mężczyznami działającymi na rzecz równości płci.

Definiowanie rezultatów:

Rezultaty to określone, konkretne osiągnięcia. Opisanie zadań koniecznych do osiągnięcia celów prowadzi do zidentyfikowania pożądanych wyników.

Przykład: Jeśli celem jest zwiększenie reprezentacji kobiet w ciałach odpowiedzialnych za dystrybucję żywności, to jeden z potencjalnych rezultatów stanowi weryfikacja i modyfikacja procedur powoływania takich ciał prowadząca do zapewnienia kobietom udziału w nich.

Wskaźniki skuteczności i ocena faktycznego wpływu:

Wskaźniki to narzędzia pomiaru pomagające w określeniu wartości, działań i procesów, które będą oceniane i monitorowane, oraz w oznaczeniu stopnia, w jakim osiągnięto pożądane rezultaty. Ocena wpływu działań interwencyjnych na ochronę wymaga stworzenia zarówno wskaźników **jakościowych**, jak **ilościowych**. Wskaźniki ilościowe można łatwo śledzić zgodnie z upływem czasu, wykorzystując odpowiednie formularze. Wskaźniki jakościowe pomagają wyłonić przykłady dobrych praktyk, wskazać trudności napotkane w realizacji działań oraz braki w działaniach zapobiegawczych i zaradczych.

UNHCR stosuje dwa rodzaje wskaźników: wskaźniki wpływu i efektywności.

Wskaźniki wpływu wykorzystuje się do pomiaru zmiany sytuacji i zachowań społecznych, a także zmian o charakterze systemowym i instytucjonalnym. Wskaźniki wpływu mają najczęściej charakter jakościowy, mierzą pożądaną zmianę w ludzkich opiniach i postawach wobec problemu. Wskaźniki wpływu mają związek z celami.

Przykład: Jeśli celem jest zwiększenie uczestnictwa kobiet w ciałach zajmujących się dystrybucją żywności, wskaźnikiem wpływu może być wyrażane przez kobiety należące do takich ciał przekonanie, że mają one znaczący wkład w procesy podejmowania decyzji.

Wskaźniki efektywności to na ogół wskaźniki ilościowe związane z rezultatami.

Przykład: Jeśli w rezultacie działań nastąpiła weryfikacja i zmiana zasad funkcjonowania ciał zajmujących się dystrybucją żywności, tak że zapewniono w nich uczestnictwo kobietom, to wskaźnikiem efektywności jest informacja, że liczba kobiet w tych grupach wzrosła z 30 do 50 procent.

Wszystkie wskaźniki należy klasyfikować ze względu na płeć i wiek. Jeśli to możliwe, należy także uwzględniać inne cechy beneficjentów, takie jak pochodzenie etniczne, lokalizacja (tereny miejskie, wiejskie, obozy) lub przynależność do grup ryzyka.

Patrz także:

- **Project Planning in UNHCR: A Practical Guide on the Use of Objectives, Outputs and Indicators (UNHCR, 2002).**

ZADANIE 3:

Stworzenie skoordynowanych, ujednoczonych narzędzi rejestracji i sprawozdawczości.

Narzędzia sprawozdawcze pozwalają systematycznie i spójnie gromadzić informacje dotyczące opisanych wyżej wskaźników. Wszystkie organizacje należące do jednego sektora powinny opracować wspólne reguły sprawozdawczości (np. wszystkie instytucje zapewniające opiekę zdrowotną powinny ustalić minimalny zakres informacji, które będą pozyskiwać w każdej sytuacji).

Zespół złożony z przedstawicieli wielu sektorów powinien natomiast zacząć od zidentyfikowania wszystkich istniejących systemów rejestracji i przechowywania danych, formularzy stosowanych do przedstawiania zbiorczych danych oraz systemów monitorowania i oceny wykorzystywanych przez poszczególnych podmioty i sektory.

Analizując istniejące narzędzia, takie jak miesięczne raporty organizacji pozarządowych pracujących w zakresie opieki zdrowotnej oraz instytucji świadczących usługi komunalne, dane UNHCR na temat ochrony, sprawozdania i raporty dotyczące ochrony oraz krajowe plany operacyjne, zespół powinien ocenić sytuację wyjściową w zakresie sprawozdawczości oraz zmiany konieczne, by raporty zawierały wszystkie potrzebne infor-

macje związane z programami zapobiegania i przeciwdziałania przemoc seksualnej i przemoc na tle płciowym. Sprawozdania powinny obejmować poczynione postępy, wyzwania i problemy, a także istniejące mechanizmy monitorowania i oceny.

Wszystkie narzędzia sprawozdawcze dotyczące faktycznego wpływu programów zapobiegania i przeciwdziałania przemoc powinny uwzględniać kategorie wieku i płci. Pozwoli to określić wpływ działań interwencyjnych na uchodźców – kobiety, dziewczęta, mężczyzn i chłopców z osobna.

Przykłady narzędzi sprawozdawczych

Formularz zgłoszenia przypadku przemoc oraz formularz miesięcznego sprawozdania dotyczącego przemoc seksualnej i przemoc na tle płciowym

Formularz zgłoszenia przypadku przemoc to ważne narzędzie, które powinny stosować wszystkie zaangażowane podmioty. Zawsze gdy do wolnemu podmiotowi zgłaszany jest przypadek przemoc seksualnej lub przemoc na tle płciowym, powinien być zastosowany standardowy formularz służący do rejestracji takich zdarzeń. Kolejnym narzędziem sprawozdawczym jest **formularz miesięcznego sprawozdania dotyczącego przemoc seksualnej i przemoc na tle płciowym**; przydaje się do śledzenia zmian środowiskowych, które mają wpływ na występowanie przemoc seksualnej i przemoc na tle płciowym. Sprawozdanie obejmuje także informacje o czynnikach powodujących nasilenie aktów przemoc tego rodzaju w danej społeczności. Dane zawarte w sprawozdaniu miesięcznym należy prezentować w zestawieniu zbiorczym dla każdego obozu/środowiska życia uchodźców; użyteczne są także podsumowania obejmujące teren działania danego biura, region lub cały kraj. Wzory formularzy zostały załączone w Aneksie (Załączniki 2 i 3).

Charakter danych zawieranych w raportach dotyczących przemoc seksualnej i przemoc na tle płciowym

Określone informacje stanowią konieczny element różnych raportów. Skuteczność działań wymaga, by wszystkie zaangażowane podmioty przyjęły tę samą terminologię, a w konsekwencji formularze zgłoszeń były porównywalne. Wszystkie procedury sprawozdawcze muszą uwzględniać wymóg poufności danych dotyczących ofiary przemoc/osoby doświadczonej przemocą i sprawcy.

Dane niezbędne w sprawozdaniach miesięcznych:

- łączna liczba zgłoszeń przypadków
- zgłoszone formy przemoc seksualnej i przemoc na tle płciowym
- liczba, wiek i płeć ofiar przemoc/osób doświadczonych przemocą
- liczba, wiek i płeć sprawców
- lokalizacja przypadków (dom rodzinny, bazar, miejsce poza obozem – z jego wskazaniem)
- liczba ofiar gwałtu/osób doświadczonych gwałtem, które podlegających opiece zdrowotnej w ciągu dwóch dni po wydarzeniu

Dane niezbędne w sprawozdaniach prawniczych:

- liczba przypadków zgłoszonych przedstawicielowi ds. ochrony
- liczba przypadków zgłoszonych na policji
- liczba przypadków, które trafiły do sądu
- liczba przypadków oddalenia sprawy
- liczba uniewinnionych i skazanych
- formy zastosowanej przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym
- liczba przypadków gwałtu, w których w ciągu dwóch dni od zdarzenia nastąpiło badanie medyczne
- liczba przypadków, w których wykorzystano ekspertyzy medyczne jako dowody sądowe
- miesięczny procent wzrostu / spadku liczby gwałtów
- miesięczny procent wzrostu / spadku liczby aktów przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym
- uwagi dodatkowe

Dane niezbędne w raportach przebiegu projektu:

- wątpliwości, kwestie związane z przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym; przypadki jej wystąpienia
- poziom koordynacji i rozwoju planowania
- podjęte interwencje zapobiegawcze w danym sektorze
- podjęte interwencje zaradcze w danym sektorze
- szkolenia personelu i przedstawicieli społeczności, której udzielana jest pomoc
- wpływ na ochronę: działania z zakresu monitorowania i oceny.

Przykładowy formularz historii choroby i badania lekarskiego – patrz Aneks, Załącznik 4

Współczynnik zgłoszeń przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym

Współczynnik zgłoszeń przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym to liczba wszystkich zgłoszeń przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym zarejestrowanych w danym okresie w odniesieniu do wielkości populacji. Wzór obliczenia współczynnika zgłoszeń na 10 000 osób na miesiąc, rok lub inny okres

$$\frac{\text{Liczba przypadków zgłoszonych w danym okresie}}{\text{Łączna populacja w danym okresie}} \times 10\,000 = \text{Współczynnik zgłoszeń na 10\,000 osób w danym okresie}$$

Porównując współczynniki zgłoszeń z różnych okresów, można określić pewne stałe tendencje. Najczęściej można się spodziewać, że współczynnik zgłoszeń wzrośnie z czasem. Oznacza to zwykle, że ofiary przemocy/osoby doświadczające przemoc są świadome możliwości uzyskania pomocy, mają zaufanie do służb ośrodka i dlatego są skłonne zgłaszać przypadki przemocy. Należy pamiętać, że akty przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym często nie są zgłaszane; wzrost liczby/współczynnika zgłoszeń może świadczyć, że program przyniósł pomyślne rezultaty.

ZADANIE 4:

Określenie metod uzyskiwania informacji związanych z poszczególnymi wskaźnikami.

Po zdefiniowaniu procedur sprawozdawczych należy zająć się określeniem metod, jakie zostaną wykorzystywane do pozyskania tych informacji związanych ze wskaźnikami, których nie obejmują formularze sprawozdań. Wybór metod zależy od charakteru – ilościowego lub jakościowego – wskaźnika.

Dane ilościowe można pozyskać za pomocą badań ankietowych oraz przez wykorzystanie danych zebranych przez instytucje rządowe lub organizacje partnerskie. Informacje można także uzyskać z danych statystycznych dotyczących populacji docelowej. Należy określić, jakimi źródłami informacji dysponują poszczególne podmioty.

Dane jakościowe uzyskuje się przeprowadzając wywiady, organizując spotkania w małych grupach badawczych oraz przez obserwację uczestniczącą podczas pracy w terenie. Opinie kobiet-uchodźców, chłopców i dziewcząt należy badać za pomocą odpowiednich mechanizmów monitorowania i oceny. Dane jakościowe mają znaczenie dla rozpoznania braków w ochronie i umocnienia programów zapobiegania i przeciwdziałania przemocy.

ZADANIE 5:

Wskazanie osób/ciał odpowiedzialnych za gromadzenie informacji, określenie ram czasowych i częstotliwości zbierania danych oraz przyznanie odpowiednich zasobów finansowych.

Wskazanie odpowiedzialnych osób/ciał:

Należy określić, kto ponosi odpowiedzialność za poszczególne elementy systemów monitorowania i oceny.

Ramy czasowe:

Należy określić ramy czasowe obowiązujące dla wszystkich narzędzi sprawozdawczych, dla wszystkich innych mechanizmów monitorowania i oceny oraz właściwy czas trwania danego działania interwencyjnego lub programu. Monitoring można przeprowadzać raz w miesiącu za pomocą formularza sprawozdania miesięcznego dotyczącego przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym; bardziej wyczerpujące sprawozdania można sporządzać raz do roku.

Określenie zasobów i budżetu:

Plany operacyjne i budżety mogą nie uwzględniać wystarczających środków na opracowanie i wdrożenie mechanizmów monitorowania i oceny. Dlatego ważne jest oszacowanie czasu pracy potrzebnego do aktualizacji danych i niezbędnych analiz. Sprawdzenia wymagają kompetencje personelu w tym zakresie oraz ocena przydatności dodatkowych szkoleń doskonalenia umiejętności związanych z monitorowaniem i oceną (np. z zakresu pozyskiwania i analizy danych, wdrożenia proce-

sów monitorowania i oceny w terenie oraz prowadzenia obserwacji uczestniczącej).

Do badań z udziałem społeczności konieczne może się okazać zatrudnienie dodatkowego personelu o odpowiednich kwalifikacjach oraz rozpatrzenie potrzeb wiążących się z zapewnieniem członkom społeczności dostępu do sesji badawczych, np. konieczności zatrudnienia tłumacza, transportu oraz opieki nad dziećmi. Wskazówki dotyczące badań z udziałem społeczności można uzyskać w UNHCR (Evaluation and Policy Unit).

ZADANIE 6:

Stworzenie mechanizmów przekazywania informacji i włączania uzyskanych wyników w planowanie działań zapobiegawczych i zaradczych.

Jednym z celów mechanizmów monitorowania i oceny jest poprawa efektywności. Osiągnięcie tego celu wymaga porozumienia w kwestii sposobu wymiany informacji pomiędzy podmiotami. Należy wskazać osobę/instytucję odpowiedzialną za dalsze działania w tej mierze oraz w jaki sposób wszelkie uzyskane wyniki zostaną uwzględnione w planie działań.

Strategie wymiany informacji obejmują:

- regularne (raz lub dwa razy w miesiącu) spotkania na poziomie obozu/społeczności w celu omówienia wyników monitorowania i oceny, oszacowania wpływu na ochronę, analizy wniosków płynących z zebranych danych i badań społeczności, koordynacji działań, zaplanowania kolejnej sesji monitorowania, określenia trudności i rozwiązań;
- comiesięczne spotkania na poziomie biura terenowego/oddziału/regionu w celu omówienia miesięcznego sprawozdania na temat przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, omówienie postępów zgodnie ze wskaźnikami uzyskanymi w wyniku monitoringu na poziomie obozu/społeczności oraz postępu w osiągnięciu celów;
- regularne (na przykład co kwartał) spotkania ogólnokrajowe w celu analizy raportów ze spotkań na poziomie obozu/społeczności, biura terenowego, danych zgromadzonych podczas działań interwencyjnych, dyskusji nad ocenami i omówienia finansowania zadań związanych z realizacją programu.

Każde spotkanie należy podsumować krótkim sprawozdaniem pisemnym uwzględniającym najważniejsze zagadnienia, jakie udało się poruszyć, podjęte zadania i przydział obowiązków.

Do zapamiętania

Kompleksowe mechanizmy monitorowania i oceny:

- ułatwiają budowanie poczucia odpowiedzialności, co jest jedną z zasad przewodnich działań zapobiegających i zwalczających przemoc seksualną i przemoc na tle płciowym;
- stanowią część planu działania;
- są najbardziej skuteczne, gdy tworzą je wspólnie wszystkie sektory we współpracy i z udziałem społeczności uchodźców.

Opracowanie systemu monitorowania i oceny powinno obejmować 6 głównych zadań:

1. Określenie celu mechanizmów monitorowania i oceny oraz zakresu informacji, jakich powinny dostarczać.
2. Jasne zdefiniowanie celów, rezultatów i wskaźników skuteczności działań zapobiegawczych i zaradczych.
3. Stworzenie skoordynowanych, ujednoliconych narzędzi rejestracji i sprawozdawczości.
4. Określenie metod uzyskiwania informacji związanych z poszczególnymi wskaźnikami.
5. Wskazanie osób/ciał odpowiedzialnych za gromadzenie informacji, określenie ram czasowych i częstotliwości zbierania danych oraz przyznanie odpowiednich zasobów finansowych.
6. Stworzenie mechanizmów przekazywania informacji i włączania uzyskanych wyników w planowanie działań zapobiegawczych i zaradczych.

ROZDZIAŁ 8

PRZEŚLADOWANIA Z POWODU PŁCI

Zwalczanie przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym w procedurze nadawania statusu uchodźcy.

Niniejszy rozdział zawiera wskazówki dotyczące rozpatrywania wniosków o przyznanie statusu uchodźcy, w których powołano się na prześladowania z powodu płci; pochodzą one z Wytycznych dotyczących prześladowań z powodu płci, wydanych w 2002 roku przez Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców. Dostarczają one praktycznych rad związanych ze stosowaniem Konwencji dotyczącej statusu uchodźcy z 1951 roku wobec wszystkich osób uciekających przed prześladowaniami bez względu na ich społecznie zdeteterminowaną rolę płciową.

UNHCR i państwa członkowskie powinny dołożyć starań, aby przedstawiciele władz państwowych, doradcy prawni i przedstawiciele do spraw ochrony, zaangażowani w procedurę nadawania statusu uchodźcy na podstawie Konwencji dotyczącej statusu uchodźcy z 1951 roku lub na podstawie Statutu z 1950 roku, ustanawiającego Urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR), zapoznali się ze wskazówkami na temat prześladowań z powodu płci podanymi w niniejszym rozdziale.

Zdecydowanie potępia prześladowanie w formie przemocy seksualnej. Nie tylko stanowi ono rażące naruszenie praw człowieka, a w kontekście konfliktu zbrojnego – poważne pogwałcenie prawa humanitarnego, lecz również obraża w sposób znaczący ludzką godność.

Popiera uznanie za uchodźców osób, których wniosek o przyznanie statusu uchodźcy oparty jest na uzasadnionej obawie przed prześladowaniem w formie przemocy seksualnej z powodu rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub przekonań politycznych.

Zaleca, aby w ramach procedur nadawania statusu uchodźcy, osoby starające się o status uchodźcy, które mogły doznać przemocy seksualnej, były traktowane ze szczególną wrażliwością.

Fragmenty Zalecenia Komitetu Wykonawczego nr 73(XIV)(1993)

Przemoc seksualna lub przemoc na tle płciowym może mieć konsekwencje dla przebiegu procedury nadawania statusu uchodźcy, zarówno wobec ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą, jak sprawcy. Niniejsze wskazówki wynikają z definicji uchodźcy rozpatrywanej z perspektywy płci kulturowej, zalecając szereg praktyk zmierzających do zapewnienia kobietom starającym się o status uchodźcy odpowiedniego traktowania podczas procedury statusowej. Dostarczają one także istotnych informacji, umożliwiających zrozumienie i właściwe rozpoznanie wniosków o status uchodźcy związanych z płcią, wszystkim osobom prowa-

dzącym wywiady z wnioskodawcą lub podejmującym decyzję o nadaniu statusu.

Jeśli przyczyną gwałtu lub innych form przemocy seksualnej jest rasa, religia, narodowość, przekonania polityczne lub przynależność do określonej grupy społecznej, może to być uważane za prześladowanie w rozumieniu definicji „uchodźcy” zawartej w Konwencji dotyczącej statusu uchodźcy z 1951 roku i Statutu UNHCR. Jeśli osoba starająca się o status uchodźcy mogła ucieść na skutek stosowania wobec niej przemocy seksualnej lub przemocy na tle płciowym, konieczne jest potraktowanie jej przypadku ze szczególną wrażliwością. Przedstawiciele do spraw ochrony, osoby prowadzące wywiad lub podejmujące decyzję o nadaniu statusu uchodźcy powinny być świadome, że stwierdzenie wystąpienia prześladowania z powodu płci nie wymaga przedstawienia udokumentowanych dowodów. Należy zachować otwartość, biorąc pod uwagę ogólny brak statystyk i powszechne zaniżanie danych dotyczących tego rodzaju przypadków łamania praw człowieka.

Usługi prawne powinny świadczyć jedynie osoby wykwalifikowane. Ich zadaniem jest udzielanie informacji i porad oraz reprezentowanie ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą. Dla ciągłości i skuteczności pomocy ważne jest, by jedna osoba prowadziła sprawę od początku aż do jej zakończenia. Niemniej, wszyscy pracownicy UNHCR, a zwłaszcza ci, którzy prowadzą wywiady z ofiarami przemocy/osobami doświadczonymi przemocą, powinni znać wytyczne UNHCR, prawo międzynarodowe oraz ustawodawstwo kraju udzielającego schronienia. Organizacje humanitarne pracujące w środowiskach uchodźczych muszą również wiedzieć o funkcjonujących instrumentach prawnych dotyczących uchodźców i zakresie ich stosowania. Pozwoli to zapewnić kobietom i mężczyznom równy dostęp do międzynarodowej ochrony i równe z niej korzystanie.

Prześladowania z powodu płci. Wytyczne do zasad i trybu stosowanych w procedurze określania statusu uchodźcy (2000)

UNHCR opublikował niniejsze wytyczne zgodnie ze swym mandatem określonym w Statucie Urzędu Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców na podstawie Artykułu 35 Konwencji dotyczącej statusu uchodźcy z 1951 roku i Artykułem II Protokołu do niej z 1967 roku. Wytyczne uzupełniają wydany przez UNHCR „Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees” (*Podręcznik zasad i trybu stosowanych w procedurze nadawania statusu uchodźcy na podstawie Konwencji dotyczącej statusu uchodźcy z 1951 roku i Protokołu do niej z 1967 roku, nowe wydanie, Genewa, styczeń 1992*). Wytyczne zastępują dokument wyrażający stanowisko UNHCR w sprawie prześladowań z powodu płci (UNHCR’s Position Paper, Genewa, styczeń 2000); powstały w wyniku analiz i ekspertyz przeprowadzonych podczas drugiej serii konsultacji globalnych w sprawie ochrony międzynarodowej (San Remo, wrzesień 2001).

Celem publikacji jest przedstawienie wskazówek prawnych przydatnych wszystkim podmiotom zaangażowanym w procedurę nadawania statusu

uchodźcy – władzom państw, prawnikom, osobom podejmującym decyzję, przedstawicielom wymiaru sprawiedliwości i pracownikom UNHCR.

Prześladowania z powodu płci w kontekście Artykułu 1A(2) Konwencji z 1951 roku i/lub Protokołu z 1967 roku dotyczących statusu uchodźcy

I. WSTĘP

1. „Prześladowanie z powodu płci” to określenie, który nie posiada znaczenia prawnego *per se*. Stosuje się je raczej, by objąć jednym określeniem różne wnioski, w których płeć jest czynnikiem istotnym dla rozpatrzenia wniosku o status uchodźcy. Wytyczne skupiają się przede wszystkim na interpretacji z perspektywy płci kulturowej definicji uchodźcy zawartej w Artykule 1A(2) Konwencji dotyczącej statusu uchodźcy z 1951 roku (dalej „Konwencja z 1951 r.”). Ponadto przedstawiają kilka propozycji praktyk proceduralnych pozwalających zagwarantować, by wnioski kobiet w procedurach nadających status uchodźcy były rozpatrywane z należytą starannością, oraz umożliwiających rozpoznanie różnorodnych wniosków mających związek z płcią.
2. Obowiązuje zasada, że definicja uchodźcy w każdej sytuacji powinna być interpretowana z uwzględnieniem kategorii płci. Zapewni to właściwe rozpatrywanie wniosków o status uchodźcy. To rozwiązanie zostało poparte zarówno przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, jak Komitet Wykonawczy UNHCR.¹
3. W celu zrozumienia natury prześladowania z powodu z płci niezbędne jest zdefiniowanie i rozróżnienie terminów „płeć kulturowa” (*gender*) i „płeć biologiczna” (*sex*). Płeć kulturowa odnosi się do relacji między kobietą i mężczyzną opartej na społecznie lub kulturowo skonstruowanych i zdefiniowanych: tożsamości, statusie, roli i zakresie odpowiedzialności, przypisanych do obu płci. „Płeć biologiczna” opiera

¹ W Zaleceniu z października 1999, nr 87 (n), Komitet Wykonawczy „odnotowuje z uznaniem szczególne starania Państw zmierzające do uwzględnienia aspektu płci w ramach zasad, rozporządzeń i praktyk związanych z nadawaniem statusu uchodźcy; wzywa Państwa, UNHCR i innych zainteresowanych do przyjęcia stanowiska, że prześladowanie może mieć związek z płcią lub przybrać postać przemocy seksualnej, oraz uwzględnienia tej opinii wśród kryteriów ochrony; wzywa UNHCR i innych zainteresowanych do dalszego rozwijania, promowania i wprowadzania w życie wytycznych, kodeksów postępowania i programów szkoleniowych dotyczących różnych aspektów płci uchodźców w celu upowszechniania perspektywy płci i przyjęcia odpowiedzialności za realizację programów związanych z płcią.” Patrz także: Zalecenia Komitetu Wykonawczego nr 39, *Kobiety-uchodźcy i ochrona międzynarodowa* (1985); nr 73, *Ochrona uchodźcy i przemoc seksualna* (1993); nr 77 (g), *Zalecenia Ogólne dotyczące ochrony międzynarodowej* (1995); nr 79(o) *Zalecenia ogólne dotyczące ochrony międzynarodowej* (1996); nr 81(t) *Zalecenia ogólne dotyczące ochrony międzynarodowej* (1977).

się na klasyfikacji biologicznej. Określenie „płeć kulturowa” nie jest stałe i niezmienne, jego znaczenie rodzi się w czasie w ramach praktyk społecznych i kulturowych. Wnioski oparte na prześladowaniu z powodu płci wnoszą i kobiety, i mężczyźni – jednak z powodu formy prześladowań częściej dotyczy to kobiet. W niektórych wypadkach płeć osoby starającej się o status uchodźcy ma wpływ na jej sytuację i podejmujący decyzję powinien to wziąć pod uwagę; w innych przypadkach wnioski o nadanie statusu uchodźcy nie musi mieć nic wspólnego z płcią osoby wnioskującej. Wnioski oparte na prześladowaniu z powodu płci dotyczą zwykle (choć nie wyłącznie) aktów przemocy seksualnej, przemoc w rodzinie, wymuszonego planowania rodziny, okaleczenia kobiecych narządów płciowych, kary za naruszenie obowiązujących w społeczeństwie norm obyczajowych i dyskryminacji homoseksualistów.

4. Przyjęcie uwzględniającej kwestię płci interpretacji Konwencji z 1951 r. nie oznacza, że wszystkie kobiety są automatycznie uprawnione do otrzymania statusu uchodźcy. Osoba starająca się o przyznanie statusu uchodźcy musi dowieść, że żywi uzasadnioną obawę przez prześladowaniem z powodu rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub przekonań politycznych.

II. ANALIZA DEFINICJI »UCHODŹCY«

A. WPROWADZENIE

5. W przeszłości definicja uchodźcy interpretowana była z perspektywy doświadczenia mężczyzn, co oznaczało, że wiele wniosków składanych przez kobiety i osoby o orientacji homoseksualnej pozostawało nie rozpatrzonych. Jednak w ostatniej dekadzie nastąpił znaczący przełom w przyjmowanych w kontekście uchodźców postawach i praktykach związanych z płcią. Znalazło to swoje odbicie w procedurach prawnych, w polityce państw i w publikacjach naukowych. Rozwój ten następował równoległe z ewolucją międzynarodowych standardów praw człowieka² oraz pokrewnych obszarów prawa międzynarodowego, takich jak orzecznictwo Międzynarodowego Trybunału ds. Zbrodni w b.Jugosławii i Rwandzie oraz Statut Rzymski powołujący Międzynarodowy Trybunał Karny. Z tej perspektywy należy choćby przyjąć, że łamanie międzynarodowych praw człowieka nie może być usprawiedliwione tradycją ani żadnymi względami historycznymi, religijnymi i kulturowymi.

² Zalecane lektury obejmują: Powszechną Deklarację Praw Człowieka (1948), Międzynarodową konwencję praw obywatelskich i politycznych (1966), Międzynarodową konwencję praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych (1966), Konwencję praw politycznych kobiet (1953), Konwencję o zakazie tortur i innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania lub kary (1984), Konwencję praw dziecka (1989), a zwłaszcza Konwencję o likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (1979) i Deklarację o likwidacji przemocy wobec kobiet (1993); odnośne dokumenty regionalne obejmują Europejską Konwencję Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (1950), Amerykańską Konwencję Praw Człowieka (1969) oraz Afrykańską Kartę Praw Człowieka (1981).

6. Pomimo że definicja uchodźcy nie odwołuje się wprost do kategorii płci, powszechnie przyjmuje się, że płeć może mieć związek z prześladowaniami i krzywdą, może wpływać na ich formę oraz może być ich przyczyną. Właściwie interpretowana definicja uchodźcy obejmuje zatem wnioski, których podstawą są prześladowania z powodu płci. Nie ma potrzeby rozszerzania definicji uchodźcy zapisanej w Konwencji z 1951 r. o ten dodatkowy aspekt.³
7. Właściwe stosowanie poszczególnych kryteriów tworzących definicję „uchodźcy” w procesie rozpatrywania wniosku statusowego wymaga kompleksowego podejścia uwzględniającego wszystkie okoliczności. Konieczne jest zarówno uzyskanie pełnego obrazu osobowości osoby starającej się o status uchodźcy, jej przeszłości i osobistych doświadczeń, jak analiza i wiedza na temat uwarunkowań historycznych, geograficznych i kulturowych kraju pochodzenia. Generalizowanie na temat kobiet lub mężczyzn nie jest pomocne i może doprowadzić do przeoczenia istotnych różnic pomiędzy poszczególnymi przypadkami.
8. Omówione poniżej elementy definicji wymagają interpretacji uwzględniającej kwestię płci. Inne kryteria (na przykład przebywanie poza krajem pochodzenia) oczywiście nadal pozostają istotne i bezpośrednio wiążą się z całościową oceną wniosku. W całym niniejszym tekście pojęcie „kobieta” odnosi się również do dziewczynek.

B. »UZASADNIONA OBAWA PRZED PRZEŚLADOWANIEM«

9. Uzasadnioną obawę przed prześladowaniem mogą wywoływać bardzo różne czynniki; zawsze zależy to od konkretnych okoliczności związanych z każdym przypadkiem. Kobiety i mężczyźni mogą doświadczyć prześladowań w tej samej formie, niezależnie od płci, jednak istnieją też prześladowania specyficzne dla obu płci. Międzynarodowe prawo humanitarne i międzynarodowe prawo karne wyraźnie definiują pewne czyny, takie jak przemoc seksualna, jako pogwałcenie prawa i określają je jako poważne nadużycie, kwalifikujące się do miana prześladowania.⁴ W tym zakresie prawo międzynarodowe służy osobom podejmującym decyzję pomocą w określeniu prześladowczej natury konkretnych aktów. Nie ulega wątpliwości, że gwałt i inne formy przemocy z powodu płci, takie jak przemoc związana z przymusem posagu, okaleczenie kobiecych narządów płciowych, przemoc w rodzinie, handel kobietami⁵, to akty wywołujące dotkliwy ból i cierpienie – zarówno fizyczne, jak psychiczne – i które są stosowane jako formy prześladowania przez przedstawicieli instytucji państwa i przez osoby prywatne.
10. Ocena **jakiegoś systemu prawa jako prześladowczego ze swej istoty albo zawierającego przepisy prowadzące do prześladowań** ma fundamentalne znaczenie dla zakwalifikowania wnio-

³ Patrz: *Wnioski końcowe w kwestii prześladowań z powodu płci*, „Konsultacje globalne na temat ochrony międzynarodowej. Konferencja ekspertów w San Remo, 6-8 wrzesień 2001”, n-ry 1 i 3.

⁴ Patrz: *Podręcznik UNHCR*, par. 51.

⁵ Patrz niżej par. 18.

sku jako związanego z płcią. Jest to tym bardziej uzasadnione, że podobne przepisy lub systemy prawne często opierają się na tradycyjnych normach i praktykach niekoniecznie zgodnych z międzynarodowymi prawami człowieka. Nawet jednak w takiej sytuacji, tak jak we wszystkich innych przypadkach, wnioskodawca musi dowieść, że ma uzasadnione podstawy do obawy przed prześladowaniem. Nie ma takich podstaw, na przykład, jeśli przepis prawny prześladowczy w swej istocie przestał być stosowany w praktyce.

11. Zdarza się, że władze państwa, w którym **zabroniono praktyk prześladowczych** (na przykład okaleczania kobiecych narządów płciowych), nadal w istocie dopuszczają je, tolerują lub nie są w stanie skutecznie się im przeciwstawić. W takich sytuacjach w praktyce nadal może dochodzić do prześladowań. Zatem fakt, że przepisy prawne potępiają wiadome praktyki prześladowcze i zabraniają ich stosowania, nie stanowi sam w sobie wystarczającego powodu do uznania, że wniosek o status uchodźcy jest nieuzasadniony.
12. Kiedy na mocy przepisu lub prawa **kara** za niestosowanie się do prawa lub złamanie go, jest nieproporcjonalnie surowa i ma związek z płcią, mamy do czynienia z prześladowaniem.⁶ Nawet jeśli prawo ma powszechne zastosowanie, karanie lub traktowanie sprawców nie może być zbyt surowe w stosunku do popełnionego czynu. Bezwzględne karanie kobiet, które przekraczają obowiązujące w społeczeństwie obyczaje i w ten sposób łamią prawo, stanowi zatem formę prześladowania.
13. Nawet jeśli **cele prawa lub polityki państwa są uzasadnione**, ale metody ich egzekwowania prowadzą do krzywdzących następstw, może to prowadzić do prześladowania. I tak, uznaje się na przykład, że regulację dotyczące planowania rodziny stanowią właściwą reakcją na zbyt duży wzrost populacji. Jednak realizacja tej polityki za pomocą wymuszonych aborcji lub sterylizacji łamie podstawowe prawa człowieka. Takie praktyki, pomimo że usankcjonowane prawnie, stanowią poważne nadużycie i uważane są za prześladowanie.

Formy dyskryminacji prowadzące do prześladowania

14. Generalnie przyjmuje się, że rozmaite praktyki dyskryminacyjne w swej zwyczajnej postaci nie stanowią same w sobie prześladowania. Jednak dyskryminacja lub nieprzychylnie traktowanie o charakterze systemowym mogą rozwinąć się w formę prześladowania i uzasadniać konieczność ochrony międzynarodowej. Dyskryminacja staje się, na przykład, prześladowaniem, gdy jej nasilenie ma głęboko szkodliwe konsekwencje dla osoby dyskryminowanej – np.

⁶ Osoby uciekające przed prześladowaniem z powodu złamania prawa zwyczajowego nie są uchodźcami, jakkolwiek różnica może być mglista, zwłaszcza gdy kary za złamanie obowiązujących reguł są nadmiernie surowe. Patrz *Podręcznik UNHCR*, par. 56 i 57.

w wyniku surowych restrykcji ograniczających prawo do pracy zarobkowej, prawo do praktyk religijnych lub dostęp do edukacji.⁷

15. Istotna dla wniosków mających związek z płcią jest również analiza stosowanej przez państwo dyskryminacji polegającej na braku ochrony wobec osób, które poniosły krzywdę z określonego powodu. Jeżeli państwo, na podstawie prawa lub przyjętej praktyki, nie zapewnia określonych praw lub chroni przed poważnym wyrządzeniem krzywdy, to dyskryminacja w udzielaniu ochrony prowadząca do bezkarnego wyrządzania krzywdy może stanowić prześladowanie. W tym kontekście mogą być na przykład rozpatrywane przypadki przemocy domowej lub cierpienia poniesione z powodu orientacji seksualnej.

Prześladowania z powodu orientacji seksualnej

16. Wnioski o przyznanie statusu uchodźcy uzasadnione odmienną orientacją seksualną zawierają kryterium płci. Seksualność i praktyki seksualne osoby wnioskującej mogą mieć znaczenie przy rozpatrywaniu wniosku, jeżeli stały się przyczyną skierowanych przeciw niej działań prześladowczych (również dyskryminacji). Zwykle w podobnych sprawach wnioskodawca odmawia przyjęcia roli lub powielania zachowań społecznie lub kulturowo przypisanych jego/jej płci – dotyczy to najczęściej homoseksualistów, transseksualistów lub transwestytów – a w konsekwencji doświadczą skrajnej wrogości, przemocy, nadużyć lub poważnej dyskryminacji ze strony społeczeństwa.
17. W społeczeństwie, w którym homoseksualizm jest nielegalny, stosowanie surowych kar wobec homoseksualistów może nosić znamiona prześladowania, podobnie jak w innych kulturach karanie za odmowę noszenia tradycyjnej zasłony twarzy przez kobiety. Nawet jeśli praktyki homoseksualne nie są traktowane jako przestępstwo, ale państwo toleruje dyskryminowanie osób o odmiennej orientacji seksualnej lub wyrządzanie im krzywdy, bądź też nie jest w stanie skutecznie ich chronić, wniosek osoby pochodzącej z tego państwa będzie uzasadniony.

Handel ludźmi – w celu czerpania zysków z wymuszonej prostytucji lub wykorzystania seksualnego – jako forma prześladowania⁸

18. Niektóre kobiety i osoby młodociane, które stały się przedmiotem handlu, mogą w myśl Konwencji z roku 1951, składać uzasadnione wnioski o przyznanie statusu uchodźcy. Werbowanie kobiet lub

⁷ Patrz *Podręcznik UNHCR*, par. 54.

⁸ W niniejszych *Wytycznych* przyjmuje się definicję „handlu” zgodną z Art. 3 Protokołu Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie zapobiegania, zwalczania i karania za handel ludźmi, zwłaszcza kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko przestępczości międzynarodowej, który głosi, że handel ludźmi to: „nabór, transport, przesyłanie, ukrywanie lub przyjmowanie osób, z zastosowaniem gróźb lub siły lub innych form przymusu, uprowa-

młodocianych na drodze przymusu lub oszustwa do uprawiania prostytucji lub ich wykorzystywanie seksualne stanowi formę przemocy na tle płciowym lub nadużycia, które może nawet prowadzić do śmierci. Może też stanowić formę tortury, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania. Tego rodzaju postępowanie może spowodować poważne ograniczenie prawa do wolności poruszania się kobiety, co wiąże się z jej porwaniem, uwięzieniem lub konfiskatą paszportu czy innego dokumentu tożsamości. W przypadku ucieczki i powrotu do domu, kobiety i młodociani narażeni są dodatkowo – na akcję odwetową i zemstę osób/grup zajmujących się handlem ludźmi, na ryzyko ponownego uprowadzenia oraz na surowy ostracyzm i poważną dyskryminację bliskiego otoczenia lub rodziny. W indywidualnych przypadkach, kiedy państwo nie chciało lub nie było zdolne do udzielenia ochrony w kontekście handlu ludźmi, osoba sprzedana w celu wymuszenia prostytucji lub świadczenia usług seksualnych ma zatem podstawę do ubiegania się o status uchodźcy.⁹

19. Definicja uchodźcy obejmuje jako prześladowców zarówno organy państwa, jak podmioty niepaństwowe. Podczas gdy prześladowanie ma najczęściej miejsce ze strony władz państwowych, poważnie dyskryminujące i agresywne czyny popełniane przez lokalną ludność lub przez pojedyncze osoby mogą również być uważane za prześladowanie, jeżeli są one świadomie tolerowane przez władze, jeśli władze odmawiają udzielenia skutecznej ochrony albo nie są w stanie jej zapewnić.¹⁰

C. ZWIĄZKI PRZYCZYNOWE („z powodu...”)

20. Uzasadniona obawa przed prześladowaniem musi dotyczyć jednej lub więcej podstaw wymienionych w Konwencji – czyli prześladowanie musi wynikać „z powodu” rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych. Podstawa zdefiniowana w Konwencji powinna stanowić istotny czynnik prześladowania, choć nie musi być to czynnik jedyny i dominujący. W wielu systemach prawnych związki przyczynowe („z powodu...”) muszą być bezpośrednio określone (np. w państwach stosujących system prawa kazuowego – *common-law* – tworzonego orzeczeniami sądów), podczas gdy w innych przyczyna nie stanowi odrębnego zagadnienia, lecz stanowi część całościowej analizy definicji uchodźcy. W wielu wnioskach uzasadnianych kwestiami płci problemem dla podejmującego decyzję urzędnika może być nie tyle określenie zasadności wniosku, co jego

dzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd lub nadużycia władzy lub wykorzystania bezbronności, lub przyjmowanie lub udzielanie świadczeń pieniężnych lub korzyści w celu uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad drugą osobą celem jej wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, co najmniej, wykorzystywanie prostytucji uprawianej przez inne osoby lub inne formy wykorzystywania seksualnego, zmuszanie do pracy lub świadczenia usług, niewolnictwo lub praktyki zbliżone do niewolniczych, zniewolenie lub usuwanie organów..”

⁹ Handel ludźmi w innych celach mógłby, w szczególnych przypadkach, również stanowić formę prześladowania.

¹⁰ Patrz *Podręcznik UNHCR*, par. 65.

przyczyny – stwierdzenie, że uzasadniona obawa przed prześladowaniem wynika z danej podstawy. Zaliczenie wnioskodawcy przez prześladowujący organ państwowy lub niepaństwowy do jednej z grup wymienionych w Konwencji to wystarczające potwierdzenie, że istnieje taki związek przyczynowy.

21. W sprawach, w których wnioskodawca żywi uzasadnioną obawę przed prześladowaniem ze strony podmiotu niepaństwowego (np. męża, partnera lub innej osoby), z jednego/kilku powodów wymienionych w Konwencji, związek przyczynowy istnieje niezależnie od tego, czy brak ochrony ze strony państwa ma związek z definicją Konwencji. Z drugiej strony, związek przyczynowy istnieje również tam, gdzie ryzyko prześladowania przez podmiot niepaństwowy nie ma związku z Konwencją, ale brak ochrony państwa lub niechęć do jej udzielenia wyływa ze zdefiniowanych przez Konwencję podstaw.¹¹

D. PODSTAWY WYMENIONE W KONWENCJI

22. Zapewnienie, by interpretacja każdej z podstaw wymienionych w Konwencji została przeprowadzona z uwzględnieniem kryterium płci, jest istotne dla stwierdzenia, czy wnioskodawca spełnia kryteria definicji uchodźcy. W wielu przypadkach osoba wnioskująca może doświadczać prześladowania z powodów określonych w Konwencji w związku z cechami narzuconymi jej lub jedynie przypisywanymi. Na przykład w wielu społeczeństwach przekonania polityczne, rasa, narodowość, religia, czy związki społeczne kobiety są często utożsamiane z cechami charakterystycznymi dla jej krewnych, znajomych czy członków społeczności, do której należy.
23. Trzeba pamiętać, że w wielu sprawach mających związek z płcią obawa przed prześladowaniem może wynikać z jednej lub kilku podstaw określonych przez Konwencję. Na przykład wniosek o przyznanie statusu uchodźcy uzasadniany przekroczeniem norm społecznych lub religijnych może być analizowany pod kątem religii, przekonań politycznych lub przynależności do określonej grupy społecznej. Wnioskodawca nie ma obowiązku trafnie wskazać powodu, z którego żywi uzasadnioną obawę przed prześladowaniem.

Rasa

24. W kontekście pojęcia uchodźcy „rasa” została zdefiniowana tak, aby termin ten obejmował wszystkie rodzaje grup etnicznych, które potocznie określa się mianem „rasy”.¹² Prześladowanie z powodów rasowych może przyjąć odmienne formy wobec mężczyzny i kobiety. Na przykład prześladowca może próbować zniszczyć tożsamość i/lub dobrobyt grupy etnicznej poprzez zabicie, okaleczenie lub uwięzienie mężczyzn oraz przez przemoc seksualną lub kontrolę funkcji rozrodczych wobec kobiet, postrzeganych w tym kontekście jako czynnik reprodukcji grupy etnicznej lub rasowej.

¹¹ Patrz *Wnioski końcowe – prześladowanie z powodu płci*, nr 6.

¹² Patrz *Podręcznik UNHCR*, par. 68.

Religia

25. W niektórych państwach religia szczegółowo określa role lub wzorce zachowań obowiązujące kobiety i mężczyzn. Jeśli kobieta nie wypełnia przypisanej jej roli lub odmawia postępowania według wzorców, i w konsekwencji tego zostaje ukarana, może żywić uzasadnione obawy przed prześladowaniem z powodu religii. Odmowa przestrzegania odpowiednich wzorców przez kobietę może posłużyć jako dowód, że ma ona nieakceptowane przekonania religijne, niezależnie od tego, w co wierzy naprawdę. Kobieta może zostać ukarana za określone przekonania lub praktyki religijne – które żywi lub które są jej przypisywane – w tym odmowę wyznawania określonej wiary i dopełniania zalecanych praktyk religijnych lub odmowę dostosowania swego zachowania do zasad nauczania określonej wiary.
26. We wnioskach mających związek z płcią istnieje pewna zależność między poglądami politycznymi a wierzeniami religijnymi, zwłaszcza w kontekście poglądów politycznych przypisywanych wnioskodawcy. Jeśli zasady religijne wymagają od kobiety określonych form zachowania, to niezgodne z nimi postępowanie może zostać uznane za dowód wyznawania przez nią niedozwolonych poglądów politycznych. Na przykład w niektórych społeczeństwach rola przypisana kobietom odzwierciedla wymagania państwa lub oficjalnej religii. Władze lub inni prześladowcy mogą uznać, że kobieta, która nie stosuje się do tych wymagań, odchodzi od pewnych wierzeń religijnych. Równocześnie jednak jej postawa może zostać zinterpretowana jako dowód wyznawania przekonań politycznych zagrożących podstawowej strukturze, z której płynie polityczna siła państwa. Dotyczy to zwłaszcza społeczeństw, w których brakuje wyraźnego rozgraniczenia między religijnymi i państwowymi instytucjami, prawami i doktrynami.

Narodowość

27. Narodowość nie ma być utożsamiana z „obywatelstwem”; dotyczy również przynależności do grupy etnicznej lub językowej i może w niektórych przypadkach nakładać się na termin „rasa”.¹³ Jakkolwiek prześladowania z powodu narodowości (jak i rasy) obejmują i kobiety, i mężczyzn, w wielu przypadkach prześladowanie przybiera postać specyficzną dla danej płci – chodzi tu przede wszystkim o przemoc seksualną wobec kobiet i dziewczynek.

Przynależność do określonej grupy społecznej¹⁴

28. Wnioski mające związek z płcią często analizowane w kontekście „przynależności do określonej grupy społecznej”, dlatego istotne jest prawidłowe rozumienie tego terminu. Jednak w niektórych przypadkach skupienie się na tej podstawie oznacza w istocie, że prze-

¹³ Patrz *Podręcznik UNHCR*, par. 74.

¹⁴ Dodatkowe informacje, patrz: *Wytyczne UNHCR dotyczące ochrony międzynarodowej. »Przynależność do określonej grupy społecznej« w kontekście Artykułu 1A(2) Konwencji dotyczącej statusu uchodźcy z 1951 roku i/lub Protokołu do niej z 1967 roku (HCR/GIP/02/02, 7 maja 2002).*

oczone zostały inne możliwe kryteria – takie jak religia czy przekonania polityczne. Interpretacja tego kryterium nie może zatem wykluczać analizy pozostałych czterech, wymienionych w Konwencji.

29. I tak, „określona grupa społeczna” to grupa ludzi, którzy posiadają wspólną cechę inną niż zagrożenie prześladowaniem lub są postrzegani jako grupa przez społeczeństwo. Cecha ta często ma charakter wrodzony, niezmienny lub w inny sposób jest istotna dla tożsamości i świadomości jednostki lub korzystania przez nią z praw człowieka.
30. To znaczy, że kryterium płci mieści się w ramach kategorii grup społecznych; w tym kontekście kobiety to wyraźny przykład podgrupy społecznej definiowanej przez wrodzone i niezmiennie cechy, często traktowanej inaczej niż mężczyźni.¹⁵ Właściwe kobietom cechy identyfikują je również jako odrębną grupę w społeczeństwie; w niektórych krajach wiąże się to z oddzielnymi formami traktowania kobiet i innymi standardami.¹⁶ Na podobnych zasadach definicja ta dotyczy również homoseksualistów, transseksualistów i transwestytów.
31. Zdarzało się, że używano argumentu liczebności grupy na rzecz odmowy uznania „kobiet” generalnie za określoną grupę społeczną. Podobne rozumowanie nie ma żadnych podstaw ani faktycznych, ani logicznych, ponieważ inne kryteria zasadności wniosku nie podlegają ograniczeniu ilościowemu. Nie należy również wymagać, aby określona grupa społeczna była spójna, by jej członkowie byli z nią związani z własnej woli¹⁷ lub by każdy członek grupy narażony był na prześladowanie¹⁸. Powszechnie przyjmuje się, że grupę powinny identyfikować cechy inne niż prześladowanie, jednak dyskryminacja lub prześladowanie może stanowić istotny czynnik wpływający na widoczność grupy w określonym kontekście.¹⁹

Przekonania polityczne

32. Powołując się na to kryterium, osoba wnioskująca musi wykazać, że żywi uzasadnioną obawę przed prześladowaniem z powodu okre-

¹⁵ Patrz *Wnioski końcowe – prześladowanie z powodu płci*, nr 5.

¹⁶ Patrz również Zalecenia Komitetu Wykonawczego nr 39, *Kobiety-uchodźcy i ochrona międzynarodowa* (1985): „Państwa [...] mogą przyjąć interpretację, zgodnie z którą kobiety poszukujące schronienia, które spotykają się z okrutnym lub niehumanitarnym traktowaniem z powodu przekroczenia przez nie obyczajów panujących w społeczeństwie, w którym żyją, mogą być postrzegane jako »określona grupa społeczna« zgodnie z Art. 1A(2) Konwencji dotyczącej statusu uchodźcy z roku 1951”.

¹⁷ Patrz *Wnioski końcowe w kwestii »przynależności do określonej grupy społecznej«*, „Konsultacje globalne na temat ochrony międzynarodowej. Konferencja ekspertów w San Remo, 6-8 wrzesień 2001”, nr 4.

¹⁸ Patrz *Wnioski końcowe w kwestii »przynależności do określonej grupy społecznej«*, „Konsultacje globalne na temat ochrony międzynarodowej. Konferencja ekspertów w San Remo, 6-8 wrzesień 2001”, nr 7.

¹⁹ Patrz *Wnioski końcowe w kwestii »przynależności do określonej grupy społecznej«*, „Konsultacje globalne na temat ochrony międzynarodowej. Konferencja ekspertów w San Remo, 6-8 wrzesień 2001”, nr 6.

ślonych przekonań politycznych (zazwyczaj różnych od przekonań politycznych władz państwa lub części społeczeństwa) – które posiada lub które są jej przypisywane. Wyrażenie „przekonania polityczne” należy rozumieć szeroko, tak aby obejmowało każdy pogląd i każdy temat, który ma związek ze strukturami państwowymi, rządowymi, społecznymi lub politycznymi. Można to również dotyczyć przekonań na temat ról płciowych. Kryterium to dotyczy także nonkonformistycznych zachowań, w wyniku których prześladowca przypisuje osobie wnioskującej posiadanie określonych poglądów politycznych. W tym sensie nie istnieje podział na działania ze swej istoty polityczne lub niepolityczne, a o charakterze danego przypadku decyduje jego kontekst. Jednak wniosek złożony na podstawie prześladowań z powodu przekonań politycznych wiąże się z założeniem, że osoba wnioskująca wyznaje lub uważa się, że wyznaje, przekonania, które są krytyczne wobec polityki, tradycji lub sposobu sprawowania władzy i których władza lub społeczeństwo nie tolerują. Istnieje tu także założenie, że przekonania te zostały albo mogą zostać zauważone przez władzę lub istotną część społeczeństwa, lub też zostały przez władze przypisane wnioskodawcy. Nie zawsze konieczne jest faktyczne wyrażenie jakiegoś poglądu przez osobę wnioskującą lub doświadczenie z tego powodu dyskryminacji albo prześladowań. W takich wypadkach ocena zasadności obawy polega na oszacowaniu konsekwencji, które osoba wnioskująca poniosłaby z powodu swoich przekonań w przypadku powrotu do kraju pochodzenia.

33. Wizerunek uchodźcy politycznego jako osoby, która ucieka przed prześladowaniem w wyniku bezpośredniego zaangażowania w działalność polityczną, nie zawsze odzwierciedla doświadczenia kobiet. W ich przypadku zaangażowanie w działalność polityczną na wysokim szczeblu jest mniej prawdopodobne niż w przypadku mężczyzn; kobiety natomiast częściej angażują się w drobne działania polityczne. Wynika to z dominującego podziału ról płciowych w społeczeństwie. Kobieta może na przykład pielęgnować chorych żołnierzy wojsk rebelianckich, werbować zwolenników ruchu politycznego lub przygotowywać i roznosić ulotki. Kobietom często przypisuje się przekonania polityczne ich męskich krewnych, co naraża je na prześladowania z powodu działalności męskich członków rodziny. Podobne sytuacje można analizować w kontekście przypisywanych poglądów politycznych, ale mogą się również kwalifikować jako prześladowanie z powodu przynależności do określonej grupy społecznej, którą stanowi „rodzina.” Czynniki te powinny być brane pod uwagę przy rozpatrywaniu wniosków mających związek z kwestiami płci.
34. Równie ważne w przypadku wniosków związanych z płcią jest rozpoznanie, że kobieta może odmówić podejmowania niektórych działań, takich jak dostarczanie posiłków żołnierzom armii rządowej, co z kolei może zostać zinterpretowane przez prześladowców jako wyznawanie przekonań politycznych niezgodnych z obowiązującymi.

III. KWESTIE PROCEDURALNE²⁰

35. Osoby składające wniosek o przyznanie statusu uchodźcy w związku z kwestiami płci, a zwłaszcza osoby, które doświadczyły tortur lub przeżyć traumatycznych, wymagają wsparcia i zapewnienia o poufności wniosku. Mogą one odczuwać wstyd z powodu swoich przeżyć lub być w stanie traumy psychicznej i w konsekwencji opierać się przed wyjawieniem faktycznego zasięgu prześladowań, których padły ofiarą. Niekiedy nadal boją się osób reprezentujących władzę, a w innych przypadkach obawiają się odrzucenia i/lub odwetu ze strony rodziny i/lub społeczności.²¹
36. W tej sytuacji właściwe rozpatrzenie wniosków odwołujących się do kwestii płci, w szczególności składanych przez kobiety, wymaga uwzględnienia w ramach procedur nadawania statusu uchodźcy następujących wymogów:
  - i. Wywiady z kobietami starającymi się o status uchodźcy powinny być prowadzone indywidualnie, bez obecności męskich członków rodziny, aby zapewnić kobiecie możliwość przedstawienia sytuacji. Osoba wnioskująca musi też wiedzieć, że może złożyć wniosek we własnym imieniu.
  - ii. Konieczne jest udzielenie kobietom informacji na temat procedur nadawania statusu, dostępu do nich oraz pomocy prawnej w zrozumiałym języku i w przejrzysty sposób.
  - iii. Wnioskodawców należy informować o możliwości wyboru tłumacza tej samej płci, przy czym tłumacze płci żeńskiej powinni automatycznie być do dyspozycji kobiet składających wnioski. Tłumacze muszą mieć także świadomość wszelkich kwestii drażliwych dla danej kultury lub religii i czynników osobistych, takich jak wiek czy poziom wykształcenia, oraz brać je pod uwagę.
  - iv. Otwarte i dodające otuchy otoczenie nieraz ma kluczowe znaczenie dla nawiązania nici zaufania między osobą prowadzącą wywiad a wnioskodawcą, co powinno pomóc w ujawnieniu

²⁰ Część dotycząca procedur powstała dzięki cennym wskazówkom dostarczonym przez poszczególne Państwa i inne podmioty, w tym następujące dokumenty: *Considerations for Asylum Officers Adjudicating Asylum Claims from Women* (Immigration and Naturalization Service, USA, 26 maja 1995); *Refugee and Humanitarian Visa Applicants: Guidelines on Gender Issues for Decision Makers* (Department of Immigration and Humanitarian Affairs, Australia, lipiec 1996); *Guideline 4 on Women Refugee Claimants Fearing Gender-Related Persecution: Update* (Immigration and Refugee Board, Kanada, 13 listopada 1996); *Stanowisko w sprawie kobiet występujących o status uchodźcy* (European Council on Refugees and Exiles, grudzień 1997); *Gender Guidelines for the Determination of Asylum Claims in the UK* (Refugee Women's Legal Group, lipiec 1998); *Gender Guidelines for Asylum Determination* (National Consortium on Refugee Affairs, RPA 1999); *Asylum Gender Guidelines* (Immigration Appellate Authority, Wielka Brytania, listopad 2000); oraz *Gender-Based Persecution: Guidelines for the investigation and evaluation of the needs of women for protection* (Migration Board, Legal Practice Division, Szwecja, 28 marca 2001).

²¹ Patrz także: *Sexual Violence Against Refugees: Guidelines on Prevention and Response* (UNHCR, Genewa 1995) oraz *Prevention and Response to Sexual and Gender-Based Violence in Refugee Situations* (Raport międzyagencyjnej konferencji nt. wniosków w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej oraz przemocy na tle płciowym w sytuacjach uchodźstwa, 27-29 marca 2001, Genewa).

nieniu informacji także na tematy drażliwe lub intymne. Pomieszczenie, w którym prowadzone są wywiady, należy urządzić tak, by zachęcało do dyskusji, budowało zaufanie i zmniejszało ryzyko postrzegania sytuacji jako opartej na nierówności władzy.

- v. Przeprowadzający wywiad powinien przedstawić siebie i tłumacza osobie wnioskującej, jasno wytłumaczyć rolę każdego z uczestników spotkania oraz jego cel. Osobę wnioskującą należy zapewnić, że jej dane osobowe będą traktowane jako ściśle poufne, a żadne informacje podane w trakcie wywiadu nie zostaną ujawnione członkom jej rodziny. Ważne, by osoba przeprowadzająca wywiad podkreśliła, że nie jest terapeutą-psychologiem.
- vi. Osoba prowadząca wywiad powinna zachować neutralność, współczucie i obiektywizm oraz unikać gestykulacji, która może zostać zinterpretowana jako zastraszająca, świadcząca o niewrażliwości lub kulturowo niewłaściwa. W miarę możliwości nie należy przerywać w trakcie przedstawiania wniosku przez osobę wnioskującą.
- vii. W przebieg wywiadu należy włączyć zarówno otwarte, jak zamknięte pytania mogące przyczynić się do odśtonięcia kwestii związanych z płcią i mających znaczenie dla wniosku. Na przykład kobiety, które zaangażowały się bezpośrednio lub pośrednio w działalność polityczną lub którym przypisuje się określone opinie polityczne, często nie podają podczas rozmowy istotnych informacji, ponieważ zadawane im pytania zorientowane są na mężczyzn. Kobiety składające wniosek mogą też mieć problem z odniesieniem pytań dotyczących „tortur” do własnych przeżyć i przemocy, której się boją (gwałt, nadużycia seksualne, okaleczanie kobiecych narządów płciowych, zabójstwa „honorowe”, wymuszenie związku małżeńskiego itp.).
- viii. Szczególnie w przypadku ofiar przemocy seksualnej lub innych przeżyć traumatycznych, konieczne może być przeprowadzenie drugiej i kolejnych rozmów w celu uzyskania wszystkich istotnych informacji. W związku z tym osoba przeprowadzająca wywiad, biorąc pod uwagę przeżycia emocjonalne i traumatyczne wnioskodawcy, powinna przerwać wywiad, gdy wnioskodawca zaczyna zdradzać objawy stresu emocjonalnego.
- ix. Gdy przewiduje się, że w określonym przypadku mogą istnieć podstawy do złożenia wniosku z powołaniem się na kwestie płci, potrzebne są stosowne przygotowania, które pozwolą nawiązać z osobą wnioskującą relację opartą na zaufaniu oraz umożliwią zadanie właściwych pytań i rozwiązanie problemów, które mogą pojawić się podczas wywiadu.
- x. W kontekście wniosku składanego przez kobietę należy uzyskać odpowiednie informacje na temat jej kraju pochodzenia, takie jak pozycja kobiet w obliczu prawa, prawa polityczne

²² Patrz także: Zalecenie Komitetu Wykonawczego nr 64, *Kobiety-uchodźcy a ochrona międzynarodowa* (1990), (a) (iii): „Gdy to konieczne, należy zapewnić udział wykwalifikowanych tłumaczy płci żeńskiej w procedurach nadawania statusu uchodźcy oraz zapewnić kobietom starającym się o status uchodźcy odpowiedni dostęp do tego rodzaju procedur, nawet wtedy gdy towarzyszą im członkowie rodziny płci męskiej”.

kobiet, prawa społeczne i ekonomiczne kobiet, normy kulturowe i społeczne kraju oraz konsekwencje ich nieprzestrzegania, stosowanie niebezpiecznych praktyk tradycyjnych, wypadki i formy zgłaszanej przemocy wobec kobiet, istniejące instrumenty ochrony, kary nakładane na sprawców przemocy oraz ryzyko, z jakim wiąże się powrót kobiety do kraju po złożeniu wniosku o przyznanie statusu uchodźcy.

- xi. Charakter i natężenie emocji okazywanych podczas relacjonowania przeżyć nie powinien mieć wpływu na wiarygodność kobiety. Osoby prowadzące rozmowę i podejmujące decyzję muszą rozumieć, że różnice kulturowe i przeżycia traumatyczne mogą mieć złożony i zróżnicowany wpływ na zachowania. W niektórych przypadkach dążenie do uzyskania obiektywnych dowodów psychologicznych lub medycznych może być jednak uzasadnione. Nie jest konieczne ustalanie szczegółów dotyczących aktów gwałtu czy napadu seksualnego, należy natomiast skoncentrować się na wydarzeniach, które do niego doprowadziły i które nastąpiły później, na okolicznościach i szczegółach towarzyszących (takich jak użycie broni, słowa wypowiedane przez sprawcę, forma przemocy, miejsce i czas aktu przemocy, charakterystyka sprawców – np. żołnierze, cywile), a także na motywacji sprawcy. Należy też uwzględnić fakt, że kobieta może być nieświadoma przyczyn, z których padła ofiarą przemocy.
- xii. W koniecznych sytuacjach należy zastosować odpowiednie procedury kierowania na terapię psychospołeczną i do innych placówek zapewniających wsparcie. Doświadczenie wskazuje także, że potrzebni są przeszkoleni terapeuci gotowi do udzielenia osobie składającej wniosek pomocy przed wywiadem i po jego przeprowadzeniu.

Kwestie dowodowe

37. Żadne udokumentowane dowody nie są wymagane przez władze w celu rozpatrzenia wniosku o przyznanie statusu uchodźcy, jednak informacje dotyczące praktyk stosowanych w kraju pochodzenia mogą potwierdzać i wspierać określone przypadki. Istotne jest uwzględnienie faktu, że w kontekście wniosków uzasadnionych kwestiami płci zwykłe materiały dowodowe, wykorzystywane w innych przypadkach, bywają niedostępne. Dane statystyczne lub sprawozdania na temat występowania przemocy seksualnej mogą być niedostępne, ponieważ akty te często nie są zgłaszane lub pozostają nie ścigane. Pomocne mogą być zatem alternatywne formy dowodzenia – takie jak zeznania ustne lub pisemne innych kobiet, które znalazły się w podobnej sytuacji, oświadczenia organizacji pozarządowych lub niezależnych ekspertów.

IV. METODY WDRAŻANIA

38. W zależności od tradycji prawnej państwa stosują zasadniczo dwa podejścia wobec uwzględnienia kwestii płci w praktyce związanej z prawem azylowym, a zwłaszcza z definicją uchodźcy. Jedne państwa włączają odpowiednie wytyczne dotyczące interpretacji prawnej i/lub środki proceduralne do swego ustawodawstwa, inne natomiast wolą opracować

strategię postępowania i wytyczne prawne dla osób odpowiedzialnych za podejmowanie decyzji. UNHCR zachęca państwa, które jeszcze tego nie zrobiły, do uwzględnienia kwestii płci w prawie azylowym i jego procedurach i jest gotowy udzielić im wszelkiej pomocy w tym zakresie.

ZAŁĄCZNIK 1

Kodeks postępowania UNHCR

Wstęp

Zdolność UNHCR do zapewnienia ochrony i pomocy uchodźcom oraz innym osobom objętym jej działaniami jest uzależniona od postawy pracowników UNHCR, ich umiejętności utrzymania i propagowania najwyższych standardów postępowania zawodowego. My, członkowie personelu UNHCR, ponosimy indywidualną i zbiorową odpowiedzialność za utrzymanie tych standardów. Kadra kierownicza ponosi szczególną odpowiedzialność za utrzymanie tych standardów, za ustanawianie wzorów dla innych oraz za stwarzanie przyjaznych i wspierających warunków pracy.

Wiadomym jest, że praca UNHCR często stawia pracowników agencji w pozycji władzy wobec osób objętych ochroną. Żaden pracownik nie ma prawa nadużywać tej władzy.

Kodeks postępowania ma służyć wszystkim pracownikom jako przewodnik pomocny w podejmowaniu zgodnych z normami etycznymi decyzji w życiu zawodowym, a niekiedy także prywatnym. Jest to kodeks moralny, który nie ma charakteru obowiązującego prawa. Został opracowany, by pogłębić wśród pracowników świadomość obowiązków nałożonych na nich przez Kartę Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz „Regulamin i zasady pracy personelu” – jedyne instrumenty prawne określające właściwe postępowanie pracowników UNHCR. Podpisanie Kodeksu nie wywołuje odebrania żadnych nabytych praw.

Kodeks postępowania został opracowany ze świadomością, że ustawodawstwo i zwyczaje lokalne mogą się różnić w poszczególnych krajach, ale na podstawie międzynarodowych standardów prawnych. Stąd na przykład pojęcie „dzieci” oznacza osoby poniżej 18 roku życia. Wskazówki dotyczące właściwej interpretacji Kodeksu można znaleźć w „Uwagach do Kodeksu postępowania”.

Kodeks obowiązuje wszystkich pracowników UNHCR, którzy zostaną poproszeni o jego podpisanie. Osoby zatrudnione przez UNHCR na mocy kontraktu jako konsultanci i stażyści również otrzymają Kodeks z prośbą o pisemne potwierdzenie, że będą podtrzymywać określone w nim standardy odpowiednio do swojego statusu. Organizacje rządowe i pozarządowe, a także firmy, których pracownicy pracują dla UNHCR, zostaną poproszone o należyte przekazanie tym osobom zasad określonych w Kodeksie.

Wszyscy pracownicy UNHCR są odpowiedzialni za wspieranie i propagowanie znajomości Kodeksu postępowania. Do wszystkich należy też wprowadzanie w życie, monitorowanie i popieranie określonych w nim standardów. Należy również zachęcać partnerów UNHCR do stosowania tych standardów i dołączenia do personelu UNHCR w zadaniu ich utrzymania.

PODSTAWOWE WARTOŚCI I ZASADY PRZEWODNIE**Pracownik UNHCR jest zobowiązany do przestrzegania następujących podstawowych wartości i zasad:**

- Jako osoby zatrudnione w ramach struktur Narodów Zjednoczonych, dbamy o to, by nasze postępowanie było zgodne z wartościami zapisanymi w Karcie Narodów Zjednoczonych: szacunkiem dla podstawowych praw człowieka, sprawiedliwości społecznej i godności ludzkiej oraz poszanowaniem zasady równych praw mężczyzn i kobiet. Będziemy wspierać UNHCR w aktywnym propagowaniu postępowania zgodnie z zasadami międzynarodowego prawa dotyczącego uchodźców, międzynarodowych praw człowieka i międzynarodowego prawa humanitarnego. Będziemy kierować się kluczowymi wartościami Narodów Zjednoczonych, takimi jak profesjonalizm, prawość i szacunek dla różnorodności, a także zachowamy przez cały czas międzynarodowy punkt widzenia.
- Naszym podstawowym zadaniem jako pracowników UNHCR jest zapewnienie ochrony i pomocy uchodźcom i innym osobom pod opieką UNHCR, zgodnie z mandatem Biura. Zobowiązujemy się wspierać jak najpełniejsze uczestnictwo uchodźców i innych osób objętych działaniami UNHCR – jednostek, rodzin i wspólnot – w podejmowaniu decyzji, które mają wpływ na ich życie.
- Będziemy szanować godność i wartość każdej jednostki ludzkiej, promować i przyjmować postawę zrozumienia, szacunku, współczucia i tolerancji. Będziemy okazywać dyskrecję i zachowywać wymaganą poufność informacji. Będziemy dążyć do tworzenia konstruktywnych i pełnych szacunku relacji zawodowych z naszymi partnerami humanitarnymi, będziemy stale dążyć do ulepszenia naszych działań i stwarzać atmosferę sprzyjającą podnoszeniu naszych umiejętności, będziemy wspierać pozytywne zmiany i wykorzystywać wiedzę nabytą w doświadczeniu.
- Będziemy okazywać poszanowanie wszystkim ludziom bez różnicy na ich rasę, płeć, religię, kolor skóry, pochodzenie narodowe lub etniczne, język, stan cywilny, orientację seksualną, wiek, pozycję społeczno-ekonomiczną, niepełnosprawność, przekonania polityczne lub jakiegokolwiek inne cechy wyróżniające. Będziemy dążyć do usunięcia wszelkich barier na drodze do równości.
- Mamy szacunek dla kultur, zwyczajów i tradycji wszystkich ludów i będziemy starali się unikać zachowań niedopuszczalnych w określonym kontekście kulturowym. Jeśli jednak jakiś zwyczaj lub praktyka zostanie uznany przez właściwą agendę Narodów Zjednoczonych za sprzeczny z dowolnym międzynarodowym przepisem lub standardem praw człowieka, będziemy kierować się odpowiednimi przepisami lub standardami praw człowieka.

Zobowiązanie przestrzegania Kodeksu postępowania UNHCR

Jako członek zespołu UNHCR, zobowiązuje się:

1. Traktować wszystkich uchodźców i inne osoby pod opieką UNHCR sprawiedliwie, z szacunkiem i godnością.

Zawsze będę dążyć do zrozumienia trudnych doświadczeń, jakie stały się udziałem uchodźców i innych osób pod opieką UNHCR, a także

podrzędnej pozycji, w jakiej – zwłaszcza ze względu na płeć, wiek lub niepełnosprawność – mogą się one znaleźć w stosunku do tych, którzy mają władzę lub wywierają wpływ na określone aspekty ich życia. Zawsze będę dokładać starań na rzecz zapewnienia opieki i ochrony dzieciom, a także będę działać zgodnie z nadrzędną zasadą jak najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka.

Jeśli moja praca polega na bezpośrednim kontakcie z uchodźcami lub innymi osobami pod opieką UNHCR, będę się z nimi regularnie spotykać, aby w pełni zrozumieć ich doświadczenia i potrzeby oraz wyjaśniać im rolę i zakres działań UNHCR.

Będę zdobywać aktualne informacje na temat polityki, celów i działań UNHCR, a także kwestii związanych z uchodźcami, oraz zrobię wszystko, aby wesprzeć pracę Biura w zakresie ochrony i pomocy.

2. Podtrzymywać nieposzlakowaną opinię o UNHCR przez zawodowe i osobiste zachowanie, które spełnia najwyższe standardy i tak jest postrzegane przez innych.

Moje działania będą prawe, oparte na prawdzie, zaangażowaniu i uczciwości. Będę cierpliwy, pełen szacunku i uprzejmy dla wszystkich osób, z którymi będę mieć zawodowo do czynienia, w tym uchodźców i innych osób pod opieką UNHCR, przedstawicieli organizacji partnerskich, przedstawicieli władz państwowych i ofiarodawców.

Będę przestrzegać prawa lokalnego, dotrzymywać wszelkich prywatnych zobowiązań prawnych i finansowych i nie będę wykorzystywać prywatnie jakichkolwiek przywilejów lub zwolnień, które zostały mi udzielone dla dobra Narodów Zjednoczonych. Zrobię wszystko, aby zachowanie osób mieszkających ze mną pod jednym dachem nie naruszało dobrego imienia UNHCR.

3. Wypełniać obowiązki zawodowe i prowadzić sprawy prywatne w taki sposób, aby uniknąć konfliktu interesów, podtrzymując tym samym i umacniając zaufanie publiczne, jakim cieszy się UNHCR.

Moje działania będą wolne od jakichkolwiek rozważań na temat korzyści prywatnych, stawię opór wszelkim nadmiernym naciskom politycznym podczas podejmowania decyzji. Nie będę oczekiwać ani przyjmować instrukcji dotyczących wykonywania moich obowiązków od żadnych władz państwowych, włącznie z rządem mojego państwa, lub od jakichkolwiek władz spoza Organizacji Narodów Zjednoczonych. Zgodnie z „Regulaminem i zasadami pracy personelu” nie przyjmę żadnego zaszczytu, odznaczenia, podarunku, wynagrodzenia od żadnego rządu; nie będę też ich przyjmował od żadnych podmiotów zewnętrznych wobec Organizacji Narodów Zjednoczonych bez uprzedniej zgody. Nie będę podejmować żadnych zajęć ani pracy na zewnątrz bez uprzedniej zgody. Nie będę przyjmować dodatkowych opłat ani zasiłków od żadnych władz ani z żadnego innego źródła, ani nie będę pełnił funkcji politycznych, takich jak reprezentowanie czy sprawowanie urzędu publicznego.

Będę unikać udzielania pomocy osobom prywatnym i firmom w ramach ich współpracy z UNHCR, jako że mogłoby to prowadzić do faktycznego lub domniemanego preferencyjnego traktowania. Nie będę nigdy uczestniczył w żadnych działaniach związanych z dostarczaniem usług lub towarów, bądź w działalności dotyczącej zasobów ludzkich, w przypadku których może dojść do konfliktu interesów.

4. Przyczyniać się do tworzenia dobrej atmosfery w miejscu pracy opartej na duchu zespołowym, wzajemnym szacunku i zrozumieniu.

Będę okazywać szacunek wszystkim współpracownikom, bez względu na ich status i pozycję, umożliwię wszystkim współpracownikom wyrażanie ich opinii oraz będę dążyć do wykorzystania ich wiedzy i doświadczenia w pracy zespołowej. Będę komunikować się otwarcie i przekazywać wszystkie ważne informacje (stosując się do wymogów poufności) innym kolegom, oraz dołożę wszelkich starań, aby szybko udzielać odpowiedzi na pytania.

Będę szanować prawo moich kolegów do prywatności i unikać dezinformacji. Będę się starać rozstrzygać różnice zdań i rozwiązywać pojawiające się problemy. Będę przyczyniać się do konstruktywnego dialogu opartego na wzajemnym szacunku i otwartości między kadrą kierowniczą a przedstawicielami pracowników.

Pełniąc funkcję kierowniczą, będę otwarty na opinie wszystkich członków zespołu. Będę terminowo dostarczać pracownikom wiedzy na temat sprawowanych przez nich obowiązków: udzielać wskazówek, motywować i okazywać pełne uznanie dla ich zasług.

5. Dbać o bezpieczeństwo, zdrowie i dobro wszystkich pracowników UNHCR, co jest koniecznym warunkiem ich stałej wysokiej skuteczności.

Będę świadomy wszelkich instrukcji dotyczących ochrony mojego zdrowia, dobra i bezpieczeństwa i będę się do nich stosować. Podejmując decyzje operacyjne, zawsze będę brać pod uwagę bezpieczeństwa pracowników. W przypadku jakichkolwiek wątpliwości dotyczących poleceń, które uznam za zagrażające mojemu bezpieczeństwu lub bezpieczeństwu innych osób, bezzwłocznie zwrócę na to uwagę mojemu przełożonemu.

Pełniąc funkcję kierowniczą, dołożę wszelkich starań, aby uniknąć zagrożenia zdrowia i dobra pracowników i ich rodzin przez niepotrzebne ryzyko. Będę propagować zdrową równowagę życia zawodowego i prywatnego w stosunku do personelu i szanować wszelkie uprawnienia personelu.

6. Zabezpieczać informacje, do których mam dostęp ze względu na moje zatrudnienie w UNHCR, i odpowiedzialnie z nich korzystać.

We wszelkich zadaniach zawodowych wykażę się należyłą troską oraz nie będę ujawniać żadnych poufnych informacji na temat uchodźców, współpracowników oraz innych kwestii związanych z wykonywaną pracą zgodnie z „Regulaminem i zasadami pracy personelu” oraz aktualnymi wytycznymi.

Będę rozsądnie i skutecznie chronić i użytkować zasoby ludzkie, finansowe i materialne UNHCR oraz zarządzać nimi ze świadomością, że zasoby te zostały udostępnione UNHCR na rzecz uchodźców i innych osób pod opieką UNHCR.

7. Zapobiegać i przeciwdziałać wszelkiego rodzaju wykorzystywaniu i nadużyciu wobec uchodźców i innych osób pod opieką UNHCR.

Zobowiązuję się nie nadużywać przysługującej mi z tytułu stanowiska władzy i wpływu na życie i dobrobyt uchodźców i innych osób pod opieką UNHCR

Nigdy nie poproszę o żadną usługę ani przysługę uchodźców ani innych osób pod opieką UNHCR w zamian za ochronę lub pomoc. Nigdy nie zaangażuję się w oparte na eksploatacji relacje – seksualne, emocjonalne, finansowe lub związane z zatrudnieniem – z uchodźcami lub innymi osobami pod opieką UNHCR.

W przypadku nawiązania przeze mnie relacji z osobą pod opieką UNHCR i uznania, że ta relacja jest wolna od eksploatacji i nawiązana za zgodą obu stron, zgłoszę to mojemu przełożonemu w celu uzyskania porady, wiedząc, że sprawa ta zostanie potraktowana z należytą dyskrecją. Rozumiem, że zarówno mój przełożony, jak ja dysponujemy w tego rodzaju kwestiach normalnymi mechanizmami konsultacji i zwracania się po pomoc.

Będę odpowiedzialnie zatrudniać lub w inny sposób angażować w działania uchodźców i inne osoby pod opieką UNHCR. Charakter i warunki takiego zatrudnienia zgłoszę na piśmie przełożonemu.

8. Nie angażować się w żadną działalność przestępczą lub nieetyczną, niezgodną z prawami człowieka lub godzącą w wizerunek i interesy UNHCR.

Nie będę wspierać jakichkolwiek nielegalnych działań, polegających na eksploatacji lub wyzysku – w tym na przykład pracy dzieci lub przemytu ludzi i towarów – ani w nich uczestniczyć.

UNHCR jest zobowiązany do utrzymania najwyższych standardów ochrony i opieki nad dziećmi, toteż mam pełną świadomość, że nie wolno mi się angażować w stosunki seksualne z jakąkolwiek osobą, która nie ukończyła 18 lat (dalsze informacje można znaleźć w „Uwagach do Kodeksu postępowania”).

9. Nie stosować żadnych form napastowania, dyskryminacji, molestowania fizycznego lub słownego, zastraszania czy faworyzowania w miejscu pracy.

Nie będę się angażować w żadne formy napastowania w miejscu pracy, włącznie z napastowaniem seksualnym i nadużyciem władzy, ani tolerować podobnych zachowań.

Pełniąc funkcję kierowniczą, nie będę zabiegać o przysługi, pożyczki lub prezenty od pracowników, ani też nie będę ich przyjmować, jeśli ich wartość jest większa niż symboliczna.

Mam świadomość, że utrzymywanie stosunków seksualnych z podlegającym mi pracownikiem wiąże się z nieodłącznym konfliktem interesów i kryje w sobie potencjalne niebezpieczeństwo nadużycia władzy. Gdyby zaistniała taka sytuacja, bezzwłocznie rozwiążę ten konflikt.

ZAŁĄCZNIK 1.1

Kluczowe zasady Kodeksu postępowania

Wykorzystywanie i nadużycia seksualne podczas kryzysów humanitarnych

Fragmety planu działania zaczerpnięte z raportu oddziału specjalnego IASC na temat ochrony przed nadużyciami i wykorzystywaniem seksualnym podczas kryzysów humanitarnych

A. Kluczowe zasady kodeksu postępowania

Agencje humanitarne mają obowiązek opiekować się osobami otrzymującymi pomoc oraz ponoszą odpowiedzialność za zapewnienie im godnego traktowania i szacunku oraz przestrzegania minimalnych standardów zachowania. Aby zapobiec wykorzystywaniu seksualnemu i nadużyciom, do kodeksów postępowania agencji muszą zostać wcielone następujące zasady kluczowe*:

- Wykorzystywanie seksualne i nadużycia ze strony pracowników humanitarnych to akt poważnego naruszenia zasad postępowania stanowiący podstawę do zerwania umowy o pracę.
- Stosunki seksualne z dziećmi (osobami poniżej 18 roku życia) są zabronione, bez względu na lokalne przepisy dotyczące wieku dorosłego lub wieku umożliwiającego wydanie świadomej zgody. Pomyłka co do wieku dziecka nie jest żadnym usprawiedliwieniem.
- Wymiana pieniędzy, zatrudnienia, towarów lub usług na stosunki seksualne, włącznie ze świadczeniem usług seksualnych lub inne formy upokarzającego, degradującego zachowania lub wykorzystywania są zabronione. Dotyczy to także świadczenia pomocy, która przysługuje beneficjentom.
- Stosunki seksualne pomiędzy pracownikami humanitarnymi a osobami korzystającymi z pomocy uznaje się za niewłaściwe, ponieważ wynikają z nierównej w swej istocie relacji. Podobne stosunki podważają wiarygodność i prawość pracowników pomocy humanitarnej.

* Inne zastrzeżenia pojawiają się w kontekście stosowania niektórych z tych zasad przez pracowników humanitarnych, którzy pochodzą ze społeczności otrzymującej pomoc. Jakkolwiek wykorzystywanie seksualne, nadużycia i niewłaściwe wykorzystanie pomocy humanitarnej jest zawsze zabronione, pracownicy humanitarni tej kategorii mogą stosować zasadę dotyczącą nawiązywania stosunków seksualnych wedle własnego uznania.

- W przypadku, gdy pracownik humanitarny ma obawy lub podejrzenia co do współpracownika o nadużycia lub wykorzystywanie seksualne, ma obowiązek zgłosić swoje wątpliwości przy pomocy istniejących w agencji mechanizmów raportowania.
- Pracownicy humanitarni mają obowiązek tworzyć i umacniać środowisko wrogie wykorzystywaniu seksualnemu i przemocy oraz propagujące stosowanie odpowiednich kodeksów postępowania. Kadra kierownicza wszystkich szczebli ponosi szczególną odpowiedzialność za wspieranie i rozwijanie struktur wspierających to środowisko.

ZAŁĄCZNIK 2

Formularz zgłoszenia przypadku przemocy

strona 1 z 4

Instrukcja	Formularz wypełnia odpowiednio przeszkolony i wyznaczony pracownik. Oryginał należy przechowywać we właściwej agencji (poza terenem obozu). Kopię należy przekazać przedstawicielowi UNHCR ds. ochrony, w zapieczętowanej kopercie, najszybciej jak to możliwe. (Jeśli osoba doświadczona przemocą chce złożyć doniesienie na policji, przedstawiciel ds. ochrony musi otrzymać kopię w ciągu 24 godzin.) W razie konieczności należy dotrzeć dodatkowe strony z opisem.
UWAGA	<i>Niniejszy formularz NIE stanowi instrukcji prowadzenia wywiadu. Pracownik musi mieć odpowiednią wiedzę na temat prowadzenia rozmów z osobami doświadczonymi przemocą. Dodatkowe formularze są dostępne do celów terapii oraz badania/ leczenia medycznego.</i>

CHARAKTER ZDARZENIA:		Wtórny charakter zdarzenia:
Numer sprawy:	Obóz lub adres (w przypadku uchodźców w miastach i uchodźców-repatriantów):	Data i godzina rozmowy:
Numer wcześniejszej sprawy związanej z tą samą osobą (jeśli dotyczy):		

DANE O OFIERZE/OSOBIE DOŚWIADCZONEJ PRZEMOCĄ			
Imię i nazwisko:	Wiek:	Rok urodzenia:	Płeć:
Adres:	Pochodzenie plemienne/ etniczne:	Stan cywilny:	Zawód:
Liczba dzieci:	Wiek:	Głowa rodziny (imię, nazwisko, związek z osobą doświadczoną przemocą):	
Zgodne z UNHCR wskazanie cech szczególnie narażających na przemoc (jeśli dotyczy):		Nr karty przydziału lub nr dokumentu tożsamości:	
Jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą jest dzieckiem: Imię i nazwisko opiekuna:			Związek:

OPIS PRZYPADKU		
Miejsce:	Data:	Pora dnia:
Opis zdarzenia (okoliczności, przebieg wydarzeń i ich następstwa):		

strona 2 z 4

DANE DOTYCZĄCE SPRAWCY			
Nazwisko:	Liczba sprawców:	Płeć:	
Adres:	Narodowość:	Wiek:	Pochodzenie plemienne/ etniczne:
Związek z ofiarą przemocy/osobą doświadczoną przemocą:	Stan cywilny:	Zawód:	
Jeśli sprawca jest nieznany, jego/jej opis ze wszystkimi znakami szczególnymi:			
Obecne miejsce pobytu sprawcy, jeśli jest znane: Czy sprawca ciągle stanowi zagrożenie?			
Jeśli sprawca jest dzieckiem: Nazwisko opiekuna:			Związek:

ŚWIADKOWIE
Opis wszystkich obecnych świadków (w tym dzieci):
Nazwiska i adresy:

PODJĘTE DZIAŁANIA – wszelkie działania podjęte do chwili sporządzania raportu		
Instytucja przyjmujące zgłoszenie:	Data zgłoszenia	Podjęte działania
POLICJA Nazwisko		
SIŁY PORZĄDKOWE Nazwisko		
UNHCR Nazwisko		
PRZYWÓDCY LOKALNI Nazwisko		
SŁUŻBA ZDROWIA Patrz s. 3 tego formularza, aby uzyskać informacje/nazwisko		
INNE Nazwisko		

KONIECZNE DALSZE DZIAŁANIA I DZIAŁANIA PLANOWANE – w chwili sporządzania raportu		
Ocena potrzeb dotyczących bezpieczeństwa fizycznego i plan doraźnego działania w tym zakresie:		
Czy ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą otrzymała pomoc terapeutyczną – jeśli tak, to jaką?		
Czy ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą ma zamiar zgłosić incydent na policji?	☐ Tak	☐ Nie
Czy szuka pomocy trybunału starszyny/sądu zwyczajowego?	☐ Tak	☐ Nie
Jakie dalsze działania zostaną podjęte przez społeczność i/lub pracowników do spraw przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym?		
Jakie dalsze działania musi podjąć UNHCR i/lub inne podmioty?		
Formularz wypełniony przez (imię i nazwisko drukowanymi literami):	Podpis:	

strona 3 z 4

FORMULARZ RAPORTU MEDYCZNEGO

Strony 1 i 2 (wypełnione) + strona 3 (2 pierwsze rubryki wypełnione) pracownik znosi wraz z ofiarą przemocy/osobą dotkniętą przemocą do placówki służby zdrowia. Stronę 3 wypełnia pracownik służby zdrowia. LUB jeśli nie przeprowadzono badania medycznego w chwili zgłoszenia przypadku przemocy, niżej należy podać przyczyny.

PODSUMOWANIE BADAŃ MEDYCZNYCH		
Imię, nazwisko osoby doświadczonej przemocą:	Rok urodzenia:	Płeć:
(Jeśli dotyczy) Przyczyna, z której ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą NIE została poddana badaniu w czasie wywiadu.		

DO WYPEŁNIENIA PRZEZ PRACOWNIKA PLACÓWKI SŁUŻBY ZDROWIA		
Data badania:	Godzina:	Nazwa placówki ochrony zdrowia:
<p>Przed wywiadem i zbadaniem ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą należy przeczytać strony 1-2 niniejszego formularza.</p> <p>Nie należy prosić ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą o powtórzenie informacji, które już podała.</p> <p>Wyniki badania medycznego należy zapisać w odpowiednich formularzach placówki służby zdrowia, zgodnie z obowiązującymi protokołami i wytycznymi.</p> <p>Dane medyczne, dokumentacja, formularze itd. są poufne i mają być przechowywane w placówce służby zdrowia. Informacje medyczne mogą zostać ujawnione tylko ofierze/osobie doświadczonej przemocą.</p>		
TA STRONA NIE ZASTĘPUJE FORMULARZY UŻYWANYCH PRZEZ PLACÓWKĘ SŁUŻBY ZDROWIA (STANOWI DO NICH DODATEK)		

PODSUMOWANIE UDZIELONEJ POMOCY MEDYCZNEJ	
UWAGA: Te informacje mogą być ważne dla terapeuty, który będzie udzielał dalszej pomocy. Należy jednak uzyskać zgodę ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą na przekazanie tych informacji.	
Zalecane dalsze leczenie:	
Wizyta kontrolna w placówce służby zdrowia za dwa tygodnie:	
Wizyta kontrolna w placówce służby zdrowia za sześć miesięcy:	
Inne – wyszczególnić:	
Dodatkowe uwagi:	
Badanie przeprowadzone przez:	
Imię i nazwisko (drukowanymi literami):	Tytuł:
Podpis:	
Nazwa organizacji i pieczęć:	

strona 4 z 4

ZGODA NA UJAWNIE NIE INFORMACJI

Do pracownika lub wolontariusza wypełniającego formularz:

Proszę przeczytać osobie doświadczonej przemocą cały formularz, wyjaśniając, że może wybrać dowolną liczbę (lub żadną) z podanych opcji.

Należy uzyskać podpis osoby doświadczonej przemocą lub odcisk jej kciuka i podpis świadka.

Ja ..... niniejszym wyrażam zgodę na udostępnienie
(imię i nazwisko ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą)
informacji na temat zgłoszonego przeze mnie aktu przemocy oraz potrzebnej mi pomocy następującym organizacjom.

Rozumiem, że moja zgoda jest potrzebna w celu udzielenia mi jak najlepszej opieki i pomocy. Rozumiem, że moje dane będą traktowane z zachowaniem poufności i szacunku oraz ujawniane tylko w celu udzielenia mi pomocy, której będę potrzebować i o którą poproszę.

(Zaznaczyć X wszystkie odpowiednie miejsca)

organizacja opieki społecznej (nazwa) .....

ośrodek zdrowia (nazwa) .....

UNHCR (przedstawiciel ds. ochrony, inny) .....

policja .....

przywódca bloku, obozu. Podać imię/imiona i nazwisko/a/ .....

inni, wyszczególnić: .....

.....

Podpis lub odcisk kciuka .....

Świadek (podpis lub odcisk kciuka) .....

Data .....

Instrukcja wypełniania 1 i 2 strony formularza zgłoszenia przypadku przemocy

Cel i sposób wykorzystania

Zaleca się stosowanie **formularza zgłoszenia przypadku przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym** przez wszystkie podmioty zaangażowane w zapobieganie i przeciwdziałania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym w środowisku uchodźców. Formularz to narzędzie międzyagencyjne, które ma następujące cele:

1. Przedstawić krótkie (w sumie 4 strony tekstu) i wszechstronne podsumowanie najważniejszych informacji dotyczących zdarzenia.
2. Jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą wyrazi na to zgodę: posłużyć jako narzędzie przekazywania informacji, kopiowane i przekazywane poszczególnym podmiotom lub organizacjom.
3. Uniknąć sytuacji, w której ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą musi powtarzać podane już informacje i odpowiadać na te same pytania podczas kilku wywiadów.
4. Zebrać podstawowe i istotne dane potrzebne do monitorowania i oceny przypadków i programów dotyczących przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym.
5. Zebranie podobnie kategoryzowanych danych dotyczących różnych środowisk uchodźców, aby umożliwić globalne porównywanie danych dotyczących przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym w różnych programach, środowiskach, krajach i regionach.

Wypełniony formularz

Formularz zgłoszenia przypadku przemocy nie stanowi instrukcji na temat prowadzenia wywiadu. Pracownik, który prowadzi rozmowy z ofiarami przemocy/osobami doświadczonymi przemocą, musi być odpowiednio przeszkolony i przygotowany, umieć aktywnie słuchać i zapewniać osobom doświadczonym przemocą wsparcie emocjonalne. Mogą być potrzebne oddzielne formularze dotyczące wskazówek do prowadzenia wywiadów i sporządzania notatek. Należy pamiętać, że osoba doświadczona przemocą może znajdować się w stanie traumy psychicznej. Dlatego przeprowadzając wywiad, trzeba się wykazać współczuciem i szacunkiem. Właściwe może okazać się wypełnianie formularzy tak, aby osoba doświadczona przemocą nie była tego świadkiem.

Podczas tworzenia programów zapobiegania i przeciwdziałania przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym należy opracować mechanizmy i procedury sprawozdawania, zgłaszania przypadków i koordynacji. Konieczne jest spotkanie z organizacjami i jednostkami działającymi w danym środowisku, aby określić potrzeby każdej grupy w zakresie gromadzenia informacji i jak najlepszego wykorzystania wypełnionych formularzy zgłoszenia przypadku przemocy. W większości sytuacji sprawdza się następująca procedura:

- Jedna organizacja zostaje wyznaczona jako „koordynator” odpowiedzialny za przechowywanie wszelkich danych z formularzy, ich odbiór i zapewnianie natychmiastowej pomocy. Często dotyczy to pracowników odpowiedzialnych za opiekę społeczną, specjalizujących się w

przypadkach przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, albo też oddział opieki ginekologicznej miejscowej placówki służby zdrowia.

- Oryginały wypełnionych formularzy zgłoszenia przypadku przemocy są przechowywane w biurze koordynatora, poza terenem obozu (obozów), w zamkniętych aktach.
- **W przypadku wyrażenia przez osobę doświadczoną przemocą zgody na ujawnienie informacji.** Koordynator przekazuje kopie wypełnionego formularza zgłoszenia przypadku przemocy, w ciągu 24 godzin, organizacjom, które najbardziej potrzebują zawartych w nim informacji: przedstawicielom UNHCR ds. ochrony, placówce służby zdrowia lub opieki społecznej. Inne podmioty, na przykład policja, także mogą otrzymać kopie, w zależności od decyzji ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą.
- **W przypadku, gdy osoba doświadczona przemocą nie wyrazi zgody na ujawnienie informacji.** Koordynator dostarcza informacje przedstawicielowi UNHCR ds. ochrony w ciągu 24 godzin: obejmują one dane dotyczące zdarzenia oraz informacje nie wskazujące tożsamości (nie zawierają żadnych danych, które mogłyby zdradzić tożsamość osoby doświadczonej przemocą). UNHCR potrzebuje tych informacji do wypełnienia swojego mandatu.

Charakter zdarzenia

Należy używać spójnych określeń/definicji, aby umożliwić poprawne gromadzenie informacji, monitorowanie danych dotyczących przypadków przemocy, monitorowanie i ocenę programów pomocy. Poniżej podano formy przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, których używanie w celu scharakteryzowania charakteru zdarzenia jest zalecane. Należy omówić z partnerami i/lub międzyagencyjnym zespołem te definicje i dodać do nich wszelkie inne formy/definicje przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, które pojawiają się w środowisku, w którym funkcjonuje dany program, a które nie zostały uwzględnione na tej liście.

Typy przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym

Poniżej wyróżniono poszczególne typy przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym (bardziej wyczerpująca lista znajduje się w rozdziale 1 przewodnika UNHCR na temat przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym):

- **Gwałt/usiłowanie gwałtu i gwałt małżeński.** Wprowadzenie narządu seksualnego do dowolnej części ciała ofiary lub sprawcy lub wprowadzenie do otworu analnego lub genitalnego ofiary jakiegokolwiek przedmiotu lub innej części ciała siłą, groźbą użycia siły, pod przymusem, wykorzystanie otoczenia wywierającego presję lub w stosunku do osoby niezdolnej do wyrażenia świadomej zgody (Międzynarodowy Trybunał Karny). Próba zgwałcenie jakiejś osoby, nie zakończona penetracją, stanowi usiłowanie gwałtu.
- **Nadużycie seksualne.** Naruszenie – faktyczne lub jego groźba – o charakterze seksualnym (inne niż gwałt), włącznie z dotykaniem w nieodpowiedni sposób, siłą lub w innej sytuacji braku równości lub przymusu.
- **Nadużycia seksualne wobec dzieci, deprawacja i kazirodztwo.** Każde działanie, w ramach którego dziecko jest wykorzystywane celu zaspokojenia seksualnego. Stosunki/relacje seksualne z dzieckiem w każdej formie.
- **Wykorzystywanie seksualne.** Wszelkie nadużycie bezbronności ofiary, nierówności władzy lub zaufania do celów seksualnych; kategoria ta

obejmuje czerpanie korzyści doraźnych, społecznych lub politycznych z wykorzystywania seksualnego drugiej osoby (MTK). Wykorzystywanie seksualne stanowi jeden z celów handlu ludźmi (erotyczne show, wymuszone strip-teasy i/lub nagość, małżeństwa pod przymusem, zmuszenie do rodzenia dzieci, zatrudnienie w pornografii lub prostytucji, wymuszanie stosunków seksualnych w zamian za dobra, usługi, pomoc, niewolnictwo seksualne).

- **Handel ludźmi, niewolnictwo.** Sprzedaż i/lub handel ludźmi w celu wymuszania aktywności seksualnej, pracy lub świadczenia usług, niewolnictwa lub praktyk zbliżonych do niewolnictwa, niewoli lub w celu usunięcia organów.
- **Przedwczesny związek małżeński.** Narzucony ślub poniżej wieku, w którym możliwe jest wyrażenie świadomej zgody (stosunki seksualne w takim związku ustawowo stanowią gwałt, ponieważ dziewczęta nie mają kompetencji prawnych do wyrażenia na nie zgody).
- **Wymuszenie małżeństwa.** Ślub narzucony wbrew woli ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą; często dochodzi do zapłacenia posagu rodzinie; w razie odmowy, ofiara narażona jest na przemoc.
- **Okaleczenie kobiecych narządów płciowych.** Rozcinanie narządów płciowych z powodów innych niż zdrowotne, zwykle wykonywane w młodym wieku; obejmuje: częściowe lub całkowite rozcięcie, usunięcie narządów płciowych, zszywanie ze względów kulturowych lub z innych przyczyn poza medycznych; często wykonywane kilkakrotnie w ciągu całego życia, np. po urodzeniu dziecka lub w przypadku, gdy kobieta lub dziewczyna pada ofiarą ataku seksualnego.
- **Przemoc domowa.** Przemoc domowa to dowolna forma przemocy stosowanej między byłymi lub obecnymi partnerami intymnymi niezależnie od miejsca i czasu zdarzenia lub między członkami rodziny (na przykład, teściową i synową). Przemoc domowa może obejmować przemoc seksualną, fizyczną, psychiczną lub finansową, w tym takie sytuacje jak:
  - przemoc fizyczną i seksualną, np. klepanie, popychanie, uderzenie, bicie, kopanie, dżganie, gwałt;
  - odmowa wsparcia finansowego i wywoływanie stresu emocjonalnego, tzn. zabieranie pieniędzy, zabranianie przyjmowania wizyt i telefonów przyjaciół, przemoc werbalna, upokarzanie, wymuszona izolacja;
  - stosowanie lub groźenie sankcjami prawnymi wobec partnera, np. groźby pozbawienia opieki nad dziećmi, deportacji;
  - odmowa praw, np. odmowa opieki medycznej, fizycznej wolności;
  - fizyczna i emocjonalna przemoc wobec dzieci;
  - bicie kobiety przez teściową z powodu podrzędnego statusu w gospodarstwie domowym.

Przypadki przemocy niezwiązanej z płcią

Niekiedy pracownicy zajmujący się pracą w kontekście przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym stykają się z przypadkami przemocy niezwiązanej z płcią. Przypadków tych nie należy kategoryzować jako przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, ale mogą być ujmowane oddzielnie w procesie sprawozdawania działań podejmowanych w ramach programów, zwłaszcza zapobiegawczych. Przykłady:

- przemoc wobec dzieci (przemoc fizyczna lub psychologiczna nie związana z płcią);
- kłótnie domowe i problemy nie mające związku z nierównością płci; np. dzieci stwarzające problemy wychowawcze;
- ogólne problemy zdrowotne.

Inne formy zastosowanej przemocy

To miejsce należy wykorzystać wówczas, gdy przypadek przemocy obejmuje więcej niż jedną formę przemocy seksualnej lub przemocy na tle płciowym, np. jednocześnie gwałt i wymuszenie małżeństwa.

Charakter zdarzenia: tu wpisuje się „gwałt”.

Inne formy zastosowanej przemocy: „wymuszenie małżeństwa”.

Numer przypadku.

Stosuje się numerację według osób, spraw lub przypadków przemocy. Umożliwia to zachowanie poufności danych dotyczących ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą: przypadek przemocy zostaje opisany za pomocą numeru, a nie imienia i nazwiska osoby doświadczonej przemocą. Przydaje się to również wtedy, gdy ta sama osoba doświadcza przemocy wielokrotnie.

Obóz (jeśli dotyczy) lub adres

Nazwa obozu dla uchodźców, w którym przebywa osoba doświadczona przemocą lub adres w przypadku ludności rozproszonej w miastach i uchodźców-repatriantów.

Data i godzina rozmowy

Data i godzina pierwszego wywiadu z osobą doświadczoną przemocą oraz zapisania informacji.

Poprzedni numer przypadku związanego z daną osobą (jeśli dotyczy)

Jeśli dana osoba zjawia się nie po raz pierwszy, a korzystamy z numeracji przypadków NGO, należy wziąć pod uwagę wcześniejsze numery, przypisane w przeszłości. Jeśli taki numer jest niedostępny, należy wskazać miesiąc/rok poprzedniego zdarzenia lub w inny sposób zaznaczyć, że dana osoba pojawiła się nie po raz pierwszy.

Informacje dotyczące ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą

UWAGA: W sytuacji, w której nie można zapewnić poufności informacji, zaleca się NIE wpisywać nazwiska, pełnego adresu i innych danych umożliwiających identyfikację ofiary.

Imię i nazwisko

Imię i nazwisko ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą.

Wiek

Aktualny wiek.

Rok urodzenia

Rok, w którym urodziła się osoba doświadczona przemocą.

Płeć

K w przypadku kobiety; M w przypadku mężczyzny.

Adres

Pełen adres, obejmujący miejscowość, ulicę, numer domu itd.

Przynależność plemienna

Przynależność plemienna lub etniczna; jeśli jest nieznana, wpisać „nieznane”.

Stan cywilny

Samotny, osoba zamężna/żonata, rozwiedziona, w separacji, wdowa/wdowiec, utrata współmałżonka.

Zawód

Jeśli osoba doświadczona przemocą jest zatrudniona, wpisać zawód; jeśli nie, wpisać „nie ma”.

Liczba dzieci

Liczba dzieci mieszkających z daną osobą.

Wiek [dzieci]

Wskazanie wieku, w jakim są dzieci mieszkające z osobą doświadczoną przemocą (np. 6 miesięcy, 2 lata, 8 lat).

Głowa rodziny

Należy wpisać imię i nazwisko głowy rodziny oraz jej związek z ofiarą przemocy/osobą doświadczoną przemocą. Jeśli głową rodziny jest osoba doświadczona przemocą, należy wpisać „ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą”. Głowa rodziny oznacza zwykle osobę, która została zarejestrowana przez UNHCR jako głowa rodziny dla celów dystrybucji żywności i/lub w systemie kraju udzielającego schronienia. Konieczne może okazać się omówienie i wyjaśnienie tej definicji w określonym otoczeniu.

Zgodne z UNHCR wskazanie cech szczególnie narażających na przemoc (jeśli dotyczy)

Jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą ma wedle UNHCR cechy szczególnie narażające na przemoc, należy je odpowiednio wskazać, np. dziecko bez opieki, dziecko oddzielone od rodziny, niepełnosprawność, osoba starsza.

Nr karty przydziału lub nr dokumentu tożsamości

Jeśli osoba zgłaszająca przypadek przemocy ma kartę przydziału i/lub dokument tożsamości wystawiony na jej nazwisko, należy wpisać właściwy numer; jeśli nie, napisać „nieznane”. Jeśli nie posiada żadnych dokumentów, należy wpisać „brak”.

Jeśli ofiara/ osoba doświadczona przemocą jest dzieckiem

Jeśli osoba doświadczona przemocą ma mniej niż 18 lat, należy wpisać następujące dane:

Nazwisko opiekuna: nazwisko osoby pełniącej rolę rodzica.

Związek: należy określić, jaką rolę pełni ta osoba w rodzinie: matka, ojciec, siostra, ciotka itp.

Jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą nie mieszka z własną rodziną, ale z rodziną, która się nią opiekuje, należy napisać „Rodzina zastępcza”.

OPIS PRZYPADKU

Miejsce

Należy podać dokładne dane, na przykład:

- pełny adres, np. sekcja A4, chata 12;
- przy ścieżce do obozu Mtendeli;
- poza terenem obozu blisko głównego wjazdu;
- w obozie, wioska B;
- w obozie, w pobliżu Baru Spanla;
- za toaletami, C2, 23;
- w miasteczku, obok baru Bamba;
- miasto/ulica/numer domu w przypadku środowiska miejskiego.

Data

Data zdarzenia.

Dzień

Dzień tygodnia, w którym nastąpiło zdarzenie (Po, Wt, Śr, Cz, Pt, So, Nd).

Godzina

Godzina, o której nastąpiło zdarzenie; należy użyć czasu 24-godzinnego lub oznaczyć AM/PM.

Opis zdarzenia

Krótki zapis relacji osoby zgłaszającej przypadek przemocy na temat przebiegu zdarzeń: jakie okoliczności poprzedziły akt przemocy, co się działo podczas niego, co osoba doświadczona przemocą zrobiła potem, co zrobił sprawca. Opis, mimo że krótki, powinien być wyczerpujący. Jeśli brakuje miejsca w formularzu, należy wykorzystać dodatkową kartkę papieru.

INFORMACJE NA TEMAT SPRAWCY

Należy wpisać wszystkie dane, zgodnie z wytycznymi na formularzu, podobnie jak w części dotyczącej ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą. Należy wpisać jak najwięcej informacji.

ŚWIADKOWIE

Opis wszystkich obecnych świadków

Należy opisać szczegółowo: osoby przechodzące w pobliżu, wszystkich, którzy coś słyszeli i/lub widzieli, wszystkich, którzy mogli coś zaobserwować.

Nazwiska i adresy [świadków]

Należy wypełnić to pole dokładnie, jeśli to możliwe, podać pełen adres każdego świadka.

PODJĘTE DZIAŁANIA

W tym miejscu należy wymienić wszelkie działania podjęte przez osobę wypełniającą formularz lub ofiarę przemocy/osobę doświadczoną prze-

mocą do czasu wypełnienia formularza. Należy wyszczególnić nazwiska, daty i podjęte działania zgodnie z zaleceniami na formularzu.

DALSZE KONIECZNE DZIAŁANIA I DZIAŁANIA PLANOWANE

Ocena potrzeb dotyczących bezpieczeństwa fizycznego i plan doraźnego działania w tym zakresie

Wypełnienie tej części formularza jest bardzo istotne, jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą mieszka z domniemanym sprawcą lub w pobliżu jego miejsca zamieszkania, a sprawca nadal znajduje się w okolicy. Należy dokładnie określić potencjalne zagrożenia i plany ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą konieczne do zapewnienia jej bezpieczeństwa.

Należy określić, jakie działania zostaną podjęte, jakie działania planuje podjąć osoba doświadczona przemocą, i jakie inne działania są konieczne.

Imię i nazwisko osoby wypełniającej formularz

Należy podpisać formularz.

Instrukcja wypełnienia strony 3: formularz raportu medycznego

UWAGA: Wypełnienie strony 3 nie jest obowiązkowe. W niektórych sytuacjach takie sprawozdanie medyczne dołączone do formularza zgłoszenia przypadku przemocy jest przydatne; w innych natomiast może okazać się zbędne – decyduje o tym personel medyczny. Jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą zdecyduje się zgłosić przypadek przemocy na policji, prawo może wymagać przedstawienia formularza dokumentacji medycznej; w takiej sytuacji wypełnienie strony 3 formularza prawdopodobnie nie będzie potrzebne. Należy omówić tę kwestię z partnerami i/lub zespołem międzyagencyjnym i określić, w jakich warunkach i jak należy stosować tę część formularza.

Należy wypełnić górną ramkę – podać imię i nazwisko ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą, jej rok urodzenia i płeć.

- Jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą nie chce i/lub nie potrzebuje badania medycznego, należy wyjaśnić, dlaczego. W takim przypadku pozostała część strony 3 pozostaje niewypełniona. **UWAGA:** Niekiedy, na przykład w przypadku napastowania seksualnego, gdy nie doszło do kontaktu fizycznego i nie ma obrażeń, badanie medyczne może być niepotrzebne, zwłaszcza jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą nie chce iść do ośrodka zdrowia ani zgłaszać sprawy na policji.
- Jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą odbyła już wizytę w ośrodku zdrowia, należy zapytać ofiarę/osobę doświadczoną przemocą o zgodę, a następnie zanieść formularz do ośrodka zdrowia, przekazać go pracownikowi służby zdrowia i poprosić o wypełnienie i podpisanie formularza.
- Jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą wymaga badania medycznego, ale nie zgłosiła się jeszcze do ośrodka zdrowia, na-

leży ją tam zaprowadzić i przekazać formularz pracownikowi służby zdrowia do wypełnienia.

Informacje dla pracowników służby zdrowia wypełniających formularz

Data badania

Data badania ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą w związku z przypadkiem przemocy.

Godzina

Godzina badania przeprowadzonego w związku z przypadkiem przemocy.

Nazwa placówki ochrony zdrowia

Nazwa przychodni lub szpitala, w którym wykonywane jest badanie.

Podsumowanie udzielonej pomocy medycznej

Tę część należy wypełnić TYLKO wtedy, gdy osoba doświadczona przemocą wyrazi zgodę na ujawnienie tych informacji. Należy zamieścić krótki opis zastosowanego leczenia. Informacje szczegółowe winny zostać zapisane w odpowiednich formularzach placówki i w niej przechowywane.

Zalecane dalsze leczenie

Należy wstawić X w odpowiednich miejscach.

Dodatkowe uwagi

To pole można wykorzystać w przypadku, gdy konieczne jest zamieszczenie dodatkowych zaleceń lub komentarzy ze strony pracownika służby zdrowia.

Należy wpisać drukowanymi literami nazwisko osoby, która prowadziła badanie.

Należy wpisać drukowanymi literami tytuł osoby, która prowadziła badanie.

Podpis osoby, która prowadziła badanie.

Nazwa organizacji i pieczęć (jeśli ma to zastosowanie).

Instrukcje dotyczące wypełnienia strony 4: Zgoda na ujawnienie informacji zawartych w formularzu

W większości środowisk życia uchodźców dane dotyczące przypadków przemocy powinny być rozpowszechniane wśród personelu zajmującego się opieką zdrowotną, opieką społeczną oraz personelu UNHCR do spraw ochrony. W środowiskach innych niż środowiska uchodźców zasięg dystrybucji informacji powinny określać podmioty zaangażowane w świadczenie pomocy w związku z przemocą seksualną i przemocą na tle płciowym. **Przed ujawnieniem jakichkolwiek informacji** konieczna jest jednak zgoda osoby doświadczonej przemocą.

Należy przeczytać cały formularz osobie doświadczonej przemocą i zaznaczyć X przy każdym podmiocie, który może zostać włączona na listę. Jeśli ofiara jest w stanie się podpisać, należy uzyskać jej podpis. Jeśli nie,

należy odcisnąć kciuk ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą oraz uzyskać podpis świadka.

Informacje muszą być chronione zgodnie z życzeniami ofiary przemocy/osoby doświadczonej przemocą z poszanowaniem dla wszystkich narzuconych przez nią ograniczeń.

Jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą nie wyrazi zgody na rozpowszechnianie informacji, należy dostarczyć innym partnerom te dane, które nie umożliwiają określenia tożsamości tej osoby.

ZAŁĄCZNIK 3

Formularz sprawozdania
miesięcznego. Program zwalczania
przemocy seksualnej i przemocy na
tle płciowym

(Niniejszy formularz został opracowany na podstawie sytuacji uchodźców w Tanzanii)

Oddział:		Miesiąc:				Rok:		
FORMA PRZEMOCY		LICZBA ZGŁOSZEŃ:						
Nazwa obozu/miejsce						OGÓŁEM	poprzedni miesiąc	ogółem od stycznia
Gwałt (nowe przypadki w danym miesiącu)								
Gwałt (przed przybyciem do obozu)								
Usiłowanie gwałtu								
Napastowanie seksualne								
Wymuszone małżeństwo								
Przedwczesne małżeństwo								
Przemoc domowa								
Inna przemoc na tle płciowym								
Przemoc nie mająca związku z płcią								
WSZYSTKIE FORMY RAZEM								

Ochrona prawna

Wskaźnik	Liczba	Wskaźnik	Liczba
Łączna liczba przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym czekających na rozstrzygnięcie w sądzie na początku miesiąca		Liczba uniewinnionych/ skazanych po sześciu (6) miesiącach od wniesienia oskarżenia	
Łączna liczba przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym wniesionych do sądu w tym miesiącu		Liczba skarg oddalonych	
Łączna liczba przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym ponownie wniesionych do sądu w tym miesiącu		Łączna liczba przypadków czekających na rozstrzygnięcie w sądzie na końcu miesiąca	
Liczba skazanych po sześciu (6) miesiącach od wniesienia oskarżenia			
Opis (problemy, rozwiązania, zagadnienia, szkolenia itp.):			

Zdrowie

Wskaźnik	Liczba	Wskaźnik	Liczba
Łączna liczba przypadków gwałtu badanych i leczonych w ośrodkach zdrowia		W tym liczba przypadków gwałtu badanych i leczonych w ciągu 3 dni od zdarzenia	
Opis (problemy, rozwiązania, zagadnienia, szkolenia itp.):			

Czynniki społeczne/psychospołeczne

Wskaźnik	Liczba	Wskaźnik	Liczba
Łączna liczba przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym, w których udzielono wsparcia/terapii			
Opis (problemy, rozwiązania, zagadnienia, szkolenia itp.):			

Bezpieczeństwo/ochrona

Wskaźnik	Liczba	Wskaźnik	Liczba
Łączna liczba przypadków przemocy seksualnej i przemocy na tle płciowym zgłoszonych na policję		Wzrost/spadek procentowy w ciągu ostatniego miesiąca	
Opis (problemy, rozwiązania, zagadnienia, szkolenia itp.):			

Działania zapobiegawcze: (opis)**Działania koordynujące: (opis)**

ZAŁĄCZNIK 4

Formularz wywiadu i badania
lekarskiego

POUFNE

KOD:

1. INFORMACJE OGÓLNE

Imię:		Nazwisko:	
Adres:			
Płeć:	Data urodzenia:	Wiek:	
Data/ godzina badania:		W obecności:	

W przypadku dziecka należy podać: nazwę szkoły, imiona i nazwiska rodziców lub opiekunów.

2. OPIS PRZYPADKU

Data zdarzenia:		Godzina zdarzenia:		
Opis zdarzenia (dokonany przez ofiarę przemocy/osobę doświadczoną przemocą)				
Przemoc fizyczna	Tak	Nie	Opis formy i części ciała	
Forma (bicie, gryzienie, wrywanie włosów itp.)				
Zastosowanie więzów lub innych ograniczeń				
Użycie broni				
Alkohol/ narkotyki				
Penetracja	Tak	Nie	Nie ma pewności	Opis (oralna, waginalna, analna, typ przedmiotu)
Penis				
Palec				
Inne (opis)				
	Tak	Nie	Nie ma pewności	Miejsce (oralna, waginalna, analna, inne)
Ejakułacja				
Użycie prezerwatywy				

Jeśli ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą jest dzieckiem, należy zapytać:

Czy to działo się już wcześniej? Jak długo? Kto to robił? Czy ta osoba nadal ci grozi? itd. Należy też zapytać o krwawienie z pochwy lub odbytu, ból podczas chodzenia, bolesne oddawanie moczu, bolesną defekację, upławy itp.

3. WYWIAD MEDYCZNY

Czy po zdarzeniu ofiara przemocy/ osoba doświadczona przemocą:	Tak	Nie		Tak	Nie
wymiotowała			płukała usta		
oddawała mocz			przebrała się		
oddawała stolec			umyla się lub wykąpała		
myła zęby			korzystała z artykułów sanitarnych		
Używanie środków antykoncepcyjnych:					
pigułka			wkładka wewnętrzna		
zastrzyk			inne (określić)		
Menstruacja:					
ostatnia menstruacja	menstruacja w czasie zdarzenia		☐ Tak	☐ Nie	
Oznaki ciąży:	☐ Tak	☐ Nie	Który tydzień ciąży _____ tydzień		
<i>Historia stosunków seksualnych odbytych bez przymusu (tylko w przypadku pobrania próbek DNA do analizy)</i>					
Ostatni stosunek odbyty bez przymusu w ciągu tygodnia przed napadem	Data		Imię i nazwisko osoby		
Istniejące problemy zdrowotne:					
Historia okaleczenia kobiecych narządów płciowych, forma:					
Alergie:					
Przyjmowane leki:					
Szczepienia	☐ Tak	☐ Nie	Nie wiadomo	Komentarze	
Tężec					
Zapalenie wątroby typu B					
Wynik badania HIV/AIDS	Pozytywny	Negatywny	Nieznany		

4. BADANIE MEDYCZNE

Wygląd (ubranie, włosy, ewidentne upośledzenie umysłowe lub fizyczne?)			
Stan psychiczny (spokój, płacz, niepokój, chęć współpracy itp.)			
Waga:	Wzrost:	Okres dojrzewania (przed, w trakcie, po):	
Tętno:	Ciśnienie krwi:	Częstotliwość oddechu:	Temperatura:
Opis stanu fizycznego Dokładny opis, także na dołączonym schemacie ciała ludzkiego, lokalizację wszystkich ran, sińców, wybroczyn i tym podobnych śladów. Zapisać typ, rozmiar, kolor, formę i inne szczegóły. Należy opisywać, a nie interpretować.			
Głowa i twarz		Usta i nos	
Oczy i uszy		Szyja	
Klatka piersiowa		Plecy	
Brzuch		Pośladki	
Kończyny górne		Kończyny dolne	

5. BADANIE GENITALNO-ANALNE

Srom/moszna	Wejście do pochwy i błona dziewicza	Odryt
Pochwa/penis	Szyjka macicy	Badanie oburęczne/ badanie odbytu i pochwy
Pozycja pacjenta (leżąca na plecach, leżąca twarzą w dół, kolana podciągnięte do klatki piersiowej, boczna, pozycja płodu)		
Podczas badania ginekologicznego:		Podczas badania odbytu:

6. PRZEPROWADZONE BADANIE ŚLADÓW

Typ i miejsce	Zbadano/ odesłano do laboratorium	Wynik

7. ZEBRANE MATERIAŁY DOWODOWE

Typ i miejsce	Wysłane do... /przechowywane	Zabrane przez (nazwisko)/ data

8. PRZEPIŚANE LECZENIE

Leczenie	Tak	Nie	Typ i uwagi
Zapobieganie chorobom przenoszonym drogą płciową			
Antykoncepcja awaryjna			
Leczenie ran			
Szczepionka przeciwężcowa			
Szczepionka przeciw zapaleniu wątroby typu B			
Inne			

9. TERAPIA, SKIEROWANIA, DALSZE DZIAŁANIA

Ogólny stan psychiczny					
Ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą planuje zgłosić incydent na policję LUB już to zrobiła				☐ Tak	☐ Nie
Ofiara przemocy/osoba doświadczona przemocą dysponuje bezpiecznym miejscem, do którego może się udać	☐ Tak	☐ Nie	ma osobę towarzyszącą	☐ Tak	☐ Nie
Odbyta terapia					
Wystawione skierowania					
Wymagane dalsze działania					
Data kolejnej wizyty					

Nazwisko pracownika służby zdrowia przeprowadzającego badanie: _____

Tytuł: _____ Podpis: _____ Data: _____

ZALECANA LITERATURA

I. DOKUMENTY UNHCR

I.1. Zalecenia Komitetu Wykonawczego

- *Zalecenie w sprawie ochrony międzynarodowej*, nr 85 (XLIX), 1998.
- *Zalecenie w sprawie rejestracji uchodźców i osób starających się o status uchodźcy*, nr 91 (LII), 2001.
- *Zalecenie ogólne w sprawie ochrony międzynarodowej*, nr 87 (L), 1999.
- *Zalecenie ogólne w sprawie ochrony międzynarodowej*, nr 81 (XLVIII), 1997.
- *Uchodźcy – dzieci i młodociani*, nr 84 (XLVIII), 1997.
- *Ochrona uchodźców a przemoc seksualna*, nr 73 (XLIV), 1993.
- *Kobiety-uchodźcy*, nr 60 (XL), 1989.
- *Kobiety-uchodźcy*, nr 54 (XXXIX), 1988.
- *Kobiety-uchodźcy a ochrona międzynarodowa*, nr 64 (XLI), 1990.
- *Kobiety-uchodźcy a ochrona międzynarodowa*, nr 39 (XXXVI), 1985.

I.2. Strategie i wytyczne

- *Building Partnerships Through Equality. UNHCR Good Practices on Gender Mainstreaming*, 2000.
- *Camp Security and Refugee Guidelines – Vulnerable Groups*, 2001.
- *Designing Protection Strategies and Measuring Progress: Checklist for UNHCR Staff*, July 2002.
- *Guidelines on Applicable Criteria and Standards Relating to the Detention of Asylum Seekers* (revised), February 1999.
- *Guidelines on International Protection: “Gender-Related Persecution within the Context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees”*, UNHCR/GIP/02/01, 7 May 2002.
- *Guidelines on the Protection of Refugee Women*, 1991.

Przewodniki

- *Reproductive Health in Refugee Situations. A Community-Based Response to Sexual Violence Against Women*, Crisis Intervention Teams, Ngara, Tanzania, “How to Guide” nr 1, January 1997.
- *Building a Team Approach to the Prevention and Response to Sexual Violence*, Report on a Technical Mission, Kigoma, Tanzania, “How to Guide” nr 4, September 1998.
- *Monitoring and Evaluation of Sexual Gender Violence Programmes*, Tanzania, „How to Guide” nr 6, April 2000.

- *Sexual and Gender-Based Violence Programme in Guinea*, „How to Guide” nr 7, January 2001.
- *Sexual and Gender-Based Violence Programme in Liberia*, „How to Guide” nr 8, January 2001.
- *People-Oriented Planning: A Framework for People-Oriented Planning in Refugee Situations Taking Account of Women, Men and Children*, December 1992.
- *People-Oriented Planning at Work: Using POP to Improve UNHCR Programming*, December 1994.
- *Planning and Organising Useful Evaluations*, January 1998.
- *Prevention and Response to Sexual and Gender-Based Violence in Refugee Situations, Inter-Agency Lessons Learned Conference Proceedings* (Geneva: 27-29 March 2001), 2001.
- *Project Planning in UNHCR: A Practical Guide on the Use of Objectives, Outputs and Indicators*, March 2002.
- *Protecting Refugees: A Field Guide for NGOs*, May 1999.
- *Real-Time Humanitarian Evaluations: Some Frequently Asked Questions*, EPAU/2002/05, May 2002.
- *Refugee Children: Guidelines on Protection and Care*, 1994.
- *Step-by-Step Guide for Protection Officers, Prevention of and Response to Sexual and Gender-Based Violence*, 1998.
- *UNHCR Policy on Refugee Children*, August 1993.
- *UNHCR Policy on Refugee Women*, 1989.
- *Working with Unaccompanied Children: A Community-Based Approach*, 1996.

I.3. Materiały szkoleniowe

- *Introduction to International Protection*, 1999.
- *Introductory Training Manual: Building a Common Conceptual Understanding among Humanitarian and Development Workers on Gender, Womens Rights and Gender-Based Violence (Including Sexual Abuse and Exploitation)*, January 2002.
- *Sexual and Gender-Based Violence Prevention and Response: Situation Planning Workshop Pack and Briefing Cards*, December 2000.

I.4. Inne

- *Handbook for Emergencies* (2nd ed.), Genewa, June 2000.
- *Refugee Women, Global Consultations on International Protection*, U.N.Doc. EC/GC/02/8, 25 April 2002.
- *Resettlement Handbook* (rev. ed.), Genewa, September 2002.
- *Respect our Rights: Partnership for Equality*, Report on the Dialogue with Refugee Women (Genewa: 20-22 czerwca 2001), 2001.

- *Summary Update of Machel Study, Follow-up Activities 1998/1999, 2000.*
- *UNHCR Code of Conduct, 2002.*

II. DOKUMENTY MIĘDZYAGENCYJNE

II.1. Strategie i wytyczne

- Inter-Agency Standing Committee Task Force on Protection from Sexual Exploitation and Abuse in Humanitarian Crises, "Plan of Action", 13 June 2002.
- Inter-Agency Working Group on Unaccompanied and Separated Children (IRC, ICRC, Save the Children-UK, UNHCR, UNICEF, World Vision), *Inter-Agency Guiding Principles on Unaccompanied and Separated Children, 2003.*
- UNHCR, UNAIDS, UNFPA et al., *Reproductive Health in Refugee Situations: An Inter-Agency Field Manual, 1999.*

II.2. Materiały szkoleniowe

- Wysoki Komisarz NZ ds. Praw Człowieka, Save the Children, Fundusz NZ na rzecz Dzieci oraz Wysoki Komisarz NZ ds. Uchodźców, Action for the Rights of Children Resource Packs, ARC Critical Issues:
  - *Abuse and Exploitation, revised 2002.*
  - *Child Soldiers, 2000.*
  - *Disability, 2001.*
  - *Separated Children, revised 2002.*
- Wysoki Komisarz NZ do spraw Praw Człowieka, Save the Children, Fundusz NZ na rzecz Dzieci oraz Wysoki Komisarz NZ do spraw Uchodźców, Action for the Rights of Children Resource Packs, ARC Foundations:
  - *Child and Adolescent Development, 2001.*
  - *Community Mobilisation, 2001.*
  - *International Legal Standards, 2002.*
  - *Resettlement, 1999.*
  - *Situation Analysis, 1999.*

II.3. Inne

- UNHCR i Światowa Organizacja Zdrowia, *Clinical Management of Survivors of Rape, 2002.*
- UNHCR i Światowa Organizacja Zdrowia, *Mental Health of Refugees, 1996.*

III. INSTRUMENTY PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

III.1. Uniwersalne konwencje i protokoły

- Konwencja o zakazie stosowania tortur oraz innego okrutnego, nie-ludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego A/RES/39/46, 10 grudnia 1984.
- Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciw międzynarodowej przestępczości zorganizowanej: Aneks I do Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego A/55/383 z dnia 2 listopada 2000 oraz zawarta w A/RES/55/25 z 8 stycznia 2001.
  - Protokół przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej: Aneks III do Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego A/55/383 z dnia 2 listopada 2000 oraz zawarty w A/RES/55/25 z dnia 8 stycznia 2001.
  - Protokół w sprawie przeciwdziałania, zwalczania i karania za handel ludźmi, zwłaszcza kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej: Aneks II do Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego A/55/383 z dnia 2 listopada 2000 oraz zawarty w A/RES/55/25 z dnia 8 stycznia 2001.
- Konwencja dotycząca zakazu i podjęcia koniecznych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci, Konwencja MOP, nr 182, 17 czerwca 1999.
- Konwencja o eliminacji wszystkich form dyskryminacji przeciwko kobietom, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego A/RES/34/180, 18 grudnia 1979.
  - Protokół dodatkowy do Konwencji dotyczącej eliminacji wszystkich form dyskryminacji przeciwko kobietom, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego A/RES/54/4, 6 października 1999.
- Konwencja dotycząca narodowości zamężnych kobiet, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego, A/RES/1040 (XI), 29 stycznia 1957.
- Konwencja praw politycznych kobiet, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego A/RES/640 (VII), 20 grudnia 1952.
- Konwencja praw dziecka, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego A/RES/44/25, 20 listopada 1989.
  - Protokół dodatkowy do Konwencji praw dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego A/RES/54/263, 25 maja 2000.
  - Protokół dodatkowy do Konwencji praw dziecka o handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego A/RES/54/263, 25 maja 2000.
- Konwencja dotycząca statusu uchodźcy, 28 lipca 1951, U.N.T.S. nr 2545, t. 189, s. 137.
  - Protokół dotyczący statusu uchodźcy, 31 stycznia 1967, U.N.T.S. nr 8791, t. 606, s. 267.
- Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny, 12 sierpnia 1949, U.N.T.S. nr 973, t. 75, s. 287.

- Protokół dodatkowy do Konwencji genewskiej z roku 1949 o ochronie ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych – Protokół I, 8 lipca 1977.
- Protokół dodatkowy do Konwencji genewskiej z roku 1949 o ochronie ofiar wewnętrznych konfliktów zbrojnych – Protokół II, 8 lipca 1977.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Aneks do Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego A/RES/2200 A (XXI), 16 grudnia 1966.
- Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Społecznych i Kulturowych, Aneks do Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego A/RES/2200 A (XXI), 16 grudnia 1966.

III.2. Instrumenty regionalne

Afryka

- Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów, 27 czerwca 1981, O.A.U. Doc. CAB/LEG/67/3 Rev.5, 21 I.L.M. 58, 1982.
- Afrykańska Karta Praw i Dobra Dziecka, O.A.U. Doc. CAB/LEG/24.9/49, 1990.

Ameryka

- Amerykańska Konwencja Praw Człowieka, Pakt z San José, Kostaryka 1969, U.N.T.S. nr 1144, t. 123.
- Konwencja o narodowości kobiet, 26 grudnia 1933, O.A.S. Treaty Series nr 4, s. 38.
- Panamerykańska konwencja o nadaniu kobietom praw obywatelskich, 2 maja 1948, U.N.T.S. nr 1438, t. 51.
- Panamerykańska konwencja o nadaniu kobietom praw politycznych, 2 maja 1948, U.N.T.S. nr 1438, t. 51.
- Panamerykańska konwencja o zapobieganiu, karaniu i eliminacji przemocy wobec kobiet, Konwencja z Belém do Pará, 9 lipca 1994, I.L.M. nr 1534, t. 33.

Europa

- Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, 4 listopada 1950, E.T.S. nr 5.

IV. DOKUMENTY NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

IV.1. Zgromadzenie Ogólne

- Deklaracja o eliminacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego A/RES/2263(XXII), 7 listopada 1967.

- Deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego A/RES/48/104, 23 lutego 1994.
- Deklaracja o ochronie kobiet i dzieci na wypadek zagrożenia w czasie konfliktu zbrojnego, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego A/RES/3318(XXIX), 14 grudnia 1974.
- *Mainstreaming in Peacekeeping Activities*, Raport Sekretarza Generalnego NZ Gender, Doc. A/57/731, 13 February 2003.
- *Mainstreaming the Gender Perspective into All Policies and Programmes in the United Nations System*, Raport Rady Społeczno-Ekonomicznej na rok 1997, U.N. Doc. A/52/3, 18 September 1997, s. 27–35.
- Rzymski statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, U.N. Doc. A/CONF.183/9, 17 lipca 1998 (poprawiony w wyniku *procès-verbaux* 10 listopada 1998, 12 lipca 1999, 30 listopada 1999, 8 maja 2000, 17 stycznia 2001 i 16 stycznia 2002).
- Statut Biura Wysokiego Komisarza NZ do spraw Uchodźców, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 428 (V), 14 grudnia 1950.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 217 A (III), 10 grudnia 1948.

IV.2. Rada Bezpieczeństwa

- Raport Sekretarza Generalnego w sprawie kobiet, pokoju i bezpieczeństwa, U.N. Doc. S/2002/1154, 16 października 2002.
- Rezolucja Rady Bezpieczeństwa 1325 (2000) w sprawie kobiet, pokoju i bezpieczeństwa, U.N. Doc. S/RES/1325 (2000), 31 października 2000.

IV.3. Rada Społeczno-Ekonomiczna

- Zalecane zasady i wytyczne dotyczące praw człowieka i handlu ludźmi, Raport Wysokiego Komisarza NZ ds. Praw Człowieka dla Rady Społeczno-Ekonomicznej, Załącznik, Sesja programowa w roku 2002, U.N. Doc. E/2002/68/Add.1, 20 maja 2002.

IV.4. Komisja ds. Praw Człowieka

- Zasady przewodnie dotyczące uchodźców wewnętrznych, Aneks do U.N. Doc.E/CN.4/1998/53/Add.2 zatytułowany *Further Promotion and Encouragement of Human Rights and Fundamental Freedoms, Including the Question of the Programme and Methods of Work of the Commission on Human Rights, Mass Exoduses and Displaced Persons: Report of the Representative of the Secretary-General, Mr. Francis M. Deng, submitted pursuant to Commission Resolution 1997/39*, 11 lutego 1998.
- *Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective: Violence Against Women*, Raport na temat przemocy wobec kobiet, jej przyczyn i skutków złożony przez Panią Rhadika Coomaraswamy, Sprawozdawcę Specjalnego, zgodnie z rezolucją Komisji

Praw Człowieka, 2000/45, U.N. Doc. E/CN.4/2001/73, 23 stycznia 2001.

- *Współczesne formy niewolnictwa: systematyczne gwałty, niewolnictwo seksualne i praktyki zbliżone do niewolniczych podczas konfliktów zbrojnych*, Raport końcowy złożony przez Panią Gay J. McDougall, Sprawozdawcę Specjalnego, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/1998/13, 22 czerwca 1998.

IV.5. Organa ds. praw człowieka

- Komitet ds. Eliminacji Dyskryminacji wobec Kobiet, Zalecenia ogólne nr 19: *Violence against Women*, 11 sesja, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1, s. 84, 1994.
- Komitet Praw Dziecka, *Guidelines regarding Initial Reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict*, U.N. Doc. CRC/OP/AC/1, 12 October 2001.
- Komitet Praw Dziecka, *Guidelines regarding Initial Reports to be Submitted by States Parties under Article 12, paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography*, U.N. Doc. CRC/OP/SA/1, 4 April 2002.

IV.6. Konferencje Globalne

- Deklaracja pekińska i Platforma działania, IV Światowa konferencja do spraw kobiet, (Pekin, 4-15 września 1995), U.N. Docs. A/CONF.177/20 oraz A/CONF.177/20/Add.1, 15 września 1995.
- Deklaracja kopenhaska światowego szczytu na temat rozwoju społecznego dotycząca rozwoju społecznego i programu działań, Światowy szczyt na temat rozwoju społecznego (Kopenhaga, 6-12 marca 1995), U.N. Doc.A/CONF.166/9, 19 kwietnia 1995.
- Deklaracja i plan działań, I Światowy kongres przeciw skomercjalizowanej eksploatacji seksualnej dzieci (Sztokholm, 27-31 sierpnia 1996), 1996.
- Zobowiązanie globalne Jokohama 2001, II Światowy Kongres Przeciw Skomercjalizowanej Eksploatacji Seksualnej Dzieci (Yokohama, 17-20 grudnia 2001), 2001.
- Deklaracja wiedeńska i Program działań, Konferencja globalna na temat praw człowieka (Wiedeń, 14-25 czerwca 1993), U.N. Doc. A/CONF.157/23, 12 lipca 1993.

V. INNE MATERIAŁY

- Catholic Relief Services, *Rapid Rural Appraisal and Participatory Rural Appraisal: A Manual for CRS Field Workers and Partners*, CRS, Baltimore 1999.

- Center for Reproductive Law and Policy, *Women of the World: Laws and Policies Affecting their Reproductive Lives*, Anglophone Africa, CRLP, Nowy Jork 1997.
- Crehan, K. i Gordon, STR., *Dying of Sadness: Gender, Sexual Violence and the HIV Epidemic*, Conference materiały konferencyjne, UNDP, 1997.
- ECPAT Australia, *Choose with Care*, Child Wise, Melbourne 2001.
- Global Forum for Health Research, *Eliminating Sexual Violence Against Women: Towards a Global Initiative*, GFHR, Genewa 2000.
- Global Forum for Health Research, *Mapping a Global Pandemic: Review of Current Literature on Rape, Sexual Assault and Sexual Harassment of Women*, GFHR, Genewa 2000.
- Heise, L., *Fact Sheet on Gender Violence: A Statistics for Action Fact Sheet*, International Womens Tribune Centre, Nowy Jork 1992.
- Heise, L., i in., *Ending Violence Against Women*, Population Reports, Series 1, Nr 11, Johns Hopkins University School of Public Health, Population Information Programme, Baltimore MD 1999.
- Heise, L., i in., *Sexual Coercion and Reproductive Health: A Focus on Research*, The Population Council, Nowy Jork 1995.
- Heise, L., i in., *Violence Against Women: The Hidden Health Burden*, World Bank Discussion Paper (nr 255), The International Bank for Reconstruction and Development/World Bank, Washington D.C. 1994.
- Human Rights Watch, *Seeking Protection: Addressing Sexual and Domestic Violence in Tanzanias Refugee Camps*, HRW, Nowy Jork 2000.
- Human Rights Watch, *Shattered Lives: Sexual Violence During the Rwandan Genocide and its Aftermath*, HRW, Nowy Jork 1996.
- Ledray, L., *Sexual Assault Nurse Examiner: Development and Operation Guide*, Office for Victims of Crime, Office of Justice Programmes, United States Department of Justice, Waszyngton D.C. 1999.
- Nduna, S. i Goodyear, L., *Pain Too Deep for Tears. Assessing the relevance of Sexual and Gender-Based Violence among Burundian Refugees in Tanzania*, International Rescue Committee, Tanzania 1997.
- Nduna, S. i Rude, D., *A Safe Space Created By and For Women: Sexual and Gender-Based Violence Programme Report*, International Rescue Committee, Tanzania, 1998.
- Purdin, S., *Bibliography of Materials on Reproductive Health Issues Concerning Populations Affected by Armed Conflict*, materiały przygotowane dla Międzyagencyjnej Grupy Roboczej ds. Zdrowia Reprodukcyjnego, 2002.
- Stevens, L., *A Practical Approach to Gender-Based Violence: A Programme Guide for Health Care Providers and Managers*, Pilot Edition, United Nations Fund for Population Activities, Nowy Jork 2001.
- UN, *Women, Peace and Security*, studium złożone przez Sekretarza Generalnego w związku z Rezolucją Rady Bezpieczeństwa 1325, 2000, NZ, Nowy Jork 2002.

- Fundusz NZ na Rzecz Dzieci, *HIV/AIDS and Children Affected by Armed Conflict*, Programme Guidance Note, UNICEF, Nowy Jork 2002.
- Fundusz NZ na Rzecz Dzieci, *HIV/AIDS and Children Affected by Armed Conflict: A UNICEF Fact Sheet*, UNICEF, Nowy Jork 2002.
- Fundusz NZ na Rzecz Dzieci, *Links Between Sexual Abuse and Exploitation and HIV/AIDS*, UNICEF, Nowy Jork 2002.
- Fundusz NZ na Rzecz Kobiet, *Progress of the Worlds Women*, UNIFEM, Nowy Jork 2000.
- Biuro NZ ds. Równości Kobiet, *Sexual Violence and Armed Conflict: United Nations Response*, United Nations, Nowy Jork 1998.
- Wysoki Komisarz NZ ds. Praw Człowieka i Wspólny Program NZ do spraw HIV/AIDS, *Guidelines on HIV/AIDS and Human Rights – International Guidelines*, III Międzynarodowe konsultacje na temat HIV/AIDS i praw człowieka, NZ, Nowy Jork i Genewa 2002.
- Vann, B., *Gender-Based Violence: Emerging Issues in Programmes Serving Displaced Populations*, The Reproductive Health for Refugees Consortium, Nowy Jork 2002.
- Ward, J., *If Not Now, When? Addressing Gender-Based Violence in Refugee, Internally Displaced, and Post-Conflict Settings. A Global Overview*, The Reproductive Health for Refugees Consortium, Nowy Jork 2002.
- Komisja Kobiet do spraw Kobiet i Dzieci-Uchodźców, *Minimum Initial Service Package – Fact Sheet*, Women’s Commission for Refugee Women and Children, Nowy Jork 2003.
- Komisja Kobiet do spraw Kobiet i Dzieci-Uchodźców, *Monitoring Implementation of the Minimum Initial Service Package: A Check List*, Women’s Commission for Refugee Women and Children, Nowy Jork 2003.
- Światowa Rada Kościołów, *Overcoming Violence*, World Council of Churches, Genewa 2000.
- Światowa Organizacja Zdrowia, *Annotated Bibliography on Violence against Women: A Health and Human Rights Concern*, WHO, Genewa 1999.
- Światowa Organizacja Zdrowia, *Counselling Skills Training in Adolescent Sexuality and Reproductive Health: A Facilitators Guide*, Doc. WHO/ADH/93.3, WHO, Genewa 1993.
- Światowa Organizacja Zdrowia, *Female Genital Mutilation: Information Kit*, WHO, Genewa 1999.
- Światowa Organizacja Zdrowia, *Putting Women First: Ethical and Safety Recommendations for Research on Domestic Violence against Women*, Doc. WHO/EIP/GPE/99.2, WHO, Genewa 1999.
- Światowa Organizacja Zdrowia, *Questions and Answers on Health and Human Rights*, “Health and Human Rights Publication Series”, nr 1, WHO, Genewa 2002.
- Światowa Organizacja Zdrowia, *Violence Against Women: A Priority Health Issue*, WHO, Genewa 1997.
- Światowa Organizacja Zdrowia, *World Report on Violence and Health*, WHO, Genewa 2002.

WYSOKI KOMISARZ NARODÓW ZJEDNOCZONYCH DS. UCHODźCÓW